

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KR. ERSLEV

HISTORISK TEKNIK

Den historiske undersøgelse
fremstillet
i sine grundlinier

GYLDENDAL

Niende oplag er et uforandret fotografisk optryk trykt hos Nordisk Bogproduktion A.S. Haslev Fotografisk, mekanisk eller anden gengivelse af denne bog eller dele heraf er ikke tilladt ifølge gældende dansk lov om ophavsret.

Printed in Denmark 1975.

ISBN 87 00 89151 7

Den første Udgave af dette Skrift, der fremkom i 1911, ledsagedes af følgende Forord:

I en lang Aarrække har jeg paa Universitetet holdt en Række praktiske Øvelser, beregnede paa at sætte Begynderen ind i, hvorledes man gaar frem ved historiske Undersøgelser. Som Støtte ved disse Øvelser optegnede jeg efterhaanden en Del Sætninger, der først et Par Gange mangfoldiggjordes ad hektografisk Vej og endelig i 1892 blev trykte som »Grundsætninger for historisk Kildekritik«. Denne Bog nærmede sig for nogle Aar siden til at være udsolgt, og jeg bestemte mig da til at tage Emnet op til nærmere Studium og gøre det til Genstand for en Forelæsning. Jeg kom derved ind paa hele Historievidenskabens og Historieskrivningens Theori; ikke mindst denne bredere Baggrund førte til, at jeg paa flere Punkter fik større Klarhed over selve den historiske Undersøgelses Ejendommeligheder. Paa Grundlag af denne Forelæsning er det, at jeg saa har udarbejdet det her foreliggende Skrift.

Da Bernheims Værk (§ 5) er den vidtløftigste og mest brugte Haandbog paa dette Omraade, har jeg lagt Vægt paa at paapege, hvor jeg afviger fra hans Opfattelse og Opstilling.

Ved at gennemarbejde Skriftet til en ny Udgave har jeg naturligvis benyttet, hvad der i Mellemtiden er fremkommet af Skrifter angaaende historisk Methode, men jeg har derved kun fundet meget lidt at ændre ved de af mig op-

stillede Læresætninger; det mest interessante er Østrigeren Wilhelm Bauers Einführung in das Studium der Geschichte (1921). Af større Betydning har været en Række kritiske Bemærkninger, som jeg har modtaget fra Professor Dr. A. B. Drachmann, og de ikke uvæsentlige Ændringer, der findes i § 7 og 31, bygger paa en Drøftelse med ham af det derved fremsatte.

De orienterende Litteraturhenvisninger, der gives i Kap. I, Kilderne, er stærkt omarbejdede. Og endelig er de Exempler, der er saa vigtige for at forstaa Læren, dels blevet noget forøgede, bl. a. under Forberedelsen af en tysk Oversættelse af Skriftet, der kan ventes at fremkomme, dels for manges Vedkommende givet noget bredere end før. Disse Exempler er for en stor Del hentede fra en trykt Samling af Kildesteder, som jeg brugte ved mine Øvelser paa Universitetet, men denne Samling er forlængst udsolgt, og jeg har derfor her taget saa meget mere med, at Exemplerne kan forstaas uden Kendskab til Samlingen, hvad der før ikke altid var Tilfældet.

København 1926.

Kr. Erslev.

Indholdsoversigt.

Indledning	§ 1—8
(Historie og andre Videnskaber; Inddeling af Kilderne; Undersøgelsens tre Hovedtrin.)	

I. Kilderne.

Kildernes Fremdragelse og Opbevaring	- 9—13
Forberedelse af Kilden til Udgivelse; Textfastsættelsen (Recension)	- 14—16
Kildernes Udgivelse; Teknik og Plan	- 17—21
Nutidens Organisation af det historiske Granskerarbejde	- 22—23
Findekunsten overfor Litteraturen	- 24
De historiske Hjælpevidenskaber	- 25

II. Kildeprøvelsen

Bestemmelse af Kildens Oprindelse	- 27—30
(Uægte Kilder § 29.)	
Fortolkningen	- 31—35
Vidneværdsættelsen	- 36—60
(Kildernes Slægtskab § 37—38. Sekundære Kilder § 39.)	
Vidneværd i Almindelighed	§ 40—42
Førstehaandsvidner	- 43—46
Andenhaandsvidner	- 47—59
(Samtidige Kilder § 50—52. Mundtlig Overlevering (Sagn) § 53—59.)	

III. Slutning til Virkeligheden	§ 61—62
Slutninger til ydre Virkelighed	- 63—75
Slutning fra Lævninger af Fortidsmenneskene og den dem omgivende Natur	§ 63
Slutning fra Frembringelse	- 64—66
Slutning fra Beretning	- 67—74
(Sekundære Kilder udelukkes § 68. Eet Vidne § 70. Flere Vidner § 71—72. Nyere Kritiks Ejendommelighed § 73—74.)	
Slutning fra Frembringelse og Beretning i For- ening	- 75
Slutninger til Sjæleliv	- 76—79
Kildekritiken udfyldt ved Realkritik	- 80—96
Slutninger fra Sammenhæng	§ 81—87
Slutninger fra Lighed	- 88—91
De historiske Slutninger som hvilende paa Nutidserfaring	- 92—96
Til Afslutning	- 97—100
Register	S. 98

Indledning.

1. Ordet Historie stammer fra Græsk og har gennem Latin bredt sig til de fleste nyere Sprog. Det betyder egentlig Erfaring eller Iagttagelse, derefter Fortælling og Beskrivelse; Romerne brugte Ordet overvejende om Skildringer af menneskelige Hændelser¹, og tidlig og næsten umærkelig gled det over til tillige at betegne selve det foregaaede.

I Tyskland brugtes *Geschichte* (jfr. *geschehen*) oprindelig ene om det skete, mens man om Fremstillingen deraf anvendte *Historie*. Efterhaanden er det sidste Ord dog blevet helt fortrængt, saaledes at det i vore Dage kun findes i Afledelser: *historisch*, *Historiker*, og selv her er det vigende. I Tyskland har da Udviklingen været den modsatte af andre Steder; fra at betegne Objektet er *Geschichte* efterhaanden ogsaa kommet til at omfatte Fremstillingen deraf.

¹) Plinius kaldte dog sin store Naturbeskrivelse *Historia naturalis*, og endnu taler vi om Naturhistorie, hvor Ordet Historie har en helt anden Betydning end ellers.

2. At Ordet Historie (og *Geschichte*) saaledes paa een Gang betegner Fortællingen og Kundskaben om hvad der er sket, og saa selve dette skete, er vel værdt at lægge Mærke til. Det, at Videnskaben og dens Genstand betegnes med samme Navn, er vistnok ret enestaaende; men det staar i Forbindelse

med, at Fortidens Historie egentlig kun eksisterer ved Historikerne. Træer og Blomster vilde vi se, selv om der ikke var Botanikere; Tordenvejret raser, hvad enten der er Fysikere eller ikke. Men uden Historikere, der kunde genfortælle Fortidens Tildragelser eller faa de døde og tavse Fortidslævninger til at tale, vilde Fortiden ikke være til for os. Dobbelttydigheden af Ordet Historie fører dybt ind i Historievidenskabens Væsen.

3. De ældste Historieskrivere hos hvert Folk fortsatte i det Spor, hvori forud Historiefortællerne var gaaet, og de fremstillede deres Folks og dets store Heltes Bedrifter og mærkelige Oplevelser; det er talende, at Sakse kaldte sit Værk *Gesta Danorum*. Efterhaanden kom man ind ogsaa paa andre Sider af Livet; Litteraturen og Kunsten, Kirken og Statsforfatningen skildredes i deres historiske Udvikling snart særskilt, snart sammen med den politiske Historie, og i vore Dage stræber Historien at omfatte Menneskelivet i dets fulde Bredde. Indenfor dette vældige Omraade gør en naturlig Arbejdsdeling sig dog gældende, og Historikeren i snævrere Forstand finder sit egentlige Studiefelt i Livet i Stat og Samfund.

Trykkede af Historiens uendelige Studieomraade har mange søgt en snævrere Afgrænsning af Historien: man har villet indskrænke den til at være politisk Historie, man har villet udelukke de saakaldte uhistoriske Folk o. s. fr. Intet af disse Forsøg er dog lykkedes, og heller ikke kan man afgrænse Historien paa den anden Led ved at udelukke de Tider, der betegnes som »forhistoriske«.

At bestemme Historiens Forhold til Filologi falder meget vanskeligt, allerede fordi Filologerne selv er saa lidet enige om deres Videnskabs Omraade. De klassiske Filologer har en Tid hældet til efter Boeckhs Definition at sætte som

deres Videnskabs Maal den fulde Forstaaelse af den klassiske Oldtid, hvad der jo ogsaa maa være Historiens Maal. De forskellige »moderne Filologier«, romansk, germansk o. l., søger at drage snævrere Grænser, men som Filologien nu drives, maa den nærmest betegnes som et særligt Studiefelt indenfor Historien, jævnsides med det, som ovenfor angives for »Historikeren i snævrere Forstand«.

4. Det Menneskeliv, som Historikeren søger at skildre, er ogsaa Genstand for en Række systematiske Videnskaber, Jura og Økonomi, Politik, Æsthetik, Psykologi og endnu flere. Disse har vel deres Tyngdepunkt i Nutidslivet, men for at forstaa det maa de idelig søge tilbage til Fortiden, og her træffer da Historikeren sammen saa med den ene, saa med den anden af dem. Dette er et ret ejendommeligt Forhold, og man maa overhovedet stille sig klart, at Historien ikke som andre Videnskaber har sit særlige Sagomraade; hvad der er Historie for os, var levende Nutid for vore Fædre, og hvad der sker i Dag, er i Morgen Historie. Træffende har Seignobos udtrykt dette ved at sige, at ingen Genstand er historisk uden »par position«, nemlig ved at være Fortid for den, der studerer den. Men heri ligger saa ogsaa, hvad der er det mest ejendommelige for Historikeren; de yderst forskelligartede Ting, som han studerer, har det ene til fælles, at de er fortidige, noget ikke mere eksisterende, og det centrale for Historikeren bliver da at finde Vejen til det, som han ikke kan iagttage umiddelbart. Derfor spiller i Historien selve Undersøgelsesmaaden en saa afgørende Rolle.

En Historiker kan vel ogsaa bygge paa sine personlige Iagttagelser, men i saa Fald maa han dog, hvad enten det drejer sig om Erindringer eller Optegnelser, underkaste disse en Prøvelse ganske af samme Art, som om han stod overfor en fremmed Iagttaget. Det ejendommelige ved den histo-

riske Iagttagelse ligger vel egentlig i, at den ikke lader sig gentage, saavist som den historiske Tildragelse ikke kommer igen.

5. Skønt der er skrevet Historie i langt over 2000 Aar, er den historiske Undersøgelses Ejenommelighed først blevet ret opklaret i d. 19. Aarhundrede. Endnu ved Aar 1800 forstod man ikke skarpt at skelne mellem Sagn og historisk Beretning, og man sondrede derfor i Datiden heller ikke mellem Sagntid og historisk Tid. Gennembruddet skete især ved de navnkundige Forelæsninger, som Niebuhr holdt over Roms Historie ved Berlins nye Universitet og som han snart efter udgav (1811—13); han viste, hvor lidt man turde stole paa de sene Genfortællinger hos Livius, og søgte i Stedet at finde Grundlinierne i Roms Forfatningsudvikling ved at bygge paa, hvorledes denne var i senere, bedre kendte Tider, og derfra slutte tilbage. Medens man i Begyndelsen troede at kunne sætte et skarpt Skel mellem Sagn og »historisk« Beretning, lærte man snart, at enhver Beretning er præget af Fortælleren; epokegørende virkede her Ranke's »Zur Kritik neuerer Geschichtschreiber« (1824), og naar han overførte Niebuhrs kritiske Grundtanker til Nytiden, blev de her ved det rigere Kildemateriale langt mere frugtbringende. Paa dette Grundlag arbejdede man nu videre, og samtidig med at man indsaa, at man ikke kunde tage Oldsagnene for Historie, lærte den forhistoriske Arkæologi at udnytte Fortidslævningerne til at forstaa disse fjerne Tiders Liv og Kultur. I Praxis har den historiske Undersøgelse naaet en høj Grad af Fuldkommenhed; længe var der ringe Interesse for at klare Methoden theoretisk, men dette er blevet anderledes i de senere Aar.

Bernheim har stor Fortjeneste ved i sin Lehrbuch der historischen Methode først (1889) at have gjort et al-

vorligt Forsøg paa at følge den historiske Methode i alle Enkeltheder, og den flittige Forfatter har i hvert nyt Oplag paa ny gennearbejdet hele sin Bog (5—6. Aufl. 1908); meget nyttig er Bogen ogsaa ved sine fyldige Litteraturhenvisninger. Men Bernheims systematiske Opstilling synes mig lidet tilfredsstillende, og hans enkelte Sætninger er formede uden Skarphed. Klarere, men unægtelig ikke saa dybtgaaende er Langlois & Seignobos: *Introduction aux études historiques*³ (1905), hvormed kan jævnføres den af Seignobos alene forfattede: *La méthode historique appliquée aux sciences sociales* (1901). Jfr. nu ogsaa W. Bauer, *Einführung in das Studium der Geschichte* (1921).

6. Vil man i to Ord sammenfatte, hvad man har lært i d. 19. Aarh. om de historiske Kilder, kunde man sige, at man har forstaaet, at alle historiske Beretninger præges af deres Forfatters subjektive Opfattelse, medens man paa den anden Side har fremdraget, hvad der endnu er tilbage af Fortiden, og indset, at man her har sikrere Kilder end i Beretningerne. Dette har ret naturligt ført til, at man har søgt at sondre selve Kilderne efter denne Modsætning og delt dem i de to Hovedgrupper: Beretninger og Lævninger (tysk: *Überreste*).

Denne Tvedeling, som endnu er den herskende i Tyskland, kan dog ikke staa for nærmere Prøvelse. Det er klart, at hver eneste Beretning tillige er en Lævning; hvad Sakse fortæller om de Danskes Bedrifter, er Beretninger, men selve hans Værk er en Lævning fra Valdemarstiden. Hermed falder allerede Tvedelingen til Jorden, og tænker man Sagen ret igennem, viser det sig, at den hele Sondring egentlig ikke ligger i selve Kilderne; det er Historikeren, der snart bruger Kilden som Beretning, snart udnytter den som Lævning eller rettere Frembringelse, saaledes som vi siden nærmere skal se (§ 62).

Den tyske Kildeinddeling gaar tilbage til J. G. Droysen (Historik, 1868), der sondrede mellem, hvad der er bevaret fra Fortiden: »Überreste«, og hvad der er overleveret med Erindring som Maal: »Kilder« eller »Tradition«; dertil føjede han en Mellemlasse: »Denkmäler«, ved hvis Frembringelse til andre Formaal Erindringshensynet har medvirket. Bernheim sætter Mindesmærkerne ind blandt Lævningerne, omend som en særlig Gruppe. (Det har interesseret mig at se, at ogsaa W. Bauer (S. 155) stiller sig kritisk overfor denne Kildeinddeling.)

I mine Grundsætninger fra 1892 betonedede jeg, at enhver Beretning naturligvis tillige er en Lævning, og paa den anden Side, at hvor Lævningen indeholder en Beretning, maa denne benyttes og bedømmes som saadan; men jeg var da endnu ikke naaet til at drage den nærliggende Slutning, at Forskellen i Virkeligheden ligger i vor forskellige Maade at benytte Kilden paa. — Man vil forstaa, at jeg derefter ikke kan dele Bernheims Forundring over, at Kildeinddelingen i Lævninger og Beretninger ikke er blevet optaget af de franske Methodikere. Naar disse sonder Kilderne, *documents*, i *matériels* og *figurés* eller *écrits*, falder det vel sammen med min Sondring ndfr. mellem »stumme« og »talende« Kilder, men Udtrykket *matériels* er ikke heldigt.

7. Ønsker man en Inddeling af Kilderne efter den Maade, hvorpaa de skal behandles methodisk, kan man sondre mellem

- a. Lævninger af Fortidsmenneskene selv og af den Natur, der har omgivet dem;
- b. Fortidsmenneskenes Frembringelser af alle Arter, som endnu er bevarede;
- c. Nutidslivet, forsaavidt det tillader Tilbageslutninger til, hvad der er sket i Fortiden.

Ganske vist vil den aldeles overvejende Masse af de historiske Kilder falde ind under den anden Gruppe. At søge disse Frembringelser nærmere grupperede efter deres Art, er temmelig unyttigt og har

i hvert Fald ikke nogen synderlig Betydning for Undersøgelsesmetoden. Overfor denne er der dog Grund til at bemærke, at mangfoldige Kilder indeholder en eller anden Meddelelse fra Frembringeren, det være sig nu i Ord eller Billede, og vil man have en Fællesbetegnelse for saadanne, kunde man vel bedst betegne dem som »talende Kilder«, skønt Ordet klinger noget gammeldags; de, der ikke indeholder en Meddelelse, bliver da »stumme« Kilder. Denne Sondring har nu virkelig methodisk Betydning, for saa vidt Historikeren kun kan udnytte de »stumme« Kilder som Lævning (Frembringelse), medens han bruger de talende baade som Lævning og som Beretning (jfr. § 6 sidst). Men at opstille en Tvedeling af selve Kilderne efter dette Synspunkt viser sig dog i Praxis ganske ugørligt.

En saadan Tvedeling vilde i meget grove Træk komme til at svare til den i Tyskland benyttede. Men hvilke Urimeligheder vilde den ikke føre til. Vi har fra Broncealderen en Del ensartede Redskaber, som man mener at kunne bestemme som Rageknive, og paa en Del af dem ses en Afbildning af Skibe; vilde man sætte disse sidste i den ene Hovedgruppe, den, der fattes Afbildninger, i den anden, var det dog at adskille det, som naturligt hører sammen. Vi finder udenfor det romerske Rige mangfoldige Genstande, der er frembragte paa romerske Fabriker; en Del af dem har ligefrem Navnet paa den romerske Fabrikant, er altsaa »talende«, langt flere er »stumme«. Atter her vilde det blive ganske unaturligt at fordele disse Fabrikata i to adskilte Hovedrubriker. Men fra disse primitive »talende« Kilder kommer vi gennem mange Overgange op til det store Historieværk, og intetsteds er der et methodisk Skel.

Man taler nok om at benytte »tabte Kilder«, men herved menes da Kilder, som vi ad den ene eller anden Vej kan danne os en Forestilling om.

Det er fristende at opstille Sproget eller Sprogene som historisk Kilde, men vi iagttager dog ikke umiddelbart, hvorledes Sproget, det være sig nu Tale- eller Skriftsproget, var i Fortiden, men slutter os dertil ud fra bevarede Sprog-minder. Paa samme Vis kan man heller ikke opføre Skikke og Sæder som Kilder; vi ser enkelte Udslag deraf og kan derved forestille os dem.

Bortset fra det uholdbare i Tvedelingen har Bernheims Kildeoversigt ogsaa Mangler i Enkelthederne. Han nævner »Produkter«, men jævnsides dermed Forretningsakter og meget andet, som dog ogsaa er Produkter. Blandt Lævnin-gerne har han »Zustände und Institutionen«; Fortidens Til-stande og Institutioner kender vi dog ikke umiddelbart, men ene gennem de Kilder, der kan oplyse dem; her fattes aabenbart Tilføjelsen: i Nutiden, hvad B. i øvrigt selv har i sin lille »Einleitung in die Geschichtswissenschaft« (Sam-mlung Göschen). Betegnende for Tvedelingens Mislighed er det, at Indskrifter sættes under »Überreste«, »historiske« Indskrifter under Tradition.

8. Naar den historiske Undersøgelse gaar ud paa gennem Kilderne at finde Vej til det svundne, kan man opstille tre Hovedtrin. Det gælder først at fremdrage Kilderne og gøre dem tilgængelige; man kunde kalde det Heuristik, naar man vil tage Ordet i meget vid Forstand. Derefter maa Kilderne under-gives en nøje Prøvelse, Kildekritiken. Endelig maa man klare sig, hvorledes man ud fra det saaledes prøvede Kildestof kan drage Slutninger om Virkelig-heden.

Det gælder dog om disse Trin, at man i Praxis stadig skifter mellem det ene og det andet; Prøvelsen af Kildestoffet kan vise Vej til at inddrage nye Kil-der; fra den Virkelighed, man er naaet til at fore- stille sig, falder der atter Lys tilbage over Kildernes Natur og Værdi. Men vil man forstaa Fremgangs-

maaden og se de Grundlinier, der gaar igen ved alle de saa yderst forskelligartede Kilder, maa Sondringen drages skarpt.

I mine tidligere »Grundsætninger for historisk Kildeskritik« skulde efter Titlen kun det andet Trin være behandlet; imidlertid er der dog medtaget meget, som det nu synes mig rettest at henhøre til »Slutning til Virkeligheden«.

I. Kilderne.

Kildernes Fremdragelse og Opbevaring.

9. Fra tidlig Tid har man samlet Historiens literære Kilder og Fortidens Kunstværker; hvor stor Betydning ogsaa alle andre Lævninger fra Fortiden har, har man faaet Blik for i det sidste Hundrebaar, og der gøres rundt om i Verden et umaadeligt Arbejde for at fremdrage dem. Hvert enkelt Fund udgraves med den største Omhu, for at ingen Oplysning skal gaa tabt, og i stigende Maal er man kommet ind paa systematiske og udtømmende Eftersøgninger; i Danmark paabegyndtes saaledes 1873 en arkæologisk Ransagning af hele Landet Herred for Herred, som endnu fortsættes, stadig mere uddybet. Folkemindevidenskaben tager fat paa Optegnelse af den mundtlige Overlevering og Beskrivelse af Folkeskikke i næsten yderste Øjeblik, da alt saadant er i Færd med at forsvinde for den nivellerende moderne Kultur.

Nytidens tekniske Opfindelser tillader Gengivelser, hvis Troværdighed ligger i den rent mekaniske Frembringelsesmaade. Fotografier bruges nu ogsaa udenfor Arkæologien i stort Maal, og fotografiske Portrætter har en helt anden Authenti end Tegninger eller Malerier; naar man endelig har opfundet at tage »levende Billeder« af Tildragelser, kan disses ydre Forløb bevares for al Fremtid (f. Ex. Filmene

fra Verdenskrigen og »Genforeningsfilmen«). Paa tilsvarende Maade kan Lyde opfanges og bevares gennem Fonografen, og ogsaa dette vil faa en voksende Betydning til Tilvejebringelse af historiske Kilder.

10. De jordfaste Minder værnes mod Overlast af Menneskene ved Fredlysning, og mod Naturens Ødelæggelser søger man efter Evne at beskytte dem. Ved Restaurering vil man i vore Dage være mere tilbageholdende end tidligere; heller ikke sympathiserer man mere med den Art stilrette Rekonstruktioner, som ved Viborg Domkirke førte til en hel Nybygning. Ofte er det saare vanskeligt at forsone Nutidslivets praktiske Krav med, hvad Videnskaben maatte ønske, og hvor det gøres nødvendigt helt at fjerne Fortidsmindet, maa man i det mindste sikre Kundskaben derom ved nøje Opmaaling og Afbildninger.

Andre Kilder samles i Museer, Bibliotheker og Arkiver.

11. Museerne, der er udvokset af de fyrstelige Kunstsamlinger og Kuriositetskabinetter, ledes nu overvejende med videnskabelige Hensyn for Øje, og takket være deres forholdsvise Ungdom lader her en systematisk Ordning sig lettest gennemføre. Man ordner efter Hjemsted og Tid, siden efter saglig Sammenhæng. Større Fund holder man gerne samlede, og man kan ogsaa ved kunstige Sammenstillinger frembringe et stærkt virkende Billede af Fortiden.

12. Bibliothekerne gemmer i deres Haandskriftsamlinger Kilderne i deres oprindelige Skikkelse, men naar man her søger at gennemføre en systematisk Ordning, møder man store Vanskeligheder, der dels stammer fra selve Papirernes mangeartede Karakter, dels fra Samlingens historiske Oprindelse, der

f. Ex. ofte fører til, at man vedblivende holder den enkelte Samlers eller Videnskabsmands Papirer samlede. Til Gengæld maa man da ved systematiske Kataloger søge at vise Vej til alt, hvad Bibliotheket gemmer; men paa dette Omraade staar endnu saare meget tilbage.

Svend Dahl, Haandbog i Bibliotekskundskab⁸ (1924—).

I hvert af Københavns to store Bibliotheker har man af Haandskrifter to Hovedsamlinger, en ældre, nu afsluttet og en yngre, hvori Nyerhvervelser indordnes; paa det Kgl. Bibliothek har man Gamle og Ny kongelig Samling, paa Universitetsbibliotheket, hvis ældre Haandskriftsamling brændte 1728, skelner man mellem E donatione variorum og Additamenta. Men ved Siden af disse har man talrige efter Samleren opnævnte Samlinger; fremhæves kan paa Kgl. Bibliothek Thotts Samling, paa Universitetsbibliotheket den Arnamagnæanske Samling. Over den sidste har Kaa-lund leveret en mønsterværdig Katalog; for det Kgl. Bibliothek har Gigas givet en systematisk ordnet Katalog over alle Haandskriftsamlingerne, forsaavidt de vedrører Norden, 3 Bind.

13. I Modsætning til Bibliotheker og Museer er Arkiverne født af den rent praktiske Trang hos Regeringer og Institutioner til at opbevare deres Papirer. I Tidens Løb fremkom en vis Adskillelse mellem de enkelte Institutioners Arkiver, hvori gemtes de Sager, der havde praktisk Interesse for Administrationen, og Statens Hovedarkiv, hvori samledes de ældre Sager, og disse sidste søgte man saa at ordne efter historiske Synspunkter, kronologiske, topografiske og reale. Efterhaanden som Arkivmasserne voksede, viste disse kunstige Ordninger sig dog uholdbare, og al Arkivordning bygger nu paa Proveniensprincippet eller Hjemhørigheden, idet man holder Sagerne i den

Orden, hvori de oprindelig er henlagte efter vedkommende Institutions eller Regeringskontors Forretningsgang. Historikeren maa da sætte sig ind i, hvorledes Fortidens Administration har været ordnet; saa vil han vide, hvor han skal søge.

F. v. Löher, *Archivlehre* (1890); om Ordningen efter Proveniens: S. Muller o. fl., *Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven* (1898; tysk Oversættelse ved H. Kaiser 1905), sml. V. A. Secher i *Meddelelser fra det danske Rigsarkiv I*, 191.

I Danmark var efterhaanden Rigets ældre Sager sammen med Kongehusets Papirer blevet samlede i »Geheimarkivet«, men Wegener fik som Geheimearkivar fra 1848 gennemført, at Ministerierne hertil afgav alle Sager ældre end 1750, og denne Sondring efter en rent vilkaarlig Tidsgrænse førte til en højst uheldig Splittelse, medens tillige det ældre Geheimearkivs Realordninger ganske slog Klik overfor den saa stærkt forøgede Arkivmasse. Lidt senere samledes Ministeriernes Arkiver, og her kom Joh. Grundtvig og A. D. Jørgensen ind paa Hjemhørsordningen. Da Jørgensen 1883 afløste Wegener som Geheimearkivar, blev det hans Hovedopgave at samle Rigets Arkivsager til en Helhed og her gennemføre Proveniensordningen; saaledes opstod Rigsarkivet med de under det hørende tre Landsarkiver. Sml. A. D. Jørgensen, *De danske Rigsarkivers Historie* (1884); Kr. Erslev, *Rigsarkivet og Hjælpebidlerne til dets Benyttelse* (1923). Om danske Arkiver i Middelalderen se *Repertorium diplomaticum IV*.

Forberedelse af Kilden til Udgivelse; Textfastsættelsen (Recension).

14. Forud for en Kildes Udgivelse gaar et forberedende Arbejde. Ved Oldsager og andre stumme Kilder bestaar dette nærmest i Rensning og Istandsættelse; langt væsentligere er det ved Skriftkilderne.

Undertiden kan vi være saa heldigt stillede, at vi har selve Forfatterens egenhændige Optegnelse; langt oftere har man dog kun senere Gengivelser, skrevne eller trykte, og man maa da søge at genfremstille den oprindelige Skikkelse. Hovedmaalet er at fastslaa Texten, saaledes som Forfatteren selv har villet give den, netop villet give, da man dog ikke vil have hans tilfældige Skrivfejl med eller Misskrivninger af anden Art. Det er dette, Filologerne betegner som Recension.

15. Naar Recensionens Maal formuleres saaledes, vil det straks slaa Historikeren, at det netop er den samme Opgave, som han stiller sig, naar han først klarer sig, hvilke primære Kilder han har (§ 39) og derefter ud fra disse søger at forestille sig Virkeligheden. Derfor vil Historikeren ogsaa have let ved at forstaa den filologiske Recension, og denne skal her kun følges i sine Grundtræk.

Man begynder med at skaffe sig et udtømmende Kendskab til alle Haandskrifter og Aftryk af Texten, og disses indbyrdes Slægtskabsforhold udfindes. Man naar derved til at opstille en Stamtavle — Filologerne kalder det *Stemma* — over Afskrifterne, og heraf ses, hvorledes de samler sig i visse Grupper om fælles Forfædre, eller for at bruge den historiske Terminologi, man faar sondret mellem primære og sekundære Kilder. De sidste skydes til Side som uden Værdi for Recensionen; de første underkastes den mest indtrængende Prøvelse. Herved vil det ofte vise sig, at nogle af disse staar hinanden saa nær, at man kan rekonstruere den Afskrift, hvorfra de maa stamme, Archetypen, paa samme Maade som Historikeren ofte kan genfremstille en tabt Kilde.

Saa langt kan man oftest naa med fuld Sikkerhed,

men naar man ud herfra søger at bestemme Forfatterens egen Text, kommer Usikkerhed frem af samme Art, som naar Historikeren fra sine primære Kilder skal slutte til Virkeligheden. Her anvender Filologen sin Konjekturalkritik, til hvis Udøvelse hører dels almindelig Kundskab til det Sprog, det gælder, dels en Forstaaelse af den bestemte Forfatters stilistiske Ejendommeligheder og Tænkesæt; yderligere maa man kende Skriftens Historie og de Misforstaaelser, der kan være fremkommet ad den Vej¹. Man tør vel sige, at Konjekturalkritiken hviler paa Slutninger fra Sammenhæng og fra Lighed, som ogsaa i den historiske Sluttemaade spiller en saa stor Rolle (§ 80 ff.).

¹) Som typisk Exempel paa Konjekturalkritik kan anføres Gertz' Rettelse af et Sted i Passio s. Kanuti (Knud d. Helliges Martyrhist. S. 78 Anm.). Der staar i den overleverede Text, at Kongen formaaede Høvdingerne til at lyde Gud *etiam majorum vel sanctorum auctoritate*. Dette er meningsløst, men naar man lægger Mærke til, at Forf. ofte sammenstiller to enstyldige Ord, naar man veed, at det græske Ord for Helgen, *hagios*, i Middelalderslatin kunde skrives *aius*, og naar man endelig mindes, at man i den ældre Middelalder ofte skrev Ord sammen, føres man til at tro, at Forf. har skrevet *etiamajorum*, hvad en senere Afskriver ikke har forstaaet og derfor rettet ved Tilføjelsen af et *m*.

16. Ved Dokumenter og Breve er Haandskriftforholdene i Almindelighed simplere end ved Litteraturværker og Love; meget ofte har man selve Originalen, men hvor det ikke er Tilfældet, maa Recensionen foretages efter de ovenfor antydede Regler¹.

¹) I Repertoriet over vore Middelaldersbreve, der bl. a. skulde afgive Grundlaget for senere Aftryk af enkelte Breve eller Brevgrupper, er derfor Afskriftforholdet nøje oplyst og Afskrifternes indbyrdes Forhold angivne ved et Bogstavsystem.

Et ejendommeligt Forhold træder frem ved Kancelliernes Kopibøger, der er en saa yderst vigtig Kilde. Kopien hviler som Regel paa den vedtagne Koncept, og denne lig-

ger ogsaa til Grund for den udfærdigede Original. Det er den sidste, der har retsstiftende Betydning; Koncepten er derimod det sikreste Vidnesbyrd om Regeringens Hensigt, og hvis Koncepten indeholder Rettelser, kan disse give gode Oplysninger om de Overvejelser, der er gaaet forud. Selv om Kopibogen er lettest tilgængelig (og dertil oftest indeholder Breve, der nu hverken findes i Original eller Koncept), maa man da ikke glemme, at dens Afskrifter har mindst Autoritet.

Kildernes Udgivelse; Teknik og Plan.

17. Naar den ved Recensionen fastslaaede Text skal gengives i Tryk, fremtræder en Række tekniske Spørgsmaal. Herom skal gøres nogle Bemærkninger, der særlig tager Sigte paa den Art Kilder, som den egentlige Historiker kan ventes at komme til at udgive, Dokumenter og Breve, mindre Historieværker o. l.

Nogle Udgivere har ment, at man ved Aftrykket bør nærme sig saa meget til den haandskrevne Text, som Typografien tillader, og gengiver da Linieadskillelse og Interpunktion, Forkortelser, store Begyndelsesbogstaver osv. Et saadant Facsimiletryk eller diplomatisk Tryk volder dog Udgiver og Trykker stort Besvær og frembyder i Virkeligheden kun ringe Fordele; som Regel bør man gaa frem med større Frihed¹. Man bør opgive Textens oftest ganske inkonsekvente Tegnsætning og Anvendelse af store Forbogstaver. Forkortelserne bør opløses; ved Latin kan dette gøres med fuld Sikkerhed, men i Folkesprogene kan der være nogen Usikkerhed, og hvor en Udgave skal have sproglig Betydning, trykkes da Opløsningerne med Løbeskrift.

Som Regel vil man foretrække en bogstavret Gengivelse af Texten; dog er der for Middelalderen

ikke Grund til at gøre Forskel paa Afskrifternes *i* og *j*, *u* og *v*, saalidt som paa deres Anvendelse af kort og langt *s*. Henimod Slutningen af Middelalderen opkommer en Retskrivning, der i utroligt Omfang anvender Fordobling af Bogstaver og mange andre Overflødigheder; her er man med Rette slaaet ind paa at anvende en Simplificering, der dog naturligvis maa ske efter faste Regler (se f. Ex. Secher, Forordninger I).

Et vanskeligt Spørgsmaal er, hvorledes man skal stille sig til Middelalderens Romertal; en Omskrivning med arabiske Cifre yder stor Lettelse, men vanskeliggør ganske vist at forstaa Fejl, der let lader sig forklare ved Romertallene (*lxxvi* kan blive til *lxxxi*, men ingen vil let falde paa, at et *81* kan stamme fra *76*).

Naar man har at gøre ikke med Afskriveres Arbejde, men med individuelt farvede Texter, vil man naturligvis holde sig strengere til Originalen.

¹⁾ Undtagelsesvis kan det være nyttigt, at Aftrykket viser, hvorledes Originalhaandskriftet er indrettet, saaledes som Oluf Nielsen har gjort det i sin Udgave af »Valdemars Jordebog« (1873) og det atter sker i den paabegyndte ny Udgave.

18. Den yderste Modsætning til det fuldstændige Aftryk er Udtoget, Regesten. Et saadant bør angive Brevets Udsteder og til hvem det er rettet, endvidere dets Karakter (Skøde, Gavebrev el. lign.), endelig dets Datum (for Middelalderens Vedkommende baade i den oprindelige Form og reduceret). Ved Breve fra den ældre Middelalder anfører man tillige de første Ord af »Arengeaen«, den almindelige Betragtning, hvormed Brevet indledes. Saadanne Register kan overfor utrykte Breve kun hjælpe til foreløbig Orientering, men de er fortræffelige som Vejledning til at finde, hvor et Brev er trykt.

Regestaværker over Pavebreve er givne af Jaffé og Potthast, over de tyske Kejseres Breve af Böhmer, hvis Register efterhaanden undergives en ny Bearbejdelse. I Danmark har Videnskabernes Selskab udgivet Regesta diplomatica historiæ Danicæ i to Serier (til 1660); Værket er nu standset, hvad der hænger sammen med, at selve Udgivervirksomheden er blevet mere systematisk og derfor lettere at finde Rede i.

19. Mellem Aftrykket og Regesten staar en Række Mellemløst, som i stigende Grad benyttes overfor den overvældende Masse Akter fra den senere Middelalder og Nytiden. Særlig Dokumenter taaler at forkortes meget, fordi det formularmæssige er saa vidtløftigt. Mest Plads vindes, naar man helt opgiver Brevets Ord og Ordfølge, saaledes som det er gjort i »Kancelliets Brevbøger«, noget mindre, naar denne bibeholdes som i »Repertoriet«.

Paa mange Maader kan disse forskellige Former for Udgivelse blandes sammen. Ret ejendommeligt er det at ordne Stoffet i visse mindre Grupper, som saa indledes med en objektivt refererende Fremstilling af alle Gruppens Breve, efterfulgt af de vigtigste i Aftryk; med Forbillede i »Deutsche Reichstagsakten« og Hanserecesserne er dette udført i »Aktstykker til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV's Tid«.

20. Enhver Udgiver maa gøre nøje Rede for, hvad Plan han har fulgt, saaledes at Benytteren kan faa fuld Klarhed over, hvad han kan vente at finde. Idealet vil altid være, at man søger at give en Helhed, det være sig af hvad Art det være kan, og stræber helt at udtømme Stoffet indenfor den Afgrænsning, man har sat sig. Udgiveren maa fuldstændig oplyse Textfremstillingens Grundlag og opklare Textens

Affattelsestid; ved Dokumenter maa han give Oplysning om Segl og Paaskrifter samt oplyse baade, hvor Brevet nu gemmes og hvor det oprindeligt har hørt hjemme¹. Ved Udgivelsen af historiske Beretninger er man i Tyskland ganske enig om, at det paahviler Udgiveren at oplyse Kilden for hver enkelt Efterretning; og for at Læseren straks kan se, hvad der er »sekundært« (jfr. § 39), sættes det med mindre Skrift, medens Kilden anføres i Randen; »spærret Petit« betyder, at nok Indholdet, men ikke Ordene er hentede fra Kilden.

¹) Dette sidste Krav, som Sickel har rejst for de karolingiske Diplomer, er vel næppe gennemført for noget helt Land undtagen netop Danmark (i Repertorium diplomaticum).

Som Hovedprincip gælder, at Udgiveren bør oplyse alt, hvad der kan siges med objektiv Sikkerhed; det er et stort og brydsomt Arbejde, men den ene Udgiver maa paatage sig det, som ellers hver enkelt Benytter nødes til at gøre, om han vil gaa kritisk til Værks. Jfr. Hist. Tidsskr. 6. R. II, 666.

21. Fuldstændige Registre bør ikke savnes i noget Udgiverarbejde.

Om man ved Navneregistre bør holde Personer og Steder ude fra hinanden, er der delte Meninger om. En alfabetisk Ordning er her givet, og den bør ske efter Nutidsformer, men med Krydshenvisninger fra de ældre Former. Ved Personnavne volder Patronymer nogen Vanskelighed; sikkert bør man dog for Danmark indtil o. 1600 ikke ordne Personerne efter saadanne, men efter Fornavne og egentlige Slægtnavne. I Tyskland er det ret almindeligt til det alfabetiske Personregister at føje et andet, hvor Personerne er ordnede efter Stænder; dette vil næppe være nyttigt i Danmark, hvor Stænderadskillelsen

ikke var saa skarp. Meget oplysende er det derimod at have Stednavnene ordnede topografisk, saaledes som det er gjort i »Ældste Arkivregistraturer«; men det tager megen Plads. Enhver lidt større Artikel bør opløses i mindre Bestanddele; giver man blot en lang Række Sidetal, vil Benytteren sjældent have Tid eller Taalmodighed til at efterslaa dem.

Sagregistre anvendes sjældnere, og det frembyder ogsaa store Vanskeligheder at gøre dem udtømmende ligesom at ordne dem; Bogstavordenen er her lidet tilfredsstillende, og man maa heller anvende en systematisk Opstilling, som f. Ex. i »Testamenter fra Danmarks Middelalder«. Et Glossar bør føjes til eller indgaa som Led i Sagregistret.

Nutidens Organisation af det historiske Granskerarbejde.

22. Historiegranskerens Opdragelse foregaar paa Universiteterne, og herved spiller Øvelserne en stor Rolle. Vistnok efter Forbillede fra den klassiske Filologi begyndte Ranke ved Berlins Universitet de historiske Seminarøvelser, der efterhaanden er blevet indførte rundt om. I Tyskland har nu hvert Universitet eet historisk og flere filologiske Seminarier, og ved de større Universiteter er det rigt udstyrede Institutioner med mange Værelser og omfattende Bogforraad og andre Samlinger. I Frankrig, der siden 1821 i École des Chartes havde haft en særlig Fagskole for Arkivarer og Bibliothekarer, fandt Øvelserne et Hjemsted udenfor de gamle Universiteter i École des hautes études, som Duruy fik oprettet 1868. Ved Københavns Universitet oprettedes 1896 et fælles filologisk-historisk Laboratorium.

23. De store Krav, der nu stilles til omhyggelig og systematisk Udgivelse, gør det naturligt, at denne i stigende Grad knyttes til faste Institutioner, der raader over mange videnskabelige Kræfter og gode Pengemidler. Det kan være Arkiverne, som selv søger at gøre det Stof, de gemmer, tilgængeligt; men Virksomheden kan ogsaa ledes af de almenvidenskabelige eller de særlig historiske Selskaber. En meget grundig og paalidelig Oversigt over hele denne Organisation findes i Ch. Langlois: *Manuel de bibliographie historique*, II (1904).

I Tyskland stiftedes 1819 under Steins Auspicier Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde med en storlaaet Plan til at udgive alle Kilderne til Tysklands ældre Historie, og 1826 udkom det første Bind af *Monumenta Germaniæ historica*. Ledet af Pertz og siden af Waitz bidrog Selskabet i høj Grad til at højne Kravene til Udgivelse; siden 1875 er det en Rigsinstitution, der støttes ved Pengebidrag fra alle tyske Stater. Det har udgivet en lang Række Bind, fordelt i Serierne *Scriptores*, *Leges*, *Diplomata*, *Epistolæ* og *Antiquitates*, hvortil kommer (i Kvart) *Auctores antiquissimi* og *Script. rerum Merovingicarum* samt *Deutsche Chroniken* og *Necrologiæ* (*Indices* 1896). Af mange af Kildeskrifterne foreligger Haandudgaver (in usum scholarum). Sml. H. Bresslau, *Geschichte der Monum. Germ. hist.* 1921. — Fortrinsvis med Tanken rettet mod Nytiden oprettedes 1858 efter Rankes Ideer den historiske Kommission ved det bayerske Videnskabernes Akademi; den skyldes store Udgiverarbejder som *Chroniken der deutschen Städte* og *Reichstagsakten*, dertil *Wittelsbacherne Korrespondance*, men ogsaa Værker af fremstillende Art som *Geschichte der Wissenschaften in Deutschland*, *Jahrbücher der deutschen Geschichte* og det tyske biografiske Lexikon.

I Preussen har Berliner Akademiet især Fortjenester af Epigrafiken og har foranstaltet Udgivelsen først af de

græske Indskrifter efter Boeckhs Plan, siden af de latinske efter Mommsens; det har tillige særlig Interesse for sin Stifter Frederik II og har udgivet saavel hans Skrifter som hans Korrespondance. De preussiske Statsarkiver førtes af Sybel ind paa en vidt omspændende Udgivervirksomhed. Ogsaa i de andre tyske Stater og i de enkelte Landskaber udfoldes der stor Virksomhed; af særlig Interesse for Nordens Historie er de store Diplomatarier fra vore nordtyske Nabolande, især Meklenburgisches Urkundenbuch og Urkundenbuch der Stadt Lübeck, og det hanseatiske Kildestof, der er bearbejdet i Hanserecesserne og Hansisches Urkundenbuch.

Blandt Tysklands historiske Tidsskrifter indtager det af Sybel 1859 paabegyndte Historische Zeitschrift stadig Førstepladsen; katholsk præget er Historisches Jahrbuch der Görresgesellschaft (fra 1880), overvejende med tysk Historie sysler Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, fortsat med: Historische Vierteljahrschrift. Dertil en Mængde Lokaltidsskrifter, hvoraf her kun skal nævnes Hansische Geschichtsblätter.

I Frankrig var det lærde Udgiverarbejde fra gammel Tid organiseret af Benediktinerne af St. Maur, hvis Planer fortsattes af Académie des inscriptions, især Recueil des historiens des Gaules et de la France og Histoire littéraire de France. Fra 1835 greb Regeringen kraftigt ind efter Guizots Planer og lod paabegynde den omfattende Collection des documents inédits sur l'histoire de France. — Ledende blandt de historiske Tidsskrifter er Revue historique, grundlagt af Monod 1876; forud var begyndt den klerikale Revue des questions historiques.

I England knytter Udgivervirksomheden sig især til to Regeringskommissioner. Recordkommissionen fra 1800 udgiver Calendars of state papers, Uddrag af alt Storbritannien vedrørende, delt i flere Rækker, domestic, foreign, colonial osv. Rolls Kommissionen fra 1857 udgiver Chronicles and memorials of Great-Britain and Ireland during the middle ages. Desuden virker talrige private Selskaber, især Camden Society, men Udgivertekniken staar ikke paa

Højde med Iveren og Pengemidlerne. Først 1886 paabegyndtes *The English historical review*.

I Danmark havde Langebek vidtspændende Planer til en fuldstændig Udgivelse af alle Arter Kilder til Middelalderen, og skønt Historien havde faaet en stor Plads i det af Gram stiftede Videnskabernes Selskab, fik han 1745 oprettet Det kgl. Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog. Dette Selskab, der siden har udgivet *Danske Magazin*, lod dog efterhaanden Sproget gaa over til andre Selskaber og kunde overhovedet ikke vedligeholde den ledende Stilling paa Udgivelsens Omraade. I 1877 stiftede yngre Historikere Selskabet til Udgivelse af Kilder til dansk Historie, der meget har skærpet Kravene til Udgiverteknik. Det nordiske Oldskriftselskab er i Tidens Løb kommet til at virke mindre for Oldskrifter end for Oldsager. Geheimearkivet kom under Wegeners Styrelse ogsaa ind paa Udgivervirksomhed, og denne blev mere systematisk under A. D. Jørgensens Ledelse af Rigsarkivet. I det hele virkes der nu meget for Udgivelse af Kildestoffet til dansk Historie, selv om Virksomheden er noget splittet, og der arbejdes med ret rigelige Pengemidler fra Staten, Carlsbergfondet og den Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse.

Allerede 1840 fik Danmark sit historiske Tidsskrift; jævnsides det staar Aarbøger for nordisk Oldkyndighed (der ogsaa omfatter Middelalderens Historie), Kirkehistoriske Samlinger (nu i hvert Fald foreløbig standset), Personalhistorisk Tidsskrift og i de senere Aar talrige lokale Tidsskrifter (jfr. »Fortid og Nutid« siden 1914).

I Norge er Udgivervirksomheden især samlet om Statens Kildeskriftfond, i Sverige knytter den sig dels til Rigsarkivet, dels til flere historiske Selskaber. Hvert af disse Lande har sit historiske Tidsskrift, Norge siden 1871, Sverige siden 1881; desuden mærkes *Historisk Tidsskrift för Skåneland*, siden 1903.

Findekunsten overfor Litteraturen.

24. Den historiske Litteratur er umaadelig, og hele den øvrige Litteratur kan mer eller mindre bruges som historisk Kilde; at finde sig til Rette heri er meget vanskeligt, svært ved selve Bøgerne, og endnu sværere overfor Tidsskriftafhandlinger. Her kan kun gives nogle almindelige orienterende Bemærkninger om de vigtigste Hjælpemidler, og det maa anbefales at gøre sig bekendt med disse selv, som man næsten alle vil finde paa det kongelige Bibliotheks Læsesal, mange ogsaa paa Universitetets filologisk-historiske Laboratorium.

Over almindelige Bibliografier orienterer Ch. Langlois, *Manuel de bibliographie historique* I² (1901); G. Schneider, *Handbuch der Bibliographie*³ (1924). Den danske Litteratur indtil 1830 findes i *Bibliotheca Danica*, der er ufuldendt, men hvori Historien optager Bd. II—III; for den følgende Tid haves gode Fortegnelser af Fabricius o. a. Forfatterlexika for Tiden til 1814 af Worm og Nyerup-Kraft, der nu afløses af Ehrencron-Müller (1924—), for 1814—53 af T. H. Erslew. — Det Bogforraad, Historikeren har Adgang til, vil dog i første Linie være begrænset til, hvad hans Hjemsteds offentlige Bibliotheker gemmer. Universitetsbibliotheket har sit Sagkatalog paa Sedler, Kgl. Bibliothek derimod sit indført i Protokoller, hvorover findes en trykt Oversigt; det sidste giver en lettere Overskuelighed, men nøder fra Tid til anden til delvis Omskrivning. Et Accessionskatalog, der omfatter alt, hvad Danmarks offentlige Bibliotheker erhverver af nyere Litteratur, udkommer aarlig siden 1901.

Hvad Historien særlig angaar, vil man ikke mere som i ældre Tid forsøge paa at sammenstille et fuldstændigt »Historisk Bibliothek«; et Udvalg giver H. Herre, *Quellenkunde der Weltgeschichte* (1910); over nyudkommende Litteratur orienterede *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft* for Tiden 1873—1913. Til første Orientering

kan tjene, hvad der meddeles ved de enkelte Afsnit i »Folkens Historie« og »Verdenskulturen« (hvoraf ny udvidet Udgave: »Det 19. Aarhundrede«, 1918—) samt hvad der gives i de særlig for Studerende beregnede Oversigter af Erslev og Fridericia; gode Litteraturhenviisninger giver ogsaa Pöhlmann og Niese i deres Grundrids henholdsvis af græsk og romersk Historie (begge i Iv. v. Müllers Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft), og for Middelalder og Nytid Lavisse et Rambaud: Histoire générale du 4e siècle à nos jours samt Cambridge Modern History (1902—12) og Medieval History (1911—).

Jævnside hermed kan man lære meget af de forskellige Arter af Lexika. Først de almindelige Conversationslexika, blandt hvilke kan fremhæves for Danmark Salmonsens², for Sverige Nordisk Familjebok², for Tyskland Meyers og Brockhaus, for Frankrig La grande Encyclopédie, for England Encyclopædia Britannica. Saa de biografiske Lexika: for Danmark Brickas Biografisk Lexikon og Dansk biografisk Haandleksikon, for Tyskland Allgemeine deutsche Biographie, for England Dictionary of national biography, o. s. v. Endelig de et enkelt Sagomraade omfattende Lexika og Haandbøger: Kirkeleksikon for Norden, Real-Encyclopædie für protestantische Theologie und Kirche², Wetzer u. Welte, Kirchenlexikon² (katholsk), — Handwörterbuch der Staatswissenschaften², — Pauly-Wissowa: Realencyclopædie der classischen Alterthumswissenschaft, — Gröber: Grundriss der romanischen Philologie², — Paul: Grundriss der germanischen Philologie².

Til Forstaaelse af Kilderne tjener for Oldtiden: C. Wachsmuth, Einleitung in das Studium der alten Geschichte (1895); for Middelalderen: A. Potthast, Bibliotheca historica medii ævi² (1896); U. Chevalier, Répertoire des sources historiques du moyen âge (1877 ff.); H. Oesterley, Wegweiser durch die Litteratur der Urkundensammlungen (2 Bd. 1885—86; lidet tilfredsstillende); for Nytiden: G. Wolf, Einführung in das Studium der neueren Geschichte (1910).

Hvad angaar de enkelte Landes Historie, har man for

Danmark Erichsen og Krarup, Dansk historisk Bibliografi (1917—), som gaar til 1912, men ikke medtager selvstændige Værker fra Tiden før 1830. Nyere Litteratur registreres i Historisk Tidsskrift siden 1875. E. Vedel: Den danske Literatur om Nordens forhistoriske Arkæologi (1905). Erslev: Oversigt over Kilderne til Danmarks Historie 1000—1450 (1892, nu forældet). — I Sverige giver det svenske Historisk Tidsskrift Fortegnelser over ny Litteratur (paa Grundlag deraf: Kr. Setterwall: Svensk hist. Bibliografi 1875—1900, 1907), i Norge norsk Historisk Tidsskrift siden 1916.

Tyskland har en fortræffelig Oversigt i Dahlmann-Waitz, Quellenkunde der deutschen Geschichte⁸ (1912); Kilderne til den ældre tyske Historie er indgaaende behandlede af W. Wattenbach for den ældre Middelalder, af O. Lorenz for den senere. — For Frankrig findes G. Monod, Bibliographie de l'histoire de France (1888); desuden kan henvises til de udførlige Litteraturangivelser i Lavisse, Histoire de France. — Mindre tilfredsstillende staar det til med England. Gardiner & Mullinger, Introduction to the study of English history⁸ (1894) er meget kortfattet, fyldigere Ch. Gross, Sources and literature of English history —1485⁸ (1915).

De historiske Hjælpevidenskaber.

25. Det Omraade, Historikeren studerer, er saa bredt og forskelligartet, at han for at forstaa det maa søge Hjælp og Støtte i omtrent alle andre Videnskaber; som Hjælpevidenskaber i snævrere Forstand betegner vi en Række særlige Grene af selve Historievidenskaben, der hjælper Historikeren især ved hans Prøvelse af Kilderne.

Af de historiske Hjælpevidenskaber studerer Palæografien Skriften i Haandskrifter og Breve, især Dokumenter, Epigrafiken Indskrifternes Skrift; i nært Forhold

til Skriftkundskaben staar Dokumentkundskaben eller Diplomatiiken. Jfr. Job Steenstrup, Nogle Hovedtræk af Skriftarternes Historie og Diplomatiiken (1915). W. Wattenbach, Das Schriftwesen im Mittelalter³ (1896) følger Haandskriftets hele Tilblivelse; C. Paoli, Grundriss zu Vorlesungen über lateinische Paläographie und Urkundenlehre, übers. von K. Lohmeyer (1889—1900), giver en kort Oversigt, mere indgaaende er A. Giry, Manuel de diplomatique (1894) og H. Bresslau, Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien, I²—II, 1 (1912—15, ufuldendt); E. M. Thompson, Handbook of Greek and Latin Palaeography³ (1896). Wattenbachs korte Vejledninger til Læsningen af græske og latinske Haandskrifter er nu forældede; ved Opløsning af Forkortelser bruges A. Cappelli, Lexicon abbreviaturarum³ (1912); Facsimiler af middelalderlige latinske Haandskrifter: W. Arndt, Schrifttafeln⁴ (1904), F. Steffens, Lateinische Paläographie³ (1909; Skrifttavler med fyldig Indledning). For Norden giver Brøndum-Nielsen og E. Nystrøm Oversigter i Haandbog i Bibliotekskundskab³ I; Facsimiler: Kaalund, Palæografisk Atlas, I. Dansk Afdeling, II. Oldnordisk-islandsk (i 2 Serier), Svenska Skriftprof (1894—1900).

Kronologi, jfr. Joh. Steenstrup, Tidsregning³ (1922). Det bedste Hjælpemiddel er H. Grotfend, Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit, 2 Bd. (1892—98), hvoraf ogsaa findes en forkortet Udgave (Taschenbuch der Zeitrechnung⁵, 1922); Register over Helgendage i Aarsberetn. fra Geheimearchivet I.

Seglkundskaben (Sfragistiken) er kun utilstrækkelig bearbejdet, og endnu mere gælder det den dermed beslægtede Vaabenkundskab (Heraldik); orienterende Oversigter i Meister, Grundriss der Geschichtswissenschaft I³, (1912); G. Seyler, Abriss der Sphragistik (1884) og Geschichte der Siegel (1894). P. B. Grandjean, Dansk Heraldik (1919) og Det danske Rigsvaaben (1926); Danmarks gejstlige og adelige Segl fra Middelalderen samt Kongeseglene er udgivne af Henry Petersen og A. Thiset.

Møntkundskaben (Numismatiiken) er heller ikke gennemarbejdet efter Nutidens kritiske Krav, endnu mindre

den for Historikeren saa vigtige Prishistorie. Et Omrids giver H. Dannenberg, Grundzüge der Münzkunde² (1899); Luschin v. Ebengreuth, Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters u. der neueren Zeit (i Below u. Meinecke: Handbuch d. mittelalt. u. neueren Geschichte). Danmarks middelalderlige Mønter er behandlede i forskellige Skrifter af P. Hauberg, Mønterne siden 1448 fortegnede af H. H. Schou (1926); over dansk Mønthistorie i Nytiden orienterer W. Scharling i et Tillæg til: Pengenes synkende Værdi (1869).

Genealogien har fundet en ivrig Forkæmper i Otthar Lorenz, der har forfattet Lehrbuch der Genealogie (1898); Edd. Heydenreich, Handbuch der praktischen Genealogie (1913). J. P. F. Königsfeldt, De nordiske Kongeslægter² (1856); A. Thisets Stamtavler over danske Adelslægter i Danmarks Adels Aarboeg, en halv Snes i hver Aargang. Biografier i de store biografiske Lexika, se S. 25; ogsaa de almindelige Conversationslexika indeholder rige biografiske Oplysninger. Middelalderlige Prælatrækker i C. Eubel, Hierarchia catholica mediæ ævi 1198—1431² (1913), 1431—1503 (1901) og 1503—1600 (1910); Bisperækker for Danmark i C. Molbech, Hist. Aarbøger III (1851).

Geografien vil nu ingen mere som i ældre Tid betegne som en historisk Hjælpevidenskab, men den spiller en stor Rolle for al historisk Forstaaelse, jfr. Joh. Steenstrup, Kundskaben om Jorden gennem Tiderne (1910). Den egentlige historiske Geografi er endnu ikke godt gennemarbejdet uden for den klassiske Oldtids Vedkommende; bedre staar det til med de geografiske Opdagelsers Historie. Ofte møder Historikeren de latinske Navne paa Steder (J. G. Th. Grässe, Orbis latinus², 1909). G. Droysen, Allgem. historischer Handatlas (1886). — Trap, Kongeriget Danmark, 4. Udg. (1919—); Hertugdømmet Slesvig (1864; »de sønderjydske Landsdele« behandles i den ny Udgave). C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden² (1911). — Stednavnestudiet dyrkes nu ivrigt, jfr. Joh. Steenstrup, De danske Stednavne² (1918), og »Stednavneudvalget« har indsamlet et stort Materiale.

Etnografien, se Joh. Steenstrup, Etnografien (1902).

Sprog: Til Forstaaelse af Middelalderens Latin haves et meget ufuldkomment Hjælpemiddel i Ducange, Glossarium ad scriptores mediæ et infimæ latinitatis (7 Bd. 1840—50); sml. P. Diefenbach, Glossarium latino-germanicum (1857) og Novum Glossarium (1867). — O. Kalkar, Ordbog til det ældre danske Sprog 1300—1700 (5 Bd. 1881—1918); Ordbog over det danske Sprog 1917— . J. Fritzner, Ordbog over det gamle norske Sprog¹ (1886—91). K. F. Södervall, Ordbok öfver svenska medeltids-språket (1884—1918). — A. Lübben, Mittelniederdeutsches Handwörterbuch (1888).

II. Kildeprøvelsen.

26. I Forhold til den i § 7 givne Inddeling af Kilderne kan man opstille Kildeprøvelsen saaledes: overfor saavel Lævningerne af Fortidsmenneskene som disses endnu bevarede Frembringelser bliver Opgaven den nærmere at bestemme Kildens Oprindelse. Forsaavidt Frembringelserne er »talende«, skal Udtalelsen fortolkes. Forsaavidt Udtalelsen indeholder et Vidnesbyrd eller Beretning om ydre eller indre Virkelighed — hvad den næsten altid gør —, indtræder Vidneværdsetsættelsen.

Bernheim sondrer mellem Kritik og Opfattelse. Kritikens Opgave er at bedømme Kildernes Overensstemmelse med Virkeligheden (»Thatsächlichkeit«); den er dels ydre Kritik: om Kilderne overhovedet er Vidnesbyrd, dels indre: hvorvidt de stemmer med Virkeligheden. Under den ydre Kritik falder Prøvelse af Ægthed og af Oprindelse, og Kildeanalysen, hvorved klares, om Kilden er »Urquelle« eller afledet. Indre Kritik giver først Kildens indre Værdibestemmelse (Karakter, Indflydelse af Forfatterens Individualitet samt af Tid og Sted), derefter omhandles gensidig Kontrol af Kildevidnesbyrdene (Kendsgerninger støttede paa flere Vidnesbyrd, paa eet Vidne; modsigende Vidnesbyrd), og endelig samles en afsluttende Bedømmelse af »Thatsächlichkeit«. — Opfattelsens Maal skal være at erkende Kendsgerningerne Sammenhæng, nemlig forstaa Kendsgerningerne i deres

Betydning for Sammenhængen: Interpretation, forbinde Kendsgerningerne: Kombination, forestille sig dem: Reproduktion, og endelig erkende Sammenhængens almindelige Aarsager og Betingelser.

Denne hele Opstilling synes lidet tilfredsstillende; i den nærmere Gennemførelse er der megen Uklarhed og mangfoldige Gentagelser.

Bestemmelse af Kildens Oprindelse.

27. Kildekritikens første Trin er Fastsættelsen af hver enkelt Kildes Oprindelse, d. v. s. dens Tid, Hjemsted og Ophavsmand. For saa vidt en Kilde selv angiver dette, f. Ex. et Brev ved at anføre Udsteder, Tid og Sted, maa man undersøge Rigtigheden af disse Angivelser eller med andre Ord prøve Kildens Ægthed.

Ved Lævninger af Fortidens Mennesker eller den dem omgivende Natur falder Spørgsmaalet om Ophavsmand jo bort; det er selve Naturen, der her er Frembringer. Ved de menneskelige Frembringelser spørges efter Ophavsmand, fordi ved mange Produkter den rent materielle Frembringer er os mindre væsentlig end den, der aandelig er Værkets Ophav; Skriveren interesserer os mindre end Forfatteren, Mureren mindre end Bygmesteren.

28. De Hovedsynspunkter, der gør sig gældende ved denne Undersøgelse, er følgende:

- a. Findestedet og Fundforholdene. Ved jordfaste Frembringelser oplyser jo Findestedet straks Hjemstedet; ved flyttelige er det derved i alt Fald givet, at Frembringelsen er kommet til dette Sted¹. Fundforholdene anviser ogsaa ofte Oprindelsestiden og spiller en afgørende Rolle i hele den forhistoriske Oldgranskning, jfr. § 30.

¹) Jap. Steenstrup mente, at de i Norden hyppigt fundne Guldraketeater stammer fra buddistiske Lande i det indre Asien; en Oprindelse saa fjernt fra Findestedet er paa Forhaand meget usandsynlig.

Ogsaa ved Skriftkilder maa man lægge Mærke til, hvor Kilden nu findes og hvor den oprindelig har været gemt. At et Brev findes blandt Afsenderens Papirer og ikke hos Modtageren, giver Formodning om, at det ikke er afsendt¹; et udateret Brev kan maaske tidsbestemmes ved at være afskrevet sammen med andre i en Kopibog.

¹) Af en Traktat mellem Danmark og Preussen 1398 foreligger det fra hver Side udstedte Exemplar fuldt beseglet og i alle Maader fuldgyldigt udfærdiget. Men det af Danmark udfærdigede Exemplar findes i det danske Rigsarkiv, Preussens i Ordensarkivet, medens det vilde have været omvendt, om Traktaten var kommet i Stand ved gensidig Udveksling af Brevene.

b. Materiale og teknisk Udførelse. Materialet viser noget (Sondringen mellem Sten-, Bronze- og Jernalder), Tekniken fører meget videre¹, og Skriften har jo en saa individuel Karakter, at den alene kan godtgøre Ophavsmanden².

Skriftsammenligningen, der nu lettes saa meget ved de fotografiske Facsimiler, er blevet Hovedmidlet til at opklare tyske Kejserebrevs Ægthed; naar fjernt fra hinanden liggende Klostre, Byer o. l. i deres Arkiver bevarer Kejserebrev, skrevne med samme Skrivers Haand, er det et Bevis paa, at de virkelig maa stamme fra Kejserens Kancelli.

¹) Kristian IV skal en Gang have godtgjort et Gældsbrevs Uægthed ved at vise, at Brevpapiret efter sit Vandmærke maatte være fabrikeret senere end det Aar, som Gældsbrevet lød paa (Fortællingen blev siden knyttet til Dommen over Kristoffer Rosenkrans. Troels-Lund i Hist. Tidsskr. 4. R. III, 533.

²) Et Brev, som C. Paludan-Müller tillagde Jens Beldenak, kan ved Skriften paavises at stamme fra Eggerd Frille en Menneskealder før (Hist. Tidsskr. 6. R. VI, 527). — A. C. Højberg-Christensen (Studier over Lybæks Kancellisprog fra c. 1300—1470, 1918) har bestemt en Række lybske Stadskriveres Hænder og først derved i Forbindelse med, hvad der kan oplyses om disse Skrivers Hjemstavn, tilvejebragt et sikkert Grundlag for Bestemmelsen af deres Dialektejendommeligheder.

c. ved skriftlige Kilder: Sprog og Stil lige ned til Retskrivningen¹. Filologerne driver disse Studier

med stor Virtuositet; ofte er Undersøgelsen dog meget vanskelig, og man er bl. a. let fristet til at tage for individuelle Ejendommeligheder, hvad der i Virkeligheden er Tidsalderens Fællespræg². I Breve, der udgaar fra Statsmyndigheder, er Former og Formularer mere eller mindre strengt fastsatte³, og Prøvelsen heraf er udviklet til en hel Særvidenskab, Diplomaten, hvis Grundlægger er Mabillon under Ludvig XIV og som i vore Dage især er ført videre af Østrigeren Th. v. Sickel.

¹) Ved at studere Griffenfelds Retskrivning kan man godtgøre, at det ene af de to Exemplarer, hvori Kongeloven foreligger, er flere Aar yngre end det andet. J. A. Fridericia i Hist. Tidsskr. 7. R. II, 216.

²) H. Bresslau mente at kunne godtgøre, at de berygtede Kassetbreve virkelig var skrevne af Maria Stuart, ved at prøve deres Stil og Ordforraad, men Ejendommelighederne har vist sig overvejende at være fælles for Datiden.

³) P. Hasse (Das Schleswiger Stadrecht, 1879) beviste Uægtigheden af Sven Grathes Privilegium for Slesvig af 1155 ved at paavise, at Formularerne deri ikke svarede til dem, der anvendtes i d. 12. Aarh., men til de Formler, Kancelliet brugte i d. 13. Aarh.

d. Ved Prøvelse af, hvorvidt Kilden staar i Slægtskabsforhold til andre Kilder eller blot nævnes i disse¹.

¹) Malespini vil som samtidig have skildret Florens' Historie i Slutningen af d. 13. Aarh., men ved at sammenligne hans Fremstilling med Giovanni Villani, som skrev efter Aar 1300, har Scheffer-Boichorst paavist, at M. er bygget over Villani og altsaa yngre end denne.

e. Ved at sammenstille hvad der staar i Kilden med, hvad man ellers veed om Personer eller Fakta. Denne Prøvelse er den, der ligger nærmest og er lettest at forstaa¹⁻²; naar et udateret Brev som Udstedere anfører en Række Personer, vil man oftest andensteds fra vide saa meget om disses

Levetid, at man kan fastslaa Brevets Tid indenfor ret snævre Grænser; naar et dateret Brev omtaler en Tildragelse, der faktisk først har fundet Sted senere, vil man straks forstaa, at det maa være uægte eller i det mindste fejdateret³.

¹) Naar det i Rydaarbogen hedder ved 1219: *Rex Valdemarus Estoniam intravit et subdidit usque in præsens*, ses det heraf, at Aarbogen er skrevet inden Estlands Afstaaelse 1346 (eller nøjagtig udtrykt, at denne Sætning er affattet før dette Aar).

²) Randersgaard fik efter Dronning Dorothea (død 1572) Navnet Dronninggaard. Naar da dette Navn forekommer i Visen om Rane Jonsøns Endeligt (Grundtvig, Danm. gamle Folkeviser III, Nr. 149, Opskrift A), foreligger her altsaa en Tildigtning fra Slutningen af d. 16. Aarhundrede.

³) I Pave Johannes X's Bulle 920 til Ærkebisp Unni af Hamburg-Bremen nævnes som hørende under Ærkebispen baade Island og Grønland, skønt Island først blev bebygget senere og Grønland først blev opdaget af Erik den Røde 983; at vi her har at gøre med en senere Forfalskning, synes da givet*.

*) At denne og andre af de ældste Buller til Ærkebisperne af Hamburg ikke er virkelige Originaler, er af mange Grunde sikkert; baade Materialet (Pergament, ikke Papyrus) og Skriften viser, at de er skrevne i langt senere Tid (jfr. O. Kolsrud i (Norsk) Hist. Tidsskr. 5. R. I, 280). W. M. Peitz, Untersuchungen zur Urkundenfälschung des Mittelalters, I (1919) har imidlertid opstillet den Hypothese, at det ærkebispelige Kancelli senere har omskrevet de oprindelige, i Tidens Løb stærkt medtagne Papyrusbuller, for at forelægge dem for Paven, men uden at der var Tale om »Falskneri«. Forklaringen er sindrig, men den synes rigtignok at strande paa Nævnelser af Grønland (E. Arup har en anden Opfattelse: Hist. Tidsskrift 9. R. II, 355).

29. Kan en Kildes Oprindelse nøje bestemmes, følger deraf af sig selv, om den er ægte eller uægte. En uægte Kilde er jo ogsaa en menneskelig Frembringelse, men den er blot ikke frembragt der, hvor den selv udgiver sig for at være det eller hvor den af dens Ejer eller Fremviser siges at høre hjemme. Man bør derfor heller ikke nøjes med at paavise Uægtheden, men maa yderligere søge at opklare Tiden for og Anledningen til Forfalskningen.

Oldsager forfalskes stadig, især med Pengfordel

for Øje. Naar Skriftkilder forfalskes i senere Tid, er Grunden oftere Forfængelighed, Patriotisme el. lign.; i selve Samtiden derimod skete det ogsaa med økonomisk eller anden Fordel for Øje. I den ældre Middelalder var Brevforfalskning meget udbredt, og Kirkens Mænd saa deri vistnok et lovligt Hjælpemiddel mod deres barbariske Omgivelser. Senere hen i Middelalderen betragtede man Seglet som det egentlige Ægthedsmærke for Dokumenter, men uheldigvis lader et Segl sig ret let forfalske eller flytte over fra et Brev til et andet.

Man maa dog vogte sig for altfor hurtigt at slaa Uægtighed fast, selv om en Kilde indeholder Træk, der vækker Mistanke; ofte viser en nærmere Undersøgelse, at saadanne Træk lader sig forklare¹ eller mulig blot beror paa en Fejlskrivning eller Fejltryk². Meget ofte forekommer det, at Aktstykker er ante- eller postdaterede³, hvad der unægtelig kan betegnes som delvis Forfalskning.

¹) En Unionstraktat fra Erik af Pommerns Tid indledes med Opregningen af 6 Rigsraader, som faktisk aldrig har været samlede til Møde i det Aar, hvor Brevet hører hjemme; men deraf bør kun drages den Slutning, at Traktaten er et Forslag, hvori er opført Navnene paa de Mænd, der vilde komme til at staa som Udstedere, om det var blevet vedtaget paa et Unionsmøde. Hist. Tidsskr. 7. R. III, 82.

²) Et Brev af Bisp Peder af Ribe er i Molbech og Petersens Udvalg af danske Dipl. S. 94 aftrykt med Aaret *mcccxcviii*; men Peder var Bisp i Ribe 1409—18, og Originalen har rigtigt nok *mccccxviii*.

³) Danmarks Kvittering til Hansestæderne for Tilbagegivelsen af de skaanske Slotte er dateret 1385 Maj 11. Tilbagegivelsen foregik dog først flere Maaneder senere, men da den endelig skete, fandt man sig fra dansk Side i at datere Kvitteringen tilbage til den Termin, da Slottene burde være udleverede.

I Tyskland var man en Tid inde paa at erklære mange Kejserbreve for uægte, fordi Dateringen ikke passede med Kejserefs Opholdssted (Böhmer, Stumpf); det er Jul. Fickers Fortjeneste at have vist, at en saa grov Fremgangsmaade

ikke fører til rigtige Resultater (Beiträge zur Urkundenlehre, 1877—78). For Danmark maa man lægge Mærke til, at kongelige Retterthingsdomme udstedtes paa egen Haand af Rigens Kansler og forsegledes med det særlige *sigillum ad causas*. Men ogsaa egentlige Kongebreve kan undertiden være udstedte af Kancelliet i Kongens Navn. Et Dokuments Uægthed er heller ikke givet, fordi en Person, der nævnes som medbeseglende, faktisk da opholdt sig andensteds; thi ofte anførtes ved Brevets Affattelse Navne paa fraværende, hvis Besegling da senere fandt Sted⁴. Omvendt kan der altsaa heller ikke fra Medbesegling med Sikkerhed sluttes til Tilstedeværelse⁵.

⁴) Anmodning om Medbesegling 1400 Marts 11: Molbech og Petersen, Udvalg af danske Diplomer S. 100.

⁵) Under Fredstraktaten med Holstenerne 1435 Juli 15 findes Ærkebiskop Hans Laksmands Segl, skønt denne først blev valgt til Ærkebiskop i August 1436.

30. Bestemmelsen af Kildens Oprindelse berør helt igennem paa Sammenligning; det mere usikre bestemmes ved at sammenlignes med det mere sikre. Der er heri en Kredsslutning, som bl. a. har spillet en Rolle i Diplomatikens Historie (Papebrock og Mabillon); men i de »historiske« Tider er der dog saa mange relativt sikre Holdepunkter, at en almindelig Skepsis her svæver i Luften. Større Vanskelighed har det forhistoriske Studium, hvor de forud givne Holdepunkter savnes; her er Fundforholdene Hovedgrundlaget og giver efterhaanden en sikker Tidsrækkefølge, som saa yderligere kan støttes ved Prøvelse af Udviklingsgangen i Genstandenes Former (Typologi).

Bernheim fremstiller først, hvorledes man prøver en Kildes Ægthed, dels hvis den er noget andet end den selv udgiver sig for (Fälschung), dels hvis den er noget andet end »vi« har antaget den for (Irrtum), og viser først derefter, hvorledes man bestemmer Kildens Oprindelse. Dette synes ganske bagvendt og fører til en dobbelt eller tredobbelt Række Gentagelser. (W. Bauer har den logiske Orden.)

Fortolkningen.

31. Fortolkningen (Interpretationen, Filologernes Hermeneutik) gaar ud paa at forklare, hvad den talende Kilde siger, d. v. s. hvad den kyndige Læser i Datiden vil have faaet ud af den. En Udtalelse kan være rettet til en enkelt, til en bestemt Kreds eller til Almenheden, og dette spiller en Rolle ved Forstaaelsen af den.

Filologerne bestemmer oftest Hermeneutikens Maal som det at finde Forfatterens Mening; theoretisk kan Historikeren sige det samme, men i Praxis ligger Tonen dog ofte paa et andet Sted. Dette beror paa to forskellige Forhold. Filologien sysler især med Forfatternærker, hvis Udtryksmaade er stærkt individuelt præget; Historikeren benytter i første Linie historiske Fremstillinger, der som Regel er lettere forstaaelige end f. Ex. Digterværker, og ved Siden deraf en Mangfoldighed af Akter, hvis individuelle Ophavsmand ofte slet ikke kan bestemmes, og som endda oftest er fremkommet ved Samarbejde mellem flere. Fremdeles behandler Filologerne især Værker, ved hvilke allerede Opklaringen af Textens Ordlyd ofte frembyder stor Vanskelighed (jfr. § 15); for Historikerne foreligger Kilden hyppigt i ganske authetisk Skikkelse. Ofte vil en saadan Kilde ogsaa have retsstiftende Virkning (Dokumentet) eller indeholde en Ordre, der skal efterleves, og i saadanne Tilfælde kommer det netop an paa, hvad Modtageren kan faa ud af den; hvis Affatteren har udtrykt sig vildledende eller blot skrevet fejlt, er det alligevel i denne Form, at Dokumentet eller Ordren har virket¹. Naturligvis har det ogsaa Interesse, om man kan opklare, at Affatteren har ment noget andet end der staar; men det bliver en Slutning til Virkelighed, ikke en Fortolkning.

¹) Naar en kundgjort Toldtarif indeholder en urigtig Sats, er det den, Tolderen maa bringe i Anvendelse, indtil Fejlen er berigtiget ved en ny Kundgørelse. — Hvis en Feltherre beordrer en vis Stilling besat med 3 Kompagnier, vil Officeren være i sin Ret til at gøre dette, selv om han mener, at den angivne Styrke er

for lille, og tænker han sig, at Ordet Kompagnier i Ordren er en Fejlskrift for Regimenter, kan han nok handle i Henhold dertil, men vil saa være klar over, at han gør det paa eget Ansvar.

32. Fortolkningen af Skriftkilder kan nærmere leddes saaledes:

- a. forstaa selve Skriften og alt hvad der hænger sammen dermed¹. Det er Genstand for en af Historiens Hjælpevidenskaber, Palæografien og den dermed jævnsides løbende Epigrafik, sml. S. 26 f.
- b. forstaa Ordene, hver for sig og i deres Sammenhæng, efter Landets, Tidens og den individuelle Affatters Sprogbrug. Lettest falder det i Øjnene, hvorledes faglige Betegnelser skifter Mening; *dux* og *comes* betyder i klassisk Latin Anfører og Ledsager, men kommer i Middelalderen til at betyde Hertug og Greve; *consul* bliver til Raadmand, *proconsul* til Borgemester; *miles*, en Kriger, betegner ved Aar 1000 en rustet Rytter, nogle Aarhundreder senere en Ridder. Men ogsaa andre Ords Betydning skifter eller forskydes²⁻⁴.
- c. forstaa Indholdet ud fra Helheden⁵. Et dadlende Udtryk vejer helt anderledes, naar det bruges i en Ligprædiken, end hvor det forekommer i en Pamflet; »lyve« betyder meget mere i et juridisk Indlæg end i et Vennebrev.
- d. forstaa Indholdet paa Baggrund af Tidens og Forfatterens Anskuelse⁶. I Middelalderen er hele Opfattelsen i den Grad farvet af kirkelige Læremeninge, at man stadig maa tage Hensyn dertil.

¹) Naar vi ønsker, at et udstreget Ord alligevel skal læses med, sætter vi Prikker under; i Middelalderen betyder Underpriking lige modsat, at Bogstavet skal gaa ud.

²) Under den slesvigholstenske Bevægelse paaberaabte man sig overfor danske Paastande om, at Slesvig var inkorporeret Danmark, bl. a. den saakaldte *Constitutio Valdemariana* fra 1326, der lyder saaledes: *Item ducatus Sunderjutie regno et corone Dacie*

non unietur nec annectetur, ita quod unus sit dominus utriusque. Paa dansk Side var man tilbøjelig til at mene, at denne Artikel, der skulde have staaet i den Haandfæstning, som Hertug Valdemar af Slesvig udstedte ved sit Valg til Konge og hvis Original ikke er bevaret, var en senere Forfalskning, der af Holstenerne var blevet forelagt Grev Kristjern af Oldenburg ved hans Valg til dansk Konge i 1448 for at faa den stadfæstet af ham. Udtrykket *ducatuS Sunderjutie* taler dog imod en Forfalskning, der maatte være foregaaet kort før 1448; en Falskner paa denne Tid vilde vel enten naivt have brugt sin Tids Udtryk, *ducatuS Sleswicensis*, eller have taget det Udtryk, der anvendes i Lensbrevet fra 1326: *ducatuS Jutie*; Benævnelsen *ducatuS Sunderjutie*, der er en mere dagligdags Udtryksmaade fra d. 14. Aarh., kunde en Falskner vanskelig falde paa at anvende.

³⁾ I det saakaldte Konstantinske Gavebrev tales om Overladelse til Paven af *omnes Italiae seu occidentalium regionum provinciae*, men *seu* betyder her »og«, ikke »eller«.

⁴⁾ Arend Berntsen siger o. 1650, at man af Dronning Margrethes bevarede Kjortel kan se, at Dronningen har haft *et middelmaadigt Legeme*, og mener dermed det samme, som vi vilde udtrykke ved at sige: et Legeme af Middelhøjde.

⁵⁾ Længe opfattede man den saakaldte Valdemars Jordebog som en Enhed og Helhed; det maatte man opgive, da nærmere Prøvelse viste, hvorledes »Jordebogen« var sammensat af mange Stykker af ulige Karakter og fra forskellig Tid. Men herved kom ogsaa hvert enkelt Stykke til at staa i et nyt Lys.

⁶⁾ Under Striden om Ægtheden af *Constitutio Valdemariana* (jfr. foran Note 2) henviste man fra dansk Side til, at den i hvert Fald blev skudt til Side, da Kong Kristjern I 1460 blev valgt til Hertug i Slesvig (og Greve i Holsten); fra tysk Side mente man oftest at kunne hævde, at Artiklen dog da var blevet overholdt, siden Kongen netop valgtes som Hertug, »ikke som Konge«, hvad der stærkt betones. Det er dog givet, at Grev Gert, Artiklens Ophavsmand, ikke kan have haft den Opfattelse, saa vist som han netop ved Bestemmelsen vilde hindre den slesvigske Valdemar i at beholde Sønderjylland, efterat han var taget til Konge i Danmark.

33. Ved Fortolkningen af billedlige Fremstillinger vil de samme Synspunkter gaa igen med passende Ændringer. For at forstaa et middelalderligt Maleri maa man tage Hensyn til Tidens ejendommelige Malemaade, f. Ex. det mangelfulde Perspektiv;

man maa klare sig de enkelte Figurers Stillinger og Attributioner; man maa se, om man for sig har et allegorisk Billede eller en simpel Skildring af det virkelige Liv o. s. fr.

34. Fortolkningen skal gennemføres saa klart og skarpt som mulig, og især maa man vogte sig for at gaa til Fortolkningen med forudfattede Meninger eller Theorier¹. Men man maa ogsaa undgaa at lægge mere ind i Kilden, end hvad der virkelig ligger i den² (Tyskernes: hineinlesen).

¹) De navnkundige Akter om Arvehyldingen i Slesvig 1721 er i sig selv ikke vanskelige at fortolke. Ikke des mindre har Danske og Tyskere kæmpet et Aarhundrede igennem om Forstaaelsen af dem, fordi begge Parter var enige i at læse dem ud fra den statsretlige Forudsætning, at Kongelovens Arvefølge forud ikke gjaldt i den kongelige Andel af Slesvig, medens Akterne i Virkeligheden er skrevet ud fra lige den modsatte Opfattelse.

²) Gode Exempler paa »Hyperhermeneutik« har man i G. v. Buchwalds Fortolkning af Øm Klosters Mindeskraft, hvad A. D. Jørgensen har belyst (Aarb. f. nord. Oldkynd. 1879). — Se ogsaa Ræders Fortolkning af et Sted hos Sakse, ndfr. ved § 74.

35. Fortolkningen beror ligesom Bestemmelsen af Oprindelse paa Sammenligning; den enkelte Optegnelse forstaaes ved at sammenstilles med andre Optegnelser fra samme Tid og helst af samme Forfatter. Ofte maa Sammenligningskredsen drages meget vidt; Einhards Levnedbeskrivelse af Karl den Store er mosaikagtig sammenstykket af Sætninger fra Suetons Kejserbiografier¹; Middelalderens Krøniker er gennemsyrede af Bibelord, dens Helgenlegender ofte byggede over et bestemt Skema².

Bernheims Fremstilling af Fortolkningen er i det hele meget god, støttet som den er paa Filologernes, især den klassiskes, glimrende Methode. Hans Fortolkning viser dog hen til Manglerne ved hans Kildeinddeling; naar han interpreterer »Tradition«, bliver det her noget helt andet end

hvad det efter Definitionen skulde være, ikke historiske Skildringer, men alt hvad jeg kalder talende Kilder. Man maa tillige lægge Mærke til, at B. ved Interpretation forstaaer omtrent det, hvad jeg betegner som Slutning til Virkelighed, og han begynder derfor med at definere Interpretationens Opgave som den at forstaa Kendsgerningerne i deres Sammenhæng. Naar han imidlertid efter et temmelig indholdsfattigt Afsnit om »Interpretation der Überreste« kommer til Interpretationen af »Tradition«, er Maalet dog forskudt til at være Affatterens Mening, saaledes at baade Kendsgerningerne og Sammenhængen er gledet bort.

¹⁾ I den ældste Levnedbeskrivelse af den tyske Konge Henrik I.s Hustru Mathilde er Skildringen af Kongens første Møde med hende en Oversættelse af et Sted i Virgils Æneide og en smuk Karakteristik af den fromme unge Konge hentet fra Terents' Andria. Ragewin laver en Tale, som Agrippa hos Josephus holder til Jøderne, om til en Tale af Patriarken af Aquileja til Borgerne i Crema, og hans Skildring af Frederik Barbarossas Hærordning paa Toget mod Milano er en Kopi af Vespasians paa Marchen til Galilæa. H. Bresslau, Aufgaben mittelalterlicher Quellenforschung (1904) S. 17 f.

²⁾ Det hørte til det staaende Ceremoniel, at en Gejstlig, der blev valgt til en høj Stilling, paa det kraftigste skulde vægre sig mod at modtage Stillingen. Se f. Ex. Saksens drastiske Skildring af Absalons Optræden, da han skulde være Ærkebisp.

Vidneværdsættelsen.

36. Fortolkningen viser os, hvad der ligger i den »talende Kildes« Udtalelse, men som oftest gemmer der sig heri tillige Meddelelser, overfor hvilke vi maa rejse det Spørgsmaal, om de stemmer med Virkeligheden. Vi ser det lettest, naar vi tænker paa en Fortidshistorikers Værk. Fortolkningen viser os, hvad Indtryk det har vakt hos Historikerens Læsere, men vi ønsker dog fremfor alt at faa at vide, om de Tildragelser, hvorom han fortæller, virkelig er gaaet saaledes til, og vi spørger da, om han er kyndig og paa-

lidelig. Men Spørgsmaalet kommer frem rundt om. Vi læser i en Gravskrift, naar den afdøde har levet og hvad han har udrettet; paa den Skuemønt, der slaas til Minde om en mærkelig Begivenhed, skildres denne baade i Indskriften og i Medaillens Figur-fremstilling; i begge Tilfælde vil vi vide, om Meddelelserne gengiver Virkeligheden rigtigt. Det samme Synspunkt træder frem ved talrige Frembringelser af Fortidens praktiske Liv; Dommen giver os ikke blot Dommerens Afgørelse af de omtvistede Forhold, men skildrer selve disse, og vi spørger, om dette nu alt er rigtigt. I Jordebogen staar denne Bonde opført med den Afgift, hans Nabo med en anden; om Navnene og Afgifterne er rigtigt angivne, afhænger af, om Jordebogens Affatter har været godt underrettet og nøjagtig. I hvert Digtværk gemmer sig mangfoldige Oplysninger om Samtidens Liv, og af de homeriske Digte kan man uddrage et helt Billede af oldgræsk Kultur; men ved hvert enkelt Træk maa man spørge, om det nu hører hjemme i Virkeligheden eller kun i Digterens Fantasi.

Saaledes kan ikke blot historiske Beretninger, men næsten alle talende Kilder udnyttes som Iagttagelser om Yderverdenen, og altid maa man da spørge om Meddelerens Paalidelighed; før vi drager Slutninger til Virkeligheden, maa vi søge at værdsætte Fortælleren som Vidne. Men netop det samme gælder om, hvad disse Kilder indeholder om Meddeleren. Hvad enten det drejer sig om hans ydre Handlinger eller om hans Tanker og Følelser, kommer Spørgsmaalet frem; naar Statsmanden udtaler sine Ønsker og Hensigter, naar Privatmanden meddeler sin Ven, at han er glad og tilfreds, eller blot skriver i en saadan Tone, at han derved fremkalder dette Indtryk, tør vi hverken fastslaa det ene eller det andet som virkeligt, før

vi har prøvet, om den talende kan antages at have talt Sandhed. Hvor vidt Vidneværdsættelsen kan føre til fuld Sikkerhed, er en Sag for sig; at den altid maa foretages, er vist nok.

Paa dette Punkt ser man det uheldige i den i Tyskland herskende Tvedeling af Kilderne i Lævninger og »Tradition« (§ 6). Den fører ikke blot til, at man atter og atter maa gentage, at ogsaa Lævningerne ofte indeholder Tradition; men blot Anvendelsen af dette Kunstord i Stedet for det ligefremme »Udtalelse« eller »Vidnesbyrd« sætter Tingene i et skævt Lys. Hvor kunstlet er det ikke at kalde en Brevskrivners Meddelelse af Dagens sidste Nyheder for Tradition eller en Sagførers Udreden af Sagens Omstændigheder, en Regnskabsbogs Notitser!

37. Det første Spørgsmaal, der rejser sig ved Vidneværdsættelsen, er, om Vidnet fortæller noget, han selv har set eller hørt, eller om han kun gengiver, hvad han har fra andre. For at komme til Klarhed herover maa Historikeren studere Beretningernes indbyrdes Forhold, og hvis de viser sig at staa i Forbindelse med hinanden, maa han undersøge, hvorledes Forbindelsen er, eller med andre Ord bestemme Kildernes Slægtskab.

Ved denne Undersøgelse hjælpes man undertiden ved, at den ene Forfatter udtrykkelig anfører den anden som sin Kilde; i vore Dage vil det jo være det almindelige, i alt Fald i lærde Arbejder, men i ældre Tid var det kun sjældnere Tilfældet. Som oftest maa man da selv udfinde Forholdet ved Sammenligning; og Baggrunden derfor er den Erfaringsætning, at to af hinanden uafhængige Vidner ikke vil opfatte og gengive en Tildragelse ganske overensstemmende, naar Tildragelsen da ikke er overmaade usammensat eller Fremstillingen benytter visse staaende Formler. Naar vi i to Aarbøger finder: »1286 Kong Erik blev dræbt«,

er dette naturligtvis ikke nok til at godtgøre nogen Forbindelse mellem de to Kilder; naar vi derimod under 1216 læser:

i Rydaarbogen:

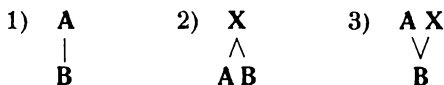
Gelu super Albiam viam prebente, rex Waldemarus cum exercitu transiuit ad terram Henrici comitis Palatini, quam vastauit incendio

i Sorøaarbogen (til 1300):

Gelu super Albiam viam prebente, rex Waldemarus transiens terram comitis Henrici Palatini incendio devastauit

saa vil ingen være i Tvivl om, at de to Forfattere ikke uafhængig af hinanden kunde falde paa at bruge en saa nøje overensstemmende Udtryksmaade. Lettest paavises Slægtskabet, naar begge Forfattere skriver paa samme Sprog; her vil selv en ringe Ordlighed ofte være nok til at godtgøre Slægtskabet. Men selv hvor det ikke er Tilfældet, vil man dog snart naa til sikker Overbevisning om, hvor vidt der er Forbindelse eller ej, og det saa meget lettere, som ældre Tidens mere naive Forfattere som oftest ikke lagde Vægt paa ved Fremstillingen at søge bort fra deres Forgængere.

38. Vanskeligere end at paavise, at der er Slægtskab, er det at bestemme, hvorledes Slægtskabet er. Man bør derved stille sig klart, at naar en Beretning A viser sig at staa i Forhold til Beretningen B, saa er der tre Hovedmuligheder for Slægtskabet; de kan opstilles saaledes i Stamtavleform:

I 1 har vi, at B har sin Viden umiddelbart fra A. I 2 hidrører Slægtskabet fra, at begge har øst af en og samme Kilde. I 3 stammer B's Lighed med A fra, at den har brugt denne Kilde, men den afviger der-

fra, fordi den tillige har nyttet en anden Kilde. Disse simple Grundforhold gaar igen, selv hvor Forholdet bliver mere indviklet, og de viser derfor de Muligheder, man stadig maa have for Øje under Sammenligningen. Naar dette sker og det forbindes med, at man oftest veed nogen Besked om, paa hvad Tidspunkt hver Forfatter har skrevet, vil man som Regel ved taalmodigt Arbejde naa et Resultat. Det gælder her at holde fast ved, at man ikke skal sammenligne den enkelte Beretning med den anden, men hele Værket med andre Værker eller rettere hele Forfatteren med andre. Det vil nu vise sig, at mens man i Begyndelsen ser flere Muligheder for sig, saa udelukkes ved fortsat Sammenligning saa den ene og saa den anden; dette Træk viser, at A har benyttet B, det andet, at han ikke har kendt C, osv. Fælles Fejl er her særlig oplysende, da det paa Forhaand er lidet sandsynligt, at to Forfattere uafhængig af hinanden skulde begaa den samme Fejltagelse¹. Under Sammenligningen vil man tillige faa klarere og klarere Blik for, hvorledes Forfatterne har arbejdet; man vil se, at den ene følger sin Forgænger ret nøje, den anden omarbejder Fremstillingen mere eller udvider den ved egne Gætninger, og paa denne Baggrund vil man da bedømme de enkelte Tilfælde og hos Forfattere af sidste Art ikke straks tro, at de har haft andre Kilder end vi kender, selv om de afviger ret stærkt fra deres Forgænger.

De Ændringer, som en Fortælling undergaar ved at gaa fra den ene Forfatter til den anden, kan være saa indgribende, at den, der kun sammenligner Kædens første og sidste Led, slet ikke vil tænke sig nogen Forbindelse². Om disse Ændringer se nærmere § 41.

¹) Naar Detmar fortæller, at 1217 byggede Grev Albrecht Borgen Travemünde, maa hans Kilde være den danske Rydaarvog,

thi dennes Travemünde beror paa Misforstaaelse, idet dens Kilde, Valdemarsaarbogen, taler om et *castrum super ampnem Swingæ* (ved Stade). Rimeligvis har der her været en Uklarhed i Originalhaandskriftet til Valdemarsaarbogen, hvorved ogsaa en anden deraf afledet Kilde, Sorøaarbogen til 1300, har faaet det underlige: *castrum super ampnem*.

²⁾ I Rydaarbogen fortælles under 1204, at Valdemar Sejr gjorde Indfald i Norge og her indsatte Erling til Konge og Fillip til Jarl, *qui ambo facti sunt homines regis apud Thunsbiergh*. Ved blot at gaa gennem to Mellemlid bliver de sidste Ord hos Hamsfort til: *Dani Vedam ad Tunsbergum exstruunt*. Dette skete paa den Maade, at Rydaarbogens danske Oversættelse gengav Efterretningen saaledes: *oc wrdæ bothæ hans mæn weth Tunsbærg*. Paa denne Oversættelse bygger helt igennem Affatteren af en Aarvog fra 1579, der har tilhørt Lars Straale (SRD. III, 307), men han, der ikke forstod dette *w[o]rdæ*, læste i Stedet *wedæ* og oversatte tilbage til Latin: *et Dani condunt Vedæ ad Tunsbergum*, idet han gjorde *mæn* til Subjekt og opfattede *bothæ* som byggede (jfr. tysk *baute*).

At Kildesammenhængen er den her anførte (som allerede set af Kall hos Suhm, Hist. af Danmark, IX, 146), fremgaar ogsaa af, at denne Efterretning i alle Kilderne efterfølges af en Notits om en Ildebrand i Esrom Kloster.

39. Kildeanalysen fører til, at vi kan sondre Beretningerne i primære og sekundære. Sekundær er en Beretning, naar den henter sin Viden fra Beretninger, som vi endnu har, eller med andre Ord, naar Forfatteren ikke har haft større Viden end vi ogsaa kan skaffe os; primær er modsat en Beretning, som enten hidrører fra selve Øjevidnet eller bygger paa Vidner, som vi ikke kender. Forskellen er saaledes rent praktisk; den ligger ikke i Kildernes Natur, men i vor Stilling til dem. Ved fortsat Undersøgelse kan man maaske finde Kilden til en Beretning, man hidtil har holdt for primær, og den glider saa over blandt de sekundære; hvad der er sekundær Kilde for os, var maaske primær for en tidligere Forfatter¹. Men Forskellen har den største Betydning for Beretningernes Vidneværdi. Sekundære Kilder har slet ingen Vidne-

værdi, saa vist som en Fortælling ikke bliver mere sand ved at gentages; primære Kilder har altid Vidneværdi, men denne kan være yderst forskellig, stor eller lille. Herom nærmere i § 43 ff.

¹⁾ Hvitfeld kendte kun de lybske Efterretninger om dansk Historie fra forskellige Skrifter af Albert Krantz, som døde 1517; vi kender Krantz' Kilde Korner, fremdeles dennes Kilde Detmar osv. Krantz var primær Kilde for Hvitfeld, men er sekundær for os.

I de ovenfor fremførte typiske Tilfælde vil, naar X betegner en tabt Kilde, i 1 A være primær, B sekundær; i 2 er baade A og B primære (men ikke to uafhængige Vidner); i 3 er A primær, men B dels sekundær, dels primær.

Begreberne primær og sekundær maa da nøje holdes ude fra Førstehaands- og Andenhaandsvidner eller hvad Bernheim betegner som »Urkilder« og »Afluede Kilder«. Enhver Førstehaandsberetning er ganske vist i sig selv primær Kilde, men det omvendte gælder ikke, og at man ikke skarpt holder sig dette for Øje, fører hos mange Methodikere til megen Uklarhed. Jfr. ogsaa § 51.

Vidneværd i Almindelighed.

40. Hvor vi har en Beretning, har vi Virkeligheden genspejlet i et Menneske, og Vidneværdssættelsens Formaal bliver da at bestemme, hvorledes Menneskets Individualitet har præget hans Gengivelse af Virkeligheden. »Fortælleren er det straalebrydende Medium, og Kritikerens Fremgangsmaade bliver analog med Astronomens Rektifikation« (Sybel). Lige saa let som det er at bestemme Opgaven, lige saa vanskeligt er det dog at løse den, og vi bør forlods klare os, hvorledes man kan skaffe sig et almindeligt Indtryk af, paa hvilke Maader Vidner i det hele er tilbøjelige til at omforme den Virkelighed, de har iagttaget.

At forlange, at Historikeren skal sammenligne Vidnernes Beretninger med Virkeligheden, synes jo at være at forlange det umulige; han kender jo kun Virkeligheden netop gennem Beretningerne. Imidlertid staar det paa et vist Omraade helt anderledes. Alle Vegne hvor vi har sekundære Kilder, der har vi jo Gengivelser af en Virkelighed, som vi kan se; den afledede Beretning genfortæller jo den primære, som vi ogsaa kan læse. Nu er der langt flere sekundære Kilder end primære, og her er saaledes et rigt Erfaringsstof, hvor vi netop kan erkende, hvilke Mangler der fremtræder ved Gengivelse eller Genfortælling, og dette gør Studiet af Kildernes Slægtskab saa overordentlig lærerigt for Historikeren.

41. I de sekundære Kilders Genfortællinger fremtræder nu en Mængde Afvigelser fra deres Kilde, Fejl og Mangler af de forskelligste Arter. Vi træffer først rene Skødesløsheder¹ og Misforstaaelser²⁻³. Vi ser videre, at Forfatterne stræber at berigtige Fejl i deres Kilde, det være sig virkelige eller indbildte⁴⁻⁵, at de oftest stræber at gengive Beretningen anskueligere og mere sammenhængende, hvad der ofte fører til, at de omordner de enkelte Træk eller udfylder, hvad der synes at mangle, fremhæver et og skyder et andet i Baggrunden. Den Art Bearbejdelse fremtræder selv hos ret naive Genfortællere, men langt mere indgribende bliver Omarbejdelsen, naar den senere Forfatter er kunstnersk udmalende eller raisonnerende og pragmatisk⁶, endelig ikke mindst, naar han er tendensiøs⁷. Alle de her antydede Ændringer kan vise sig allerede, hvor en Forfatter kun bygger paa en enkelt Kilde, men de vokser i Tal og Omfang, naar han har flere Kilder og sammenarbejder disses mer eller mindre afvigende Fremstillinger⁸.

1)

Peder Olsøn (SRD. I, 125—6):
*Anno autem secundo regni Erici
 Jacobus comes Hallandie, Stigotus
 Andersøn et Mastinus*) . . . rei
 judicati sunt pro morte regis.*

*) Langebek oplyser i en Note, at
Mastinus er en Latinisering af Folke-
 visens Marsti.

Aarbog til 1523 (SRD. VI, 220):
*Anno autem secundo regni Erici
 Jacobus comes Hallandie, Stigotus
 Andersøn et Martinus*) . . . rei
 judicati sunt pro morte regis.*

*) Suhlms Note: *Hic mihi ignotus
 est.*

Et morsomt Exempel paa, hvor fjern al Kildesammenligning
 laa den ældre Tids Historiegranskning (Aarbogen til 1523 er i
 Virkeligheden ogsaa forfattet af Peder Olsøn).

²⁾ Hvitfeld har under 1358 *Finland, Finland*; det beror paa
 den sjællandske Aarbogs *terra æmulorum*, oversat ved *Fiendeland*.

³⁾ En Notits i Rydaarbogen under 1240: *Sculo dux Norvegiæ
 cum filio occisus est a rege Haquino*, gengives saaledes af Detmar
 (c. 1395): *do let konyng Haken to Norwegen doden den hertigen
 unde sine sone*. Paa Grundlag heraf skriver Korner i en ældre
 Bearbejdelse: *Rex Haquin Norvegie interfecit ducem unum et filium
 suum secundum cronicam Lubicensem*; Ordstillingen tyder paa, at
 han har ment det rette, uanset det sproglig urigtige *suum*, men
 i en senere Udgave er det blevet til: . . . *interfecit filium suum
 proprium cum alio duce regni sui*. Krantz (c. 1500) udmaler saa
 nærmere det rædselsfulde Sønnedrab!

⁴⁾ Detmar fortæller under 1346, at nogle af Grev Johan af
 Holstens Mænd gik over til Kong Valdemar og angreb Greven
in sineme lande to Lalande; . . . *do lach oc de koning vor Wer-
 dingborch unde wolde graven Johannes man dar af driven*. Imid-
 lertid mæglede Kong Magnus af Sverige et Forlig, hvorefter Val-
 demar skulde betale Holstenerne 8000 Mark; *des antwordede se
 dem koninge dat hus; also wart de koning weldich over al Selande*.

Korner gengiver det frit og begynder: *Woldemarus rex
 obsedit castrum Werdingborg in Lalande (!)* og slutter i Konse-
 kvens hermed, at Kong Magnus *ordinavit, ut . . . comes redderet
 regi terram illam Lalande*. Gennem Krantz bliver denne Efter-
 retning kendt i Danmark, men her kunde man naturligvis ikke
 lægge Vordingborg paa Laaland, og Peder Olsøn noterer saa, at
 Kongen indløste »Vordingborg med Laaland«.

⁵⁾ I en Indberetning fra Marillac til Richelieu 1627 berettes,
 at Kardinalen havde sendt 30.000 Livres til Havre *pour faire
 armer cinq vaisseaux dits dragons*. Da en Sekretær udnyttede
 denne Relation ved Udarbejdelsen af Richelieus Memoirer, faldt
 denne underlige Skibsbetegnelse ham for Brystet, og han skrev
 saa: *pour faire armer cinq cents dragons*.

⁶⁾ Det Slag, hvori Dronning Margretes Hær overvandt Kong Albrecht af Sverige, stod paa Højsletten Falen øst for Falkøping; forud gik en Belejring af Slottet Aksevalla. Korner fremstiller Felttoget paa Grundlag af Detmars samtidige Skildring, dog med enkelte Tilføjelser. Han medtager ikke Navnet Aksevalla, og af hans Fremstilling bliver det ikke klart, hvor denne Borg laa; om Kampens Begyndelse siger han om Albrecht: *præcipitanter transiens vallem quandam paludosam, leonina fronte hostes quæsivit*.

Da Krantz skal fremstille Felttoget, har han kun Korner at bygge paa, men han er som Humanist ivrig efter at forstaa Aarsagsammenhængen. Han lader den forlængst eksisterende Borg være et Nyanlæg af Kong Albrecht ved Grænsen til Danmark, som Margrete finder fornærmelig, »fordi hun ikke mere frit kan overskride sine Aaer«; denne Grænsestrid fører da til Krigen. I den af Korner nævnte Mose, som Albrecht ganske vist kom over, finder Krantz Aarsagen til hans Nederlag og udmaler dette nærmere (*hæsitantibus in profundo paludis nulla erat facultas vires exercendi; itaque vincuntur cædunturque regii*).

Denne Forklaring for Albrechts Nederlag har vundet Tiltro lige til vore Dage; da man imidlertid vidste, at Slaget stod ved Midvintertid (24. Februar) og højt oppe i Sverige, »forbedredes« Forklaringen ved den Gætning, at Mosen var islagt, men at Isen brast under Albrechts tunge Rytteri.

⁷⁾ O. Vaupell, der var fast overbevist om Griffenfeldts skandinaviske Sympatier og Planer, kom derved til at gengive en Depeche fra Jens Jul til G. ganske skævt (jfr. Hist. Tidsskr. 5. R. IV, 451):

Vaupell, Griff. I, 157:

Det er nu 16 Maaneder, siden jeg skikkedes hid for at knytte et fast og varigt Venskabsbaand imellem de nordiske Riger. At det vil holde i Længden, tror jeg lige saa lidt som nogen anden; . . . Skylden er mere deres end vor. De tro ikke, at vi ville lade os nøje med de Grænser, vi nu have. . . .

Depechen:

Det er omtr. 16 Maaneder, siden Hs. Maj. haver skikket mig hid under Navn ved en nærmere Alliance at slutte et fast og stadigt Venskab med Sverige. At saadant stærkt og varigt Venskab skulde kunne blive, tror jeg saa lidet som nogen anden, dog langt mindre paa vores Side end deres. Thi al deres Visée er at bruge imod os Præcautioner, at vi lader os contentere med de Grænser, vi nu haver, eftersom de os klarlig nok haver afmærket, at vi, omendskønt i denne Tilstand, vi nu er, ej Force til andet haver, vi dog os for Øje sætter at tiltage med deres Skade.

⁹⁾ Mødet i Skelskør 1289, hvor der fandt et Sammenstød Sted mellem Erik Mændveds Tilhængere og Hertug Valdemar, kender Hvitfeld fra den jydsk Krønike (som fejlagtig benævnes efter Thomas Gheysmer), Peder Olsøn og Krantz. Fra den første tager han Aaret 1286, men optager dog April fra Peder Olsøn, skønt Erik Klipping først blev dræbt i Novbr. I Opfattelsen følger han Krantz, efter hvem Kongemorderne stod imod Hertug Valdemar og Enkedronningen, men han indføjer det Træk, at Dronningen blev fanget, hvad han henter fra »Gheysmer« (der lader Dronningen være imod Hertugen), og tilføjer, at Kongen slap bort. — Sammenligner vi imidlertid Krantz med hans Kilde Korner (som var Hvitfeld ubekendt), ses det, at Kongemorderne kun er en Fortolkning, som Krantz selv har fundet paa, af Korners »de lumske Danske«, der søgte at fange Hertugen, d. e. netop de kongeligt sindede Danske.

Naar man i en Forfatters Skildring af en Tildragelse ser, at denne helt igennem bygger paa en vis Beretning, men dog hist og her har positive Indskud, maa Begynderen derved ikke lade sig friste til at tro, at Forf. tillige har kendt en anden Skildring af Tildragelsen. Oftest stammer disse Tillæg fra, at Forfatteren har udfyldt Kildens Beretning ved sin øvrige Viden om Datiden¹.

¹⁾ Hvitfeld fremstiller under 1413 en Fejde mellem Ditmarskerne og Friserne, og hans Kilde er aabenbart Hamsfort. Men han tilføjer ved Svavsted: *Bisp Hans tilhørte*, fordi han andensteds fra veed, at Svavsted var Bispeborg og at den daværende Bisp hed Hans.

42. Saaledes viser Studiet af de sekundære Kilder, hvor store Mangler der fremtræder ved Gengivelse, og endda maa det jo siges, at Genfortællerens Opgave her er forholdsvis let, saa vist som det er langt lettere at gengive, hvad man læser, end at beskrive en virkelig foregaaet Tildragelse. De samme Mangler, men blot endnu mere indgribende, finder vi da ogsaa, naar vi, efterhaanden som vi ved Hjælp af flere Kilder skaffer os Klarhed over, hvad der virkelig er foregaaet, saa sammenligner dette med Fremstillingen i de enkelte Beretninger. Og endnu skarpere træder

Vidners ufuldkomne Gengivelse frem ved de Erfaringer, man i vore Dage kan gøre ved Domstolenes Vidneprøvelse eller ved den experimentale Prøvelse af Vidner, som man i de seneste Aar har paabegyndt forskellige Steder¹.

¹) Herom orienterer H. V. Munch-Petersen i Ugeskr. f. Retsvæsen 1906, S. 23; jfr. A. Goll, Af Vidneudsagnets Psykologi, Gads Danske Magasin 1913—14, S. 186.

Hvad man lærer ad disse Veje er dog i det hele, at man over alt finder Mangler af samme Art, som vi har set ved de sekundære Kilder; selv hvad der hos disse synes at være særlig litterært, bunder i Virkeligheden saa dybt i den menneskelige Natur, at det gaar igen mer eller mindre hos alle andre Vidner. Overalt viser det sig, at allerede selve Iagttagelsen ofte lider af store Mangler, og at det, Vidnet har opfattet, saa undergaar en Omformning i hans Bevidsthed og en yderligere Omformning, naar han skal gengive det. Og det almindelige Resultat er, at man maa nære langt større Mistillid til Vidnegengivelser end man tidligere har tænkt sig; det er saa langt fra, at en paa-lidelig og fuldstændig Gengivelse af Virkeligheden er Reglen, at snarere det modsatte passer, en halvt ubevidst, halvt bevidst Omdannelse af hvad man virkelig har set.

Førstehaandsvidner.

43. Det er klart, at i sidste Instans beror alle historiske Beretninger paa umiddelbare Iagttagelser, selv om disse oftest ikke er tilgængelige for os. Derfor retter Vidneværdsættelsen sig i første Linie mod Førstehaandsvidner, et Udtryk, som vi vælger, fordi det skal omfatte baade Øje- og Ørevidner og dertil endnu, hvad Fortællerne meddeler om deres

eget Sjæleliv. Værdsættelsen beror paa Vidnets indre Forudsætninger, hans Evne og Vilje til at opfatte og gengive, hvad han har set, derunder ogsaa hvor vidt Hildethed af en eller anden Art har præget hans Gengivelse og maaske allerede hans Iagttagelse. Udfyldende kommer dog dertil, om hans ydre Stilling til det, han iagttager, har været heldig eller uheldig, noget, der jo dog for samme Fortæller kan være forskelligt for hvert enkelt Tilfælde.

44. Vi lærer Fortællerens indre Forudsætninger at kende ved at studere selve hans Fortællinger og hele hans Personlighed. Naar nogle af hans Meddelelser er sekundære, yder Sammenligningen med hans Kilder os gode Vink til Forstaaelse ogsaa af de Omraader, paa hvilke han er Førstehaandsvidne; hvor vi kan sammenstille hans Gengivelse med andre Iagttageres, er dette ogsaa lærerigt. Paa alle Maader søger vi at sætte os ind i hans Personlighed for derved at kunne beregne den Synsvinkel, hvorunder han har iagttaget Virkeligheden; men det er klart, at der her kun kan blive Tale om Tilnærmelse, aldrig om fuld Sikkerhed¹. Vi søger at klare os, hvorledes han har iagttaget, hvorledes det iagttagne har omformet sig hos ham og videre hvorledes han har gengivet det. Han kan som Iagttager være hurtig, skarp og nøjagtig eller skødesløs og uklar; han kan være rolig og objektivt anlagt eller modsat følelsesfuld og lidenskabelig. De samme Træk vil saa videre præge Omdannelsen af det iagttagne, og de vil gøre det i saa meget højere Grad, som der gaar længere Tid mellem Iagttagelsen og Gengivelsen. Ved Gengivelsen vil atter de samme Træk træde frem, men desuden hans Fortælleraspirationer og litterære Stræben. Paa alle Punkter vil hans Tendens, d. v. s.

hans Følelsesforhold til Emnet, mærke hans Gengivelse, ubevidst og bevidst.

¹⁾ At der kun kan naas Tilnærmelse, betoner jeg i Mod-sætning til H. Sybel (Über die Gesetze des historischen Wissens, i Vorträge und Abhandlungen). Han mener, at der kan naas fuld objektiv Vished, fordi Kritikeren kan leve sig ind i Fortællerens Tænkesæt ligesom f. Ex. i en Vens, paa Grund af den Ligeartethed, der er mellem alle Mennesker. Men kan vi virkelig selv overfor vor bedste Ven være helt sikker paa at forstaa ham fuldt ud? For ikke at nævne, at vi dog aldrig vil kunne komme en Forfatter, der staar os fjernt i Tid, saa nær som Vennen.

At en Fortæller flere Gange gengiver den samme Tildragelse overensstemmende, er ikke noget vægtigt Vidnesbyrd om Sandheden; enhver veed, hvorledes en een Gang formet Anekdote uforandret kan genfortælles med de samme Pointer. Naar et Øjevidne derimod gengiver, hvad han paa-staar at have oplevet, snart paa een, snart paa en anden Maade, svækker det Tilliden til hans Fortælling, hvis Afvigelserne fører til Modsigelser, men styrker den snarest, hvis de passer godt sammen, da man saa faar Indtryk af, at han virkelig bygger paa, hvad han husker, men snart fremdrager det ene Træk, snart det andet.

At en Fortæller meddeler mange Enkeltheder, er tillidvækkende, selv om vi ikke er i Stand til at kontrolere disse Enkeltheder¹. Dette gælder dog kun med stor Begrænsning, hvor man har at gøre med en kunstmæssigt udviklet Historieskrivning; Talerne hos klassiske Forfattere og i Sagaerne er mere Frugt af Kunst end af Kundskab². Endnu mindre gælder det om Enkelthederne i en digtersk Fremstilling; Digteren staar overhovedet paa Forhaand helt anderledes frit overfor Stoffet, end den prosaiske Fortæller som Regel gør³.

¹⁾ F. Ex. Ælnoths mange positive Oplysninger om Knud den Helliges Opholdssteder 1085—86.

²⁾ I Are Frodes Islendingabok, det ældste islandske Historiearbejde, gengives en Tale, som Thorgeir Lagmand skal have holdt, paa Althinget Aar 1000, da Kristendommen antoges. I denne Tale hentydes imidlertid til, hvorledes den danske og norske Konge, der havde Ufred, af deres Høvdinger blev nødte til Forlig, og

herved menes sikkert Overenskomsten mellem Magnus den Gode og Hardeknud, skønt den først foregik en Menneskealder efter 1000 (A. D. Jørgensen i Aarb. f. nord. Oldkynd. 1869, S. 288). En senere Sagamand har, for at komme bort fra denne kronologiske Umulighed, døbt de to Konger Trygve og Dag, hvad en ældre Kritik ogsaa tog for gode Varer.

³⁾ Overfor vore saakaldte »historiske« Folkeviser arbejdede Svend Grundtvig væsentlig med de to Muligheder: historisk rigtig, altsaa samtidig, eller historisk urigtig, altsaa yngre; A. D. Jørgensen indsaa derimod, at en Visedigter allerede i Samtiden kunde undergive Stoffet en saa fri Behandling, at han fjernede sig langt fra den historiske Virkelighed. Man vil dog næppe kunne følge Jørgensen, naar han endog tænkte sig, at Digteren kunde fremstille Træk, der ligefrem stred mod, hvad han selv og hans Tilhørerkreds vidste var det rette, men det maa rigtignok tilføjes, at denne Viden var yderst ringe. (Den tilsvarende Anmærkning i mine »Grundsætninger« er blevet kritiseret af Joh. Steenstrup i Hist. Tidsskr. 8. R. I, 138 og er nu noget ændret, bl. a. saaledes, at man kan se, at den er rettet mod Svend Grundtvig; heri skal dog ikke ligge, at jeg just er enig med S. i hans Opfattelse af de danske Folkevisers historiske Troværdighed.)

45. Ved kilderige Tider kan det paa mangfoldige Punkter lykkes at fremdrage Førstehaandsberetninger. Sjældnere findes disse dog hos de egentlige Historikere, der oftest fremstiller større Emner, af hvilke de selv kun har kunnet iagttage en ringe Del. Mange Øjevidneskildringer findes hos Memoireforfattere, men deres Skildringer er oftest nedskrevet længe efter Tildragelserne og derved omarbejdede efter en senere Alders Synspunkter eller med Benyttelse af Oplysninger, som ikke stammer fra egen Iagttagelse. Af større Værdi er Dagbogsoptegnelser, og endnu bedre er Skildringer i Breve; her ses vel oftest kun en enkelt Side af Tildragelsen, men denne i des skarpere Lys, og tillige vil Brevets oftest mindre tillavede Form give os et klart Indtryk af Skriverens Begrænsning¹. Megen Værdi har, hvad man kunde kalde hensigtsløse Meddelelser, Oplysninger, der fremkom-

mer i Forbindelse med et andet, rent praktisk Formaal, f. Ex. et Hofregnskabs Oplysninger om Begivenheder ved Hoffet². I Forbindelse hermed maa nævnes alle de Oplysninger om Virkelighed, der gemmer sig i Digterværker, men det gælder der ganske vist om at klare, hvad der er bygget paa Virkelighed og ikke blot har sin Rod i Digterens Fantasi; naar en Digter synger om Guldporte og Sølvskjolde, kan man deraf slutte med Sikkerhed, at han har kendt Porte og Skjolde, Guld og Sølv, men Sammen- dragningen er hans eget Værk.

¹) Hvor let at bedømme er ikke det Brev, som Lüttichau, Niels Kjeldsens Drabsmand, skrev til sine Forældre lige efter Affairen: Hist. Tidsskr. 7. R. IV, 169.

²) Leonora Kristine opgiver selv sin Fødselsdag urigtigt; at Kristian IV derimod ved hende (ikke altid ved sine andre Børn) har den rette Dag, er bevist ved et Hofholdningsregnskabs Oplysninger om Udgifterne ved Kristine Munks Barsel.

46. I det foregaaende har vi nærmest talt om Førstehaandsvidner, som de gengiver ydre Virkelighed, men de kan ogsaa tale om sig selv og deres eget indre Sjæleliv, ja her er jo overhovedet Selvudtalelser de eneste Førstehaandsvidnesbyrd. Paa dette Omraade har Vidnerne alle ydre Forudsætninger for at kunne gengive paalideligt, men Selviagttagelse er en vanskelig Kunst, og netop her vil alle personlige Ejendommeligheder spille stærkt ind, saa meget stærkere som Kontrollen udefra mangler. Men for øvrigt vil ved Vidneværdsettelsen alle de samme Synspunkter komme frem, som vi allerede kender.

Andenhaandsvidner.

47. Under denne Benævnelse sammenfatter vi alle Beretninger, der ikke hviler paa umiddelbar Iagttagelse, lige fra den Beretning, der i strengeste For-

stand er andenhaands, d. v. s. stammer fra et Vidne, der har sin Viden uden Mellemlid fra den første lagttager, og lige til Sagnfortælleren, der ved uendelig mange Mellemlid er skilt fra den Tildragelse, hvorom han beretter.

Opgaven er her den samme som overfor Førstehaandsvidnet, men fordoblet eller mangedoblet, idet man ikke blot maa søge at klare, hvorledes selve Fortælleren har præget Beretningen, men yderligere hvorledes den er blevet ændret saavel af den første lagttager som af de Genfortællere, der ligger forud for den, som vi ene kender. Herved bliver Opgaven imidlertid saa indviklet, at man i mange Tilfælde kun kan løse den med en yderst ringe Grad af Sikkerhed.

48. Opgaven er altsaa at genskabe de tabte Mellemlid. Paa nogle Punkter kan dette gøres med ret stor Sikkerhed, naar Kilden da har været skriftlig. Kildesammenligningen, der fører frem til de primære Kilder, kan undertiden føre til ud fra de bevarede at rekonstruere en tabt Kilde, paa samme Maade som Filologen ud fra sit Haandskriftstemma med Sikkerhed kan rekonstruere et tabt Haandskrift med de og de Læsemaader. Selv hvor der kun foreligger en enkelt primær Kilde, kan det undertiden gøres¹; større Sikkerhed naas dog kun, hvor een og samme tabte Kilde er benyttet i flere endnu bevarede². Paa den Maade genfremstillede Giesebrecht i 1844 paa Grundlag af bayerske Historikere fra d. 16. Aarhundrede en tabt Aarbog fra det 11. Aarh., som maatte være skrevet i Klostret Altaich, og udvandt derved af disse sene Forfattere en samtidig og højst vigtig Kilde til Henrik III's og Henrik IV's Historie; saa vilde Skæbnen, at man i 1867 genfandt selve

Aarbogen i et middelalderligt Haandskrift, og det viste sig, at Rekonstruktionen i alt væsentligt havde ramt det rette.

Et ejendommeligt Tegn paa, at der har været tabte Kilder, er det, naar en Forfatter fortæller paa to forskellige Steder, hvad der aabenbart er den samme Tildragelse. Hvorledes saadanne »Dobbeltgængere« kommer frem, har vi ofte Lejlighed til at iagttage, hvor Kilderne er bevarede¹.

¹) Sigtuna - Aarbogen er i Haandskriftet afbrudt ved Aar 1288, men den tabte Fortsættelse findes hos den meget yngre Erik Olsson, hos hvem især Maanedernes Anførelse, der er saa usædvanlig i Middelalderens Aarbøger, er betegnende for, hvad der er hentet herfra. Exempelvis anføres:

Sigtunaaarbogen:
1288. In mense mar-
cio rapuit dominus
Folko, filius domini
Algoti legiferi Osgo-
torum

Erik Olsson:
(1288.) In mense marcio rapuit dominus
Folko, filius domini Algoti legiferi Vesgo-
torum, domicellam Ingridem, filiam do-
mini Swantopolk, desponsatam domini
David Torstenson de Dacia, et cum ea
fugit in Norwegiam. . . . Eodem anno in
mense octobri decollatus est etc.

1289. Albertus Erengisleson . . .

²) De rigshistoriske Efterretninger fra Aarene 1200—1219 i vore Aarbøger stammer alle fra een fælles Kilde, der viser sig at være Valdemarsaarbogen, forfattet i 1219, men vel at mærke dennes Original, der ikke har haft de kronologiske Fejl ved Aarene 1216—18, som findes i den Afskrift, hvori Aarbogen nu alene kendes. — Aarbøgernes Efterretninger fra en Del af det 12. Aarhundrede stammer ogsaa fra en Fælleskilde, hvis kronologiske Fejl i Kongerækken og andensteds dog viser, at den ikke har været samtidig (Forholdet er endnu ikke nærmere oplyst). — Paa andre Punkter er der derimod ikke en saadan fælles Kilde, og R. Usingers og D. Schäfers Theori om de tabte »Annales Lundenses majores«, der helt igennem skulde være Grundkilden, er ganske urigtig.

³) Den sjællandske Aarvog beretter 1345 om Indtagelsen af Borgen Padeborg; Navnet bliver i Gotfred af Ghemens Udgave af Rimkrøniken, formodentlig ved en Trykfejl, til »Pædeborig«, og dette fortolkes af Peder Olsøn som Pedersborg. Hos Hvitfeld har vi da Dobbeltgængerens, Pedersborg fra Peder Olsøn og Padeborg fra Aarbogen.

Naar man i ældre Tid byggede saa tillidsfuldt paa selv meget sene Kilder, laa der bagved en uklar Tanke om mangfoldige tabte Kilder. Vort Studium af Kildernes Slægtskab har atter og atter vist os, hvorledes en Beretning ved at gaa fra Forfatter til Forfatter stadig vokser i Fylde alene ved de senere Genfortælleres Bearbejdelse, og vi er derved blevet forsigtigere med Gisninger om tabte Kilder. Man maa i alt Fald aldrig nøjes med at tale om tabte Kilder i taaget Almindelighed, men stræbe nøje at gøre Rede for den tabte Kildes Omfang og Karakter¹.

¹) I tidligere Tid gik man ud fra, at Hvitfeld ved sin Fremstilling af d. 13. og 14. Aarhundrede havde benyttet et rigt, men nu tabt Kildestof. En nærmere Prøvelse har vist, at han vel har benyttet en stor, 1728 brændt, Brevsamling fra Erik Mændveds Tid, men derimod ikke haft væsentlig andre Krønikekilder end vi ogsaa kender. Den Fylde i hans Fremstilling, der har ledet Tanken hen paa, at han skulde have haft Adgang til talrige tabte Fremstillinger, stammer derimod fra hans og hans nærmeste Forgængeres Bearbejdelse af det tørre Aarbogsstof; tydeligst viser dette sig, hvor han ved Gisninger og Kombinationer søger at komme ud over Vanskeligheder, som hidrører fra, at han kun kendte den lybske Overlevering i dens sidste, stærkt fordærvede Skikkelse hos Albert Krantz, men som slet ikke eksisterer for os, fordi vi kender denne Overlevering paa langt tidligere Trin. Jfr. Hist. Tidsskr. 6. R. II, 359.

49. Selv om man ikke kan naa saa vidt, til en ligefrem Rekonstruktion af den tabte Kilde, maa man i det mindste prøve paa at bestemme, hvilke Hjemmelsmænd den primære Kilde benytter; det er saaledes af største Betydning at klare, hvilke Meddelelser hos Adam af Bremen der hidrører fra Sven Æstridsøn, og hvad Sakse har faaet meddelt af Absalon. Ofte maa man nøjes med at udpege en vis Kreds som den, der har baaret Overleveringen; hos Sakse kan man spore baade Hirdtraditionen og en Slægttradition fra Hviderne.

Hos Historikere, der arbejder med en vis Lærdom, vil man ofte træffe det Tilfælde, at naar de skildrer en Til-

dragelse, bygger de derved ikke paa en tidligere Skildring, men de har draget en Slutning fra en Frembringelse, netop paa samme Maade som vi gør det; naar Hamsfort midt iblandt Meddelelser, der aabenbart stammer fra Aarbøger, siger, at den og den Dag holdt Kongen en Herredag, hvor der afgaves en vis Dom, er Kilden aabenbart et kongeligt Dombrev.

50. Det maa indrømmes, at i mangfoldige Tilfælde kan man ikke danne sig nogen klar Forestilling om de enkelte Mellemmænd, som en tidligere Historiker har bygget paa. Saa fremtræder imidlertid Begrebet »samtidige Kilder«, der med Rette spiller en betydelig Rolle i moderne Kildekritik, men som næppe er blevet forklaret og motiveret skarpt nok og derfor har givet Anledning til adskillige Angreb paa hele Retningen.

51. En Historiker, der lever samtidig med de Tildragelser, han skildrer, vil oftest have hørt om de mere fremtrædende af dem fra mange forskellige Sider; der vil bag hans Fremstilling ligge en Fællesopfattelse, der vel ingenlunde er paalidelig i alle Enkeltheder, men dog nok i de store og grove Træk. Enhver, der f. Ex. har oplevet en Krig, vil vide Besked om de afgørende Hovedtræk, Felttogets Gang, Slagene og deres Udfald, Fæstningernes Indtagelse, hvad Resultat Krigen førte til. En Historiker, der lever senere, staar derimod anderledes usikker overfor Tildragelserne; han kender dem kun gennem en enkelt eller et Par Kilder, og overfor disse savner han Midler til at øve Kontrol¹.

¹) Korner er en højst vigtig Kilde for det 15. Aarhundredes første Menneskealder, hvori han selv lever og virker, skønt han kun i faa Tilfælde har været Øjevidne; derimod hviler hans Fremstilling af den foregaaende Tid næsten udelukkende paa nogle faa skrevne Kilder og er derfor af ringe Værd. Sakse har — i hvert

Fald efter den gængse Opfattelse — bygget sin Fremstilling af Valdemar den Stores Tid overvejende paa Meddelelser fra Absalon, men han har vel i sin Omgangskreds haft Adgang til saa fyldige Underretninger, at han derigennem har kunnet faa Absalons Fortællinger stadfæstede. En saadan Kontrol har han derimod slet ikke kunnet øve overfor Traditionen om den tidligere Tid.

Set paa denne Maade forstaar man, hvorfor moderne Historiegranskere bygger forholdsvis trygt paa samtidige Kilder, men det vil ogsaa indses, at det er en Regel, som har mange Undtagelser. Den vil gælde overfor Tildragelser, der foregik for alles Øjne og hvorom derfor mange vidste Besked; overfor en Tildragelse derimod, der kun havde faa Vidner, kan en yngre Historiker, hvis han har haft Adgang til eet af disse Vidner, let fortælle mere oplysende end nogen samtidig¹.

¹) Det afgørende Moment i den i Frankrigs Historie navnkundige »Journée des dupes« (11. Novbr. 1630) var en Samtale mellem Ludvig XIII og Richelieu, der kun overværedes af en ung Adelsmand, St. Simon. Om hvad der foregik ved denne Lejlighed, finder vi i samtidige Kilder kun løse Rygter; i Aaret 1757 nedskrev derimod St. Simons Søn, den store Memoireforfatter, hvad hans Fader havde fortalt ham derom, og denne Beretning er naturligvis en bedre Kilde til Kundskab om Samtalen.

Overfor hvad der menes med samtidige Kilder, bevæger Bernheim sig i meget uklare Begreber. Øje- og Ørevidner betegner han som »Urkilder«, men da saadanne ofte udfylder, hvad de selv har iagttaget med hvad de erfarer fra andre, »plejer man« at udvide Begrebet Urkilde til samtidige Beretninger; oven i Købet indskydes senere, at »afledede Kilder« for os kan have Værdi som Urkilde, naar de Urkilder, hvorfra de er afledede, er gaaet tabt.

52. Af samtidige Historikere har den mest Værdi, som har skarpt Blik for de Vidners ulige Paalidelighed, som han bygger paa, og jævnsides god Forstaaelse af sin Samtid og dens Liv, som kritisk prøver

det Stof, han skal arbejde med, og som bearbejder det med saglig Forstaaelse, kort sagt en Historiker, som stræber i samme Retning som ogsaa Historikeren i vore Dage. Anderledes stiller det sig til en vis Grad, naar Talen er om senere Historikere som Kilder. Der ønsker vi helst at have en nok nøjagtig, men ret naiv Genfortæller, og vi frygter den mere kritiske, der underkaster det Stof, han arbejder med, en indgribende Bearbejdelse. Det lyder underligt med saa modsatte Krav, men det hænger sammen med de ældre Historikers Mangler. De savner paa den ene Side virkelig Forstaaelse for Kildekritik; dette hindrer ikke den samtidige i hans umiddelbare Vurdering af sine samtidiges større eller mindre Paa-lidelighed, men naar en senere Historiker vil vælge og vrage mellem sine litterære Kilder, fører det ham oftest til at vælge galt, til f. Ex. at foretrække en senere smukt fortalt Skildring for en ældre mere ubehjælpelig. Paa den anden Side var en ældre Tids Historikere meget dristigere end vi til at udmale og til at bestemme Tildragelsernes Aarsagssammenhæng. Dette kan allerede skade den samtidige Historiker, men det bliver ganske ødelæggende for den senere, der forsøger paa at udmale og udpege Aarsager paa sit begrænsede Kildegrundlag¹. I den Retning kan vi gøre tilstrækkelige Erfaringer med sekundære Forfattere, f. Ex. Krantz og Hvitfeld, og dem maa vi overføre paa de Forfattere, hvis Kilder vi ikke har Adgang til, f. Ex. Polyb².

¹) Svaning skriver saaledes: »Derfor blev nu de Bisper løsgivne at beholde deres Stifter, foruden Ærkebiskop Jakob; han vilde da heller vige udaf Riget ind i Sverige, fordi han var saa stiv, at han ikke vilde oplade Bornholm fra Lunde, Domkirke til Kronen efter Kongens Begæring«. Men han har i Randen vedføjet en Bemærkning, der viser os, hvor lidt af alt dette han egentlig har fra sine Kilder, idet han skriver: »Om disse Bisper af Ribe

og Odense kom løs, finder man dog ikke klarlig, *nisi per conjecturam*; men at Ærkebispem kom løs, finder man, dog ikke om det skete med Kongens Vilje eller og for Rigens Raads [!] Bøns Skyld, *nisi per conjecturam*², og skikkelig nok tilføjer han: *Quæras ergo veritatem.*

²) Sml. mine Bemærkninger i Indledningen til den danske Oversættelse af Polyb.

53. Naar man søger at forestille sig, hvorfra en Andenhaandskilde har sin Viden, vil man lægge Vægt paa, om det er en mundtlig eller en skriftlig Kilde, den bygger paa. Dette er for saa vidt ogsaa af Vigtighed, som den nedskrevne Beretning staar fast og uforanderlig, saaledes at den lige saa godt kan benyttes af en Forfatter, der lever Aarhundreder efter dens Tilblivelse, som af en samtidig; Erik Ols-son kan midt i det 15. Aarh. benytte den nu tabte Fortsættelse af Sigtunaaarbogen fra d. 13. Aarh. og vi atter genskabe den paa Grundlag af hans Benyttelse. En mundtlig Meddelelse kan derimod kun bevares Aarhundreder igennem ved at gaa fra Mund til Mund, og derved bliver den underkastet idelige Ændringer. Men man bør stille sig klart, at det netop ene er paa denne Maade, at Forskellen mellem mundtlig og skriftlig Overlevering viser sig. I sig selv betyder det intet, om selve den første Iagttager nedskriver sin Beretning eller blot fortæller den mundtlig; Nedskrivningen gør den ikke et Gran sikrere. Og om den en Gang nedskrevne Beretning bearbejdes videre af nye skrivende Forfattere eller om den mundtlige Fortælling fortælles videre af nye Fortællere, indtil den paa et eller andet Punkt fæstnes ved Nedskrivning, det gør kun Forskel, for saa vidt en ved Skrift fæstnet Beretning ikke saa let ændres som den blot mundtlige Fremstilling; men Ændringer indtræder dog, og Ændringer af væsentlig samme Art,

da den litterære Bearbejder ledes af de samme Tendenser, som ogsaa behersker en ganske ulitterær Genfortæller. Der er her en kvantitativ Forskel, som kan være meget stor, men ingen kvalitativ.

Som Hovedgrundlag for kritisk Undersøgelse opstillede C. Paludan-Müller en Sondring mellem »Monument«, det faste og uforanderlige, derunder ogsaa den nedskrevne Beretning, og saa Sagn, der er mundtlige og derfor stadig ændres. Ved at drage Grænsen her oversaa han oprindeligt, at der bag ved enhver nedskrevet Beretning ligger en mundtlig Overlevering eller et Menneskes Iagttagelse, hvorved et subjektivt Moment spiller ind ligesom ved Sagnet, omend i meget forskellig Grad; senere indsaa han dette, men lod alligevel Theoriens absolute Grænse staa ved Magt. Jfr. Hist. Tidsskr. 6. R. III, 167.

54. Mundtlig Overlevering lever videre under meget ulige Kaar, snart efter den Form, den har faaet, snart efter hvem der bærer Traditionen. Udpræget i en fast Kunstform vil den ikke undergaa saa stor Ændring som hvis den kun findes i løsere Fortælleskikkelse, og medens den let byggede Folkevisefremstilling ogsaa let ændres, kan det kunstmæssige Skjaldevers nok glemmes, men ikke let ændres. Hvad angaar dem, der bærer Traditionen, er det klart, at en snævert afgrænset Kreds byder mere Sikkerhed og Fasthed end en stor og ubestemt; indenfor en enkelt Slægt, et Haandværksslav, en fast Kaste, kan den mundtlige Overlevering leve længe uden indgribende Ændring. Store Ændringer i et Folks Levevis vil derimod let komme til at omforme, hvad der lever paa Folkemunde; de danske Oldsagn er stærkt paavirkede af Vikingetiden. Endnu stærkere virker Omvæltninger i Aandslivet; hvorledes har Kristendommen ikke omformet ældre folkelig Opfattelse.

55. En mundtlig Fremstilling, der har faaet sit Præg ved at fortælles i folkelige Kredse, kalder vi et Sagn. Hvad Sagnfortælleren meddeler, fremstiller han som virkelig sket, og om det forholder sig saa, er et Spørgsmaal, som han i sin Naivitet ikke opkaster og heller ikke kunde besvare. Sagn findes af mangfoldige Arter, og man kan gruppere dem efter deres Form eller efter deres Indhold; fra det sidste Synspunkt taler vi om Gudesagn, Heltesagn, historiske Sagn, Eventyr osv. Men de forskellige Grupper gaar jævnt over i hinanden eller er i sig selv blandede sammen. Jfr. i det hele Axel Olrik, Nogle Grundsætninger for Sagnforskning (efterladt Arbejde, udgivet af H. Ellekilde, 1921).

Et Øjevidnes urigtige Beretning er ikke et Sagn. Men da der i enhver Beretning er et subjektivt, »sagnagtigt« Moment, bliver Forskellen mellem »Sagn« og »historisk Beretning« helt flydende, kun kvantitativ¹. — Naar et Sagn oftest defineres som en Beretning, der er gaaet mundtlig gennem flere Slægtled, maa dertil i alt Fald føjes: eller i Samtiden fra Mund til Mund².

¹) Dette betones i Modsætning til C. Paludan-Müller, der søgte at drage en absolut Grænse mellem det mundtlige Sagn og den nedskrevne Beretning (»Monumentet«), skønt han indsaa, at der »foran ethvert historisk Monument ligger en mundtlig Beretning«. Jfr. § 53. Med den hos Bernheim saa fremtrædende Mangel paa Skarphed taler han om, at man er fristet til i selve Begrebsbestemmelsen af Sagn at medtage, at Genfortællingen skal have misdannet Virkeligheden, for derved at sondre Sagnet fra »der durch Wiedererzählung nicht entstellten »Erzählung« (Bericht)«; men hvor findes den sidste?

²) Om Aftenen d. 1. Septbr. 1792 blev det i Krigsraadet fastsat, at Verdun skulde kapitulere; den næste Morgen fandt man Kommandanten, Beaurepaire, svømmende i sit Blod med en afskudt Pistol i Haanden. Samme Dag var det »Sagn« udbredt i hele Byen, at B. midt i Krigsraadet i patriotisk Begejstring havde jaget sig en Kugle gennem Hovedet.

56. Sagnfortællingen vil vel oftest have en Tilknytning til ydre Virkelighed, men Tilknytningen kan være yderst svag. Enhver lidt usædvanlig Naturfremtoning vil let afføde et forklarende (ætiologisk) Sagn, og ikke mindre gælder det selve Menneskenes Frembringelser, det være sig nu en Særegenhed ved en Bygning, en underlig Skik, et Stednavn¹. Om en vigtig Tildragelse breder der sig straks mange Rygter, om en fremragende Personlighed løber der talrige Anekdoter; de fleste dør hurtigt bort, andre holder sig. Og ud fra disse løse Udgangspunkter arbejder den folkelige Fantasi saa videre, og først naar Sagnet er blevet til et vel sammenhængende Hele, som tiltaler Menneskets Følelse og Forstand, slaar den sig til Ro²; saa kan Sagnet holde sig længe uforandret, og oftest lærer vi det først at kende paa dette Udviklingstrin.

¹) Rom har ikke sit Navn efter Romulus, Danmark ikke efter Dan, men lige omvendt. — Mösseberg ved Falköping siges at have Navn efter Kong Albrechts »mösso« (Hue), men Navnet forekommer allerede længe før Albrechts Tid.

²) I Roskilde Domkirke gemtes indtil 1658 en Fane, der sagdes at være skænket Dronning Margrethe af Albrecht af Meklenburg »til Spot«. Karl Gustav førte den til Upsala, hvor man 1666 vidste, at det var den Fane, som Kristjern II lod bære foran de dødsdømte ved det stockholmske Blodbad. I 1704 fortaltes tillige, at Fanen af Margrethe var skænket Albrecht »til Spot, som om han ikke selv ejede Vaaben«; i det 19. Aarh. tillagdes, at den var lavet af Dronning Margrethes Særk. Man ser let, at det fremadrivende i denne Udvikling har været, at man ikke ret kunde fatte, hvori det spottende kunde ligge i Gaven af en Fane, og hvad der viser sig ved disse Ciceroneforklaringer, er karakteristisk for al Sagnvækst.

57. Det kildekritiske Studium af Sagn vil især gaa ud paa at klare Sagnets Oprindelse og senere Udvikling; men dette volder efter Sagens Natur de største Vanskeligheder. Nogen Hjælp kan man faa

ved, at et Sagn undertiden er blevet optegnet til ulige Tid eller i alt Fald spores i skriftlige Kilder, saaledes at man derved kan faa Indblik i dets Vækst. Nok saa meget kan der dog læres ved et nøje Studium af selve det enkelte Sagns indre Bygning og ved Sammenligning af Sagn indbyrdes.

Hvor man kan følge Sagnudvikling i historiske Omgivelser, vil man se de samme Momenter gøre sig gældende, som vi kender fra enhver Genfortælling, blot i endnu stærkere Grad. Fortællingen bliver bredere og mere sammenhængende; Hovedtraaden drages stedse kraftigere frem, og de Enkeltheder, der ikke ret passer dermed, skydes til Side eller helt ud. Særlig præges folkelig Overlevering ved, at den søger Motiver i personlige og almenmenneskelige Forhold, mindre i de skiftende ydre Kaar. Tendens gør sig gældende, national og religiøs Sympathi, om end i naiv Form. — Ved mundtlig Overlevering spiller Hukommelsens Mangler stærkt ind. Enkelte Træk glemmes, andre forvanskes eller forbyttes; ofte udfyldes derved fremtrædende Huller saa ved ny Sagndannelse. Ogsaa det at Sproget skifter Form i den Tid, hvori Sagnet lever paa Folkets Læber, har stor Indflydelse. Det ene Sagn optager let Træk fra andre eller indarbejder andre Sagn helt i sig; Sagnstoffet vandrer fra Land til Land. Ofte samles spredte Sagn til hele Sagnkredse med en enkelt Personlighed eller Slægt som Midtpunkt.

I det hele foregaar Sagnudvikling jo i Folkelag, der staar boglig Lærdom fjernt; men undtagelsesvis kan der dog gøre sig Indflydelse gældende fra litterære Kredse. Lærde Gisninger kan i Folkemunde tage Sagnform — naar en Historiker har stedfæstet en Tildragelse, vil der snart paa Stedet findes et »ældgammelt« Sagn derom¹; Bogkundskab kan faa

Genfortælleren til at søge Sagnet bragt i bedre Overensstemmelse med Virkeligheden². Modsat kan der i litterære eller halvlitterære Kredse kunstig fremstilles Fortællinger, der har Sagnets Form og siden kan finde Udbredelse i Folkets brede Lag.

¹) Nils Ebbesøn havde efter en gammel Tradition sit Hjem paa Noring Ris, en Gaard i Sabro Herred. Da »Noring Ris« imidlertid hos Hvitfeld var blevet til Nørreris, opdukkede siden et »Sagn« om, at Nils Ebbesøn havde boet paa Gaarden Nørris i Rinds Herred.

²) Efter et Sagn, optegnet 1811, skal Dronning Kristina fra Frue-Skaar ved Falköping have set paa et Slag. Nu er det blevet til Dronning Margrethe — ved halvlærd Forbedring; i Virkeligheden var heller ikke hun til Stede ved Slaget paa Falen.

58. Det vil let ses, at Sagnets Værdi som Vidnesbyrd om ydre Virkelighed er overordentlig ringe. Man kan paa en Maade sige, at Sagnet er Modstykket til den samtidige Beretning af den Art, vi har omtalt i § 51, og hvormed det har det tilfælles, at vi ikke kan føre nogen af dem tilbage til bestemte Hjemmelsmænd. Men den samtidige Beretning hviler paa mange forskellige Hjemmelsmænd, der støtter hinanden indbyrdes, idet den samtidige af deres forskelligartede Beretninger uddrager den fælles Kærne; Sagnet derimod udspringer af en enkelt, hvis Beretning fortælles videre af andre, uden nogen gensidig Kontrol. Naar man lader V betegne Øjevidne og F Genfortæller, kan Forskellen fremstilles saaledes:

1) V > F >	}	2) V > F > F > F > F > F > Sagnet
V >		} Samtidig Beretning
V > F >		
V > F >		
V >		

Sagnets ringe Vidneværdi ligger da i, at man ikke kan følge Vidnerækken tæt op til den Virkelig-

hed, det siger sig at fremstille (Niebuhr: Sagnene er »Nebelgestalten oder gar oft ein Fata Morgana, deren Urbild uns unsichtbar, das Gesetz ihrer Refraktion unbekannt ist«). Kun i det Tilfælde, at man ad anden Vej har Kundskab om den Tid og de Forhold, der tales om, kan man nogenlunde sikkert bestemme Sagnets Forhold til det virkelig skete.

59. Sagnets Værdi som historisk Kilde ligger da paa et helt andet Punkt end hvor man tidligere søgte det. Det oplyser folkelig Følelsesliv og Tænkesæt, ofte i Tider, hvorom anden Tradition fattes; det bærer Vidne om dem, der fortæller Sagnet, og endnu mere om dem, der har formet det.

Bernheims Fremstilling af Sagn er spredt paa mange Steder i hans Bog. Han lægger Hovedvægten paa, om et Sagn er ægte eller uægte, og med ægte mener han, at det hviler paa en virkelig Tildragelse; men det er jo netop i mangfoldige Tilfælde ikke til at afgøre. Mens jeg fremhæver Lighedspunkterne mellem mundtlig og skriftlig Overlevering, holder B. mere af at fremdrage Forskellighederne, men kommer derved til at dække over, i hvilken Grad mundtlige Beretninger ligger bagved vore primære Kilder; det staar i Forbindelse med hans saa lidet skarpe Betoning af Øjevidnet, jfr. § 51.

60. Ved Vidneværdsættelsen har der hidtil ene været Tale om Beretninger, fremsatte i Ord, men det er indlysende, at alle de samme Synspunkter gør sig gældende, hvor vi har at gøre med billedlige Fremstillinger. Man vil først spørge, om Tegneren eller Maleren selv har set, hvad han fremstiller, og i det Tilfælde søge at faa Rede paa, om han efter sine Evner og Uddannelse kan antages at have

iagttaget skarpt og gengivet nøjagtigt; ofte vil et Maleri af ringe Kunstværdi have større Kildeværdi end en fremragende Malers Værk, fordi denne har lagt mere ind af sin egen Personlighed. Stammer Afbildningen ikke fra et Øjevidne, maa man søge at opklare, paa hvad Grundlag Kunstneren har arbejdet.

Paa mange Maader vil Afbildninger og litterære Beretninger paavirke hinanden. Frans Henningsens bekendte Maleri af Niels Kjeldsens Bedrift hviler vist udelukkende paa, hvad der da forelaa paa Tryk, er altsaa en »sekundær Kilde«. Modsat kan Kunstværket paavirke den mundtlige Beretning.

III. Slutning til Virkeligheden.

61. Vi nærmer os til det, som er det egentlige Maal for den historiske Undersøgelse, at forestille os Fortidsmenneskene, deres Liv og Handlinger. Men idet vi spørger, hvorledes vi fra Kilderne kan drage Slutninger om Virkelighed, ændres hele Synspunktet. Hidtil har vi talt om den enkelte Kilde; selv om vi for at forstaa og værdsætte den stadig har været nødt til at søge Sammenligning med andre Kilder, er det dog den enkelte Kilde for sig, der har været Midtpunktet. Naar vi nu spørger om Virkeligheden, bliver denne Midtpunktet, og Kilderne stilles i Forhold til det Maal, vi søger at naa. Vi vil vide, hvorledes vi kan forestille os Valdemar Sejrs Erobring af Estland, Stavnsbaandets Løsning, Kristian VIII's Personlighed; efter det Maal, vi vil naa, ordnes Kilderne. Den Fortæller, der overfor eet Spørgsmaal er et Førsterangsvidne, har overfor et andet en yderst ringe Vidneværdi eller slet ingen; om eet Punkt har vi talrige Oplysninger, om et andet kun en ganske enkelt Udtalelse.

62. Naar vi nærmere klarer os, hvorledes vi slutter til Virkelighed, viser det sig, at vi gaar to ganske forskellige Veje. Enten siger vi; her har vi en Frembringelse af Fortidens Mennesker eller en

legemlig Rest af dem selv; deraf kan vi slutte, at disse Mennesker har foretaget den Handling, som har frembragt dette Produkt, eller selv haft en Skikkelse, der svarer til denne Lævning af dem. Eller vi siger: her har vi en Meddelelse om en Handling eller Tilstand i Fortiden; og Spørgsmaalet bliver da, om vi kan lide paa den og tilegne os den helt eller delvis.

Denne Modsætning har afgørende præget moderne Historiegranskning. Tidligere byggede man overvejende paa Beretningerne om Fortiden, og gennemgaaende nærede man stor Tillid til dem; vi har indset, at hvor vi har en Beretning, ser vi ikke Fortidens Handling, men kun Fortællerens Gengivelse deraf, og at vi derfor for her at vinde Sikkerhed først og sidst maa klare os, i hvilken Grad vi kan lide paa denne Fortæller. I Modsætning hertil har moderne Historiegranskning med Forkærlighed bygget paa de Slutninger, man kan drage af, hvad der endnu umiddelbart er tilgængeligt af Fortidens Liv. Dog maa man stille sig klart, at vi heller ikke her ser selve Fortidsmenneskenes Handlinger umiddelbart, men ene den Frembringelse, de har ført til; vi slutter fra Frembringelsens Resultat tilbage til selve den frembringende Handling. Men ganske vist er denne Tilbageslutning oftest simplere og sikrere end hvor vi maa bygge paa Vidnets Beretning og værdsætte dette Vidne; enhver Frembringelse sikrer i sig selv, at der er foregaaet en Handling, medens en Beretning helt kan være Foster af menneskelig Fantasi uden at have noget tilsvarende i den ydre Verden¹.

¹) Da C. Paludan-Müller underkastede Kilderne til det stockholmske Blodbads Forhistorie en kritisk Prøvelse, stillede han Side om Side en Øjevidneberetning, afgivet et Par Aar efter, og hvad der udtaltes i en Dom af 8. Novbr. 1520; men han havde slet ikke Blik for, at denne sidste er et Led i selve Forhistorien, en skriftfæstet Handling af Dommerne, og han indsaa derfor heller

ikke, hvor afgørende det var for Værdien af Øjevidnernes Beretning, at disse ikke omtalte denne Dom, som de selv havde været med til at fælde. Det var Paludan-Müllers mislykkede Tvedeling af Kilderne i »Monument« og »Sagn« (ovfr. S. 64—65), der lukkede hans Øjne for dette simple Forhold.

Ved den her opstillede skarpe Skelnen mellem to forskellige Sluttemaader synes det mig, at man faar Klarhed over den Modsætning, som de tyske Methodikere gør til en Sondring mellem Kilderne selv. Man forstaar derved ogsaa, at den i Tyskland opstillede Tvedeling af Kilderne ikke har fundet Tilslutning i Frankrig, men Retfærdigheden byder dog at tilføje, at de franske Methodikere rigtignok ofte i altfor høj Grad savner Blik for de Slutninger, der kan drages af Kilderne, set som Frembringelser af Fortidens Mennesker; hvor underligt er det ikke at høre Monod slaa fast, at Historikeren »aldrig iagttager selve Handlingerne (les faits), men ene det Indtryk, som de har gjort paa dem, der har været Vidne til dem eller hørt Tale om dem« (De la methode dans les sciences S. 326).

Slutninger til ydre Virkelighed.

Slutning fra Lævninger af Fortidsmenneskene og den dem omgivende Natur.

63. Hvilke Slutninger om de levende Mennesker man kan gøre ud fra de Lævninger af dem, vi finder, vil det i Hovedsagen være Anthropologens Sag at sige, og Historikeren selv maa oftest nøjes med at bestemme Lævningens Hjemsted og Tid.

Ogsaa ved alle Slutninger om de Naturforhold, hvorunder Fortidens Mennesker har levet, spiller ikke Historikeren, men Naturvidenskabsmanden den største Rolle. Den nærmere Bestemmelse af, hvorledes Naturen er ændret i den Tid, da der har levet Mennesker paa Jorden, beror dog for en ret væsentlig Del paa, hvad Oplysninger fra ældre Tid Historikeren kan skaffe.

Slutning fra Frembringelse.

64. Enhver menneskelig Frembringelse sikrer i sig selv, at der er foregaaet en Handling, og Tilbageslutningen fra det foreliggende Resultat af Handlingen til denne selv er i mange Tilfælde saare simpel. Hvorledes Stenaldermennesket har frembragt sine simple Redskaber, er let at fatte; naar vi har liggende for os et Brev, giver dette os næsten lige saa meget, som om vi havde staaet bagved Brevskriveren og fulgt ham, mens han nedskrev Ord for Ord. Meget ofte er dog Tilbageslutningen indviklet og usikker, fordi den foreliggende Frembringelse har en højst indviklet Forhistorie; hvor meget har den store Forfatter ikke arbejdet, før han er naaet til at kunne forelægge sit Værk i den Skikkelse, vi nu har det, hvor mange komplicerede Operationer ligger der ikke bagved en moderne Maskine.

Endda interesserer vi os ofte mindre for, hvorledes Frembringelsen er sket, end for hvad man vilde naa ved denne Frembringelse. Redskabets Tilvirkning interesserer os mindre end hvad Redskabet skal bruges til; det er ikke Brevets Nedskrivning, vi egentlig bryder os om, men hvad Brevskriveren vilde naa ved sit Brev. Det bliver alt Slutninger, hvortil der knytter sig megen Usikkerhed, selv om Udgangspunktet for dem staar fast nok.

65. Paa mange Omraader bygger vi dog umiddelbart paa selve Frembringelserne. De enkelte Videnskabers Historie kan overvejende opbygges paa selve de bevarede Skrifter fra det Omraade; Kunsthistoriens vigtigste Dele bygger direkte paa Kunstværkerne; en Tids Retsopfattelse kan for en væsentlig Del udlæses af Tidens Love.

66. En stor Rolle for Historikeren spiller Dokumenter, hvad man nærmest kan definere som Udtalel-

ser, som Udstederen har tillagt en saadan Vægt, at han ved særlige Forholdsregler har stræbt at sikre dem som netop hans Udtalelser. Disse Garantier sikrer ganske vist kun netop dette, at det er Udstederens Ord, og man maa deraf ingenlunde slutte, at hvad han forklarer i Dokumentet, er absolut sandt. Men ofte har den Art Udtalelser en retslig bindende Kraft; Traktaten binder de Magter, der har vedtaget den, Gælds brevet binder Debitor. Dokumenter er ofte ligesom skriftfæstede Handlinger.

Slutning fra Beretning.

67. Slutningen fra Beretning er mindre sikker end Slutningen fra Frembringelse, men Beretningen kan alene give os et levende Billede af Handlingen, og kun gennem Beretninger kan man lære den Mængde menneskelige Handlinger at kende, som ikke skaber materielle Frembringelser, naar dette sidste Ord tages i vid Forstand, ogsaa omfattende skrevne eller billedlige Aandsværker.

68. Ved Slutningen fra Beretning bygger vi alene paa de Beretninger, der har Vidneværdi, eller med andre Ord, vi udelukker ganske alle sekundære Kilder, de, der ikke har anden Viden end vi ogsaa kan skaffe os, fordi de hviler paa Beretninger, som vi ogsaa har Adgang til. Forstaaelsen heraf og det Studium af Kildernes Slægtskab, som følger hermed, har derfor ført til en gennemgribende Ændring i vor Stilling til hele Kildestoffet.

At sekundære Kilder ikke har Vidneværdi, er selvindlysende, saa vist som ingen Fortælling bliver mere sand ved at gentages. Man kan dog nævne, at den, der har en selvstændig Viden om en Tildragelse og alligevel i Stedet for selv at skildre den blot gentager en foreliggende Skildring af den derved ligesom bevidner, at denne synes ham rig-

tig; dette er dog mere korrekt i Theori end betydningsfuldt i Praxis, saa vist som især ældre historiske Forfattere af stor Kritikløshed og en vis Ladhed ofte paa den Maade gengav andres Skildringer, selv om de ved lidt Overvejelse maatte have kunnet se Mangler ved dem¹⁻³.

Noget helt andet er, at en sekundær Kilde stræber at berigtige Fejl og Mangler i den Kilde, den benytter. Disse Rettelser kan have Værdi, men naar vi tiltræder dem, er det, fordi vi selv erkender dem for berettigede, ikke fordi den sekundære Fortæller har dem; med andre Ord, vi anerkender, at den sekundære Kilde har Fortolkerværdi, tillægger den derimod ikke Vidneværdi⁴. Paa samme Maade vil vi jo optage en udmærket Konjektur af Madvig, men vi gør det ikke, fordi Madvig har haft anden Viden end vi, men fordi vi forstaar og billiger de Motiver, der har ført ham til hans Gisning.

¹) Den ovfr. S. 34 Note 1 anførte Sætning indførte Peder Olson ved Aar 1550 ordret i en af sine Fremstillinger af Danmarks Historie, skønt han naturligvis vel vidste, at Estland paa hans Tid ikke mere hørte under Danmark.

²) Poul Helgesøn følger i sin Skildring af det stockholmske Blodbad nøje et svensk Flyveskrift, skønt han jo sikkert har haft Lejlighed til at høre danske Øjevidners Beretning derom, og han lader endogsaa efter denne Kilde Blodbadet foregaa 1521.

³) Ranke har paavist, at Guicciardini »auch bei den allerwichtigsten Begebenheiten, von denen ihm viele ursprüngliche Berichte hätten zur Hand sein müssen«, Træk for Træk har fulgt en trykt Skildring, som var alt andet end paalidelig.

⁴) Korners Beretning om Slaget paa Falen bygger overvejende paa Detmars. Denne fortæller, at da Dronning Margrethe paa Varberg fik Underretning om Sejren, »da red hun til Bahus«; Korner lader hende i Stedet »bestige sin Vogn«, idet han aabenbart har ment, at en Fyrstinde ikke vilde ride. Detmar fortæller om Gerd Snakenborgs Optræden i Slaget og siger: »det var hans første Ridderdag«; Korner siger, at han »ved Kampens Begyndelse blev slaaet til Ridder«, idet han veed, at Ridderslagningen efter Tidens Skik fandt Sted i det Øjeblik. Begge Dele er hans Fortolkninger, og vi tiltræder den sidste, men forkaster den første, der beror paa en urigtig Overførelse til Norden af, hvad der var Sæd i Tyskland.

For Sikkerheds Skyld skal her mindes om, at enhver sekundær Beretning naturligvis kan benyttes som Frembrin-

gelse af dens Forfatter og netop ved den Maade, hvorpaa han har benyttet sin Kilde, give Oplysning om hans Karakter, Evner og Meninger¹.

¹) Hvitfeldts Beretning om Kirkestormen i København 1530 har ingen Vidneværd, da den udelukkende hviler paa den endnu bevarede Roskildeaarbog; de Ændringer, som han foretager i sin Kildes Fremstilling, er derimod betegnende for hans eget protestantiske Sindelag.

69. Naar vi alene bygger paa de Kilder, som har Vidneværdi, viser Kildekritiken os, at denne Værdi er meget ulige efter den enkelte Beretters Karakter; dertil kommer imidlertid nu Hensynet til den Virkelighed, vi søger at naa til. Een Handling kan være saa grov og usammensat, at selv en ret unøjagtig Iagttager ikke let vil kunne gengive den urigtigt; en anden kan være saa sammensat og i sig selv uklar, at selv en yderst skarp Iagttager her let vil komme til kort.

70. Har vi kun eet Vidne, een Iagttager, vil vi aldrig kunne naa til Sikkerhed; selv den bedste Iagttager af en meget let iagttagelig Virkelighed kan dog tage fejl. Det er noget, Historikerne nødig vil indrømme, fordi vi paa saa mange Punkter faktisk kun har een Kilde at bygge paa (og dette endda ofte en, der staar Tildragelserne ret fjernt); men det kan ikke nytte at dække over denne Sandhed.

Joh. Steenstrup siger i sit Skrift om Historieskrivningen (1915), at eet Vidnesbyrd »vil kunne give os fuld Vished om et historisk Forhold« (S. 188). Ordet Vidnesbyrd tager S. dog i anden Mening end jeg, og de Exempler, han anfører, er næsten alle hentede fra »Lævninger«, Frembringelser. Overhovedet har S. hverken optaget de tyske Methodikeres Sondring mellem »Überreste« og »Tradition« eller min Lære om Forskellen mellem Slutninger fra Frembringelse og fra Beretning.

Som en Undtagelse, hvor man med eet Vidne kan naa til Sikkerhed, kan vist ene anføres, at en Fortæller beretter

noget, som han selv mener maa være urigtigt, men som vi af de ledsagende Omstændigheder kan indse netop er rigtigt. Et typisk Exempel er Herodots Beretning (IV, 42) om Fønikernes Omsejling af Afrika, hvorved de, som han siger, fik Solen paa højre Haand (☉: i Nord); dette, som han anser for en Umulighed, er for os netop Beviset paa Fortællingens Rigtighed, idet det for Datidens Mennesker maatte være ugørligt at gætte sig til dette, som laa ganske udenfor deres Tankekreds. (Der er alligevel rejst Tvivl om Beretningen — jfr. How & Wells, *A commentary on Herodotus* (1912) I, 318 — men næppe med Grund.)

Som man kan tænke sig efter Bernheims hele medierende Stilling, hører han til dem, som ikke aabent vil erkende det her udtalte. I den første Udgave af hans Skrift udtalte han endog skarpt, at hvor vi kun har een Iagttagers »unkontrollerbare« Beretning, har vi oftest (!) Midler til at indre Grunde at bestemme, om Iagttagelsen er tro (S. 326); i den sidste Udgave (1908) bruges S. 536 mere indviklede Vendinger, som dog gaar i samme Retning. Men følger man i Enkelthederne, hvad B. siger derom, faar man rigtignok noget helt andet ud. Om den enkelte Iagttagers Troværdighed siges efter lange Udviklinger: »Überhaupt ist ein allseitiges Urtheil über die Tatsächlichkeit der Begebenheiten aus den Moment der Zuverlässigkeit allein nicht zu gewinnen. Es steht dem die Unvollständigkeit und die Verschiedenheit der individuellen Auffassung jedes Autors entgegen« (S. 524), og der henvises til Nødvendigheden af anden Kontrol. Men i det Tilfælde, hvor vi har at gøre med »einmal bezeugten Tatsachen«, har vi kun den indirekte Kontrol ved Prøvelse af det enkelte Vidnesbyrd »auf seine innere Wahrscheinlichkeit hin, d. h. ob es in der uns sonst bekannten Zusammenhang der Tatsachen hineinpasst« (S. 536); efterser vi, hvad B. siger nærmere herom (S. 533 f.), finder vi dog som Resultat, at »mit Recht warnt man stets davor, diese allein als Gewähr der Tatsächlichkeit eines Quellenzeugnisses gelten zu lassen«, hvad der oplyses med et slaaende Exempel.

Naar Bernheim S. 536 faar ud, at vi kun bør forkaste

Vidnesbyrd, naar de hidrører fra Autorer, »deren Zuverlässigkeit wir nicht genügend erproben können«, lader dette sig sige, men man nødes til at tilføje, at dette »genügende« Bevis oftest ikke kan føres.

71. Hvor vi har flere Beretninger om det samme, er der derimod en Mulighed for at naa til Sikkerhed, naar de da er uafhængige og upaavirkede af hinanden. Dette er dog oftest svært nok at godtgøre; hvor det drejer sig om Andenhaandsberetninger, vil det jo ofte være tvivlsomt, om de ikke stammer fra de samme Øjevidner, og er det Øjevidner, kan disse dog let have paavirket hinanden. Og selv om man virkelig har to eller flere helt selvstændige Iagttagere af det samme, maa man ikke glemme, at de i alt Fald alle er Mennesker og derved ikke blot har alle de menneskelige Iagttageres Mangler, men at deres Fejltilbøjeligheder let kan have ført dem alle i samme Retning. Muligheden derfor vokser ved, at Øjevidner lever i samme Tidsalder og derfor har en stor fælles Baggrund, der vil præge deres Iagttagelse og Gengivelse; yderligere tilhører de maaske samme Folk eller har samme politiske og religiøse Anskuelse¹. Til Gengæld vil det jo ofte ved historiske Tildragelser dreje sig om noget saa grovt og let iøjnefaldende, at man dog kan haabe at naa Sikkerhed, naar flere Iagttagere mener at have set det samme.

¹) Hvad angaar Slaget paa Falen fremtræder nogen Tid efter, dels i Danmark, dels i Sverige, kildemæssigt ganske uden Forbindelse, den Paastand, at de kæmpende Parter forud havde aftalt, hvor de vilde mødes til Kampen. Dette er sikkert ikke rigtigt, saa vist som Slagets Forhistorie tydelig viser, at Margrethes Hær netop uformodet kom bag paa Albrecht. Men man har aabenbart i folkelige Kredse haft den Anskuelse, at fin Krigsskik krævede en forudgaaende Aftale, og denne Tidens fælles Anskuelse har saa paa to forskellige Steder affødt Paastanden.

72. De forskellige Vidner vil naturligvis altid fremstille Tildragelsen noget afvigende; det ligger baade i deres forskellige Individualitet og i deres forskellige Stade overfor Tildragelsen. For saa vidt Virkeligheden lader sig forestille saaledes, at Afvigelserne bliver forklarlige, er der da intet betænkeligt i dem, ja vi ser dem endog med en vis Glæde, fordi de sikrer os, at Iagttagerne netop er selvstændige Vidner¹. Er Afvigelserne derimod virkelige, hinanden udelukkende Modsigelser, maa Forklaringen jo være, at eet af Vidnerne eller maaske alle har set fejlt eller gengivet urigtigt. I saa Fald kan vi kun naa til en velgrundet Forestilling om det virkelige Sagforhold ved nøje at sætte os ind i hvert Vidnes Ejendommelighed og søge at klare os, hvorledes den sandsynligvis har præget hans Fremstilling.

Ofte er det lærerigt at opstille Problemet saaledes: kan de Træk, som B har, forklares ud fra dette Vidnes Karakter, naar Tildragelsen er sket, saaledes som A gengiver den, og kan omvendt A's Fremstilling ikke forklares, hvis B's Fremstilling er den med Virkeligheden overensstemmende². (Reglen ogsaa formuleret af Freeman, *Methods of historical study* S. 136.)

¹) Et typisk Exempel giver Bernheim S. 512 ff. ved at sammenstille den romerske og den frankiske Fremstilling af Kong Pippins første Sammenkomst med Pave Stephan, hvorved hver Part fremhæver, hvad der er mest smigrende for hans Landsmand, ja den ene lader Kongen knæle for Paven, den anden det modsatte.

²) Den danske Folkevises overlevering lader Nils Ebbesøn dræbe Grev Gert dels om Natten og ved List (A), dels om Dagen og uden List (B). Hvis Drabet i Randers var gaaet til, som B vil, bliver det umuligt at forklare, hvorfor A, som er fyldt af den største Beundring for Nils Ebbesøn, har fordrejet hans Daad paa den Vis. Er Drabet derimod sket, saaledes som A fremstiller det, kan man vel fatte, at man i Danmark for at værne Nils Ebbesøn mod enhver Dadel* har omformet selve Tildragelsen saa grundigt. B's Skildring har ogsaa Karakter af et Forsvar (→ Grevnen blev om Dagen vejret og ikke om Natten med alle).

*) En holstensk Krønike (SRD. V, 508) siger: *1340 ward verraden unde gemordet de eddele greve Gherd van eneme, de heth Nickels Ebbessen. unde was syn egne raedgever, men he was eyn schalk.* (Meget kuriøst er det, at Johs. Steenstrup (Vore Folkeviser S. 304) ved at benytte dette Krønikested har begaaet den samme Fejl som Korner § 41 Note 3, idet han gengiver *syn* med sin, hvorved han faar ud, at Nils Ebbeson var sin egen Raadgiver!)

73. Paa dette Punkt træder Forskellen mellem den ældre naive Kritik og den klare Kildekritik skarpt frem. Kildekritisk vil man altid arbejde ikke med de enkelte Beretninger, men med Fortællerne, med Vidnerne; i ældre Tid tog man derimod hver Beretning for sig og gik, ganske vist uden ret at klare sig det, ud fra, at den ligesom var et Stykke af Tildragelsen¹. I Stedet for at søge Grunden til Afvigelserne i selve Vidnerne, søgte man at forestille sig Virkeligheden saaledes, at Beretningerne saavidt mulig alle fik Ret; man opsøgte det fælles i dem og alt det, der nogenlunde kunde passe sammen, og sammensatte saa Virkeligheden ved en mosaikagtig Sammenstilling af de enkelte Træk i Beretningerne². Man udjævnede Modsætningerne efter bedste Evne, og hele Kritiken fik et medierende Præg. — Moderne Kritik derimod ser netop Modsætningerne skarpt i Øjet, idet den klarer hver Beretters Helhedsopfattelse³. De enkelte Modsigelser stræber den at forstaa ud fra Helheden, og medens den ældre Kritik naivt mente, at der vel maatte være noget sandt i hver Beretning, er det os ganske klart, at en vis Helhedsopfattelse meget let føder Detailler, som slet ikke har Rod i Virkeligheden⁴; vi vil derfor være meget varsomme med at plukke Træk sammen fra ganske modsatte Sider.

¹) Den ældre naive Fremgangsmaade gaar naturligt nok ofte igen hos Dilettanter i vore Dage, og en saadan har oplyst sin »historiske Methode« ved en meget træffende Sammenligning. Han henviser til det vel kendte Børnelegetøj, der fremkommer ved, at man klæber et Billede paa en Træplade og saa skærer Pladen i

mange Stykker; Barnets Opgave bliver da at lægge Stykkerne i den Orden, at Billedet træder frem. Her ser man klart, hvorledes Beretningerne om en Tildragelse opfattes som smaa Stumper af selve Virkeligheden! (Kr. Erslev, Hr. L. Lund og »Professorerne« S. 11).

²⁾ Et godt Exempel er Hvitfeldts Behandling af Sammenstødet i Skelskør (S. 51), hvor han dristigt samler Træk fra aldeles modstridende Opfattelser. Dilettanter vil altid føres i denne Retning; se f. Ex. Officerernes Sammenarbejden af Efterretningerne om Nils Kjeldsen, jfr. Hist. Tidsskr. 7. R. IV, 205 f.

³⁾ Højest betegnende er det, at ingen Historiegransker før A. D. Jørgensen har haft Blik for hele Modsætningen mellem Ælnoth og de senere Kilder i Opfattelsen af Knud den Helliges sidste Tid (jfr. lige ndfr.).

⁴⁾ Ælnoth lader 1085 Oluf være ved Hæren i Limfjorden, Kong Knud derimod i Slesvig; Hæren bliver misfornøjet over, at Knud ikke kommer, og Oluf sendes til Slesvig, men fængsles her af Knud. Ælnoth søger at undskylde det, men det kniber. Sakse og Sven Aggesøn frigør Knud langt grundigere ved at lade Oluf være i Slesvig; Knud nødsages ved hans Forræderi til at forlade Hæren, som saa misfornøjet gaar fra hinanden (Knytlingasaga har ikke faaet Situationen saaledes ændret).

74. Nyere Kritik har et skarpt Blik for det subjektive Moment i den historiske Overlevering, som den ældre Kritik naivt oversaa eller kun i ringe Grad betonedede. Den nyere Kritik vil derfor i det hele værdsætte Beretninger lavere end den ældre; men Forskellen viser sig dog især i den afvigende Vurdering af de forskellige Beretninger. I ældre Tid gjorde man kun ringe Værdiforskel mellem primære og sekundære Kilder, ældre og yngre Beretninger¹; nyere Kritik gør her den skarpeste Forskel gældende: den bortviser helt sekundære Kilder og faar derved Kildestoffet renset og simplificeret; den vurderer senere Kilder lavt (meget lavere end den ældre Tid)² og ældre, især samtidige, forholdsvis højt, saaledes at den er mere betænkelig ved at gaa bort fra dem end den ældre Tid var³.

¹⁾ Om Augustin Thierry (La conquête d'Angleterre par les Normands) siger Freeman, at for ham var alle Kilder lige gode, naar de blot var ældre end Bogtrykkerkunstens Opfindelse.

²⁾ J. G. F. Ræder, Svend Estridsen S. 112: »Mærkeligt er det ogsaa at se Saxo lægge Svend de Ord i Munden, at han i fornødent Fald hellere vilde slippe Religionen end sin Ægtehustru'. Hermed kan Svend umulig have ment, at han vilde vende tilbage til Hedenskabet, men vel, at han vilde forlade den sunde Lære', d. e. nærme sig den græske Kirke«. — Ingen moderne Kritiker vilde vove saaledes at bygge paa en rhetorisk Vending hos en Halvandethundredaar yngre Forfatter, der efter sine øvrige Meddelelser at dømme veed uendelig lidt om Sven Æstridsøn.

³⁾ Slaget paa Falen henføres i de samtidige Kilder til St. Mathiæ Dag (Febr. 24) 1389, i de langt talrigere yngre til St. Matthæi Dag om Høsten (Sept. 21) 1388. De ældre Historieskrivere holdt i Almindelighed paa den sidste Angivelse, dels fordi de fleste Kilder havde den, dels paa Grund af det udtrykkelige 'om Høsten', medens en Forskrivelse af 'Matthiæ' for 'Matthæi' syntes let forklarlig. Den første Grund er urigtig, da man ikke skal tælle, men veje Kilderne; den anden derimod er i sig selv fornuftig nok, men den forudsætter, at de to Kildegrupper er af lige Værd, hvad de netop ikke er.

Slutning fra Frembringelse og Beretning i Forening.

75. Naar vi har faaet Blik for, hvor stor Usikkerhed der gemmer sig i Beretningerne, forklarer det, at vi foretrækker saa vidt mulig at bygge paa Frembringelserne, og mest tilfreds er vi, naar vi kan forene begge Sluttemaader. I mere kilderige Tider kan det gøres paa mangfoldige Punkter, og hvor Frembringelsen paa den Maade kan passes ind i den Beskrivelse af Handlingen, som Beretningen yder, naar vi størst Sikkerhed. Herved maa dog ikke glemmes den Usikkerhed, der kan ligge i, at vi ikke med fuld Visshed kan bestemme Frembringelsens Oprindelse, eller at vi let kan tage fejl af Frembringelsens Karakter, f. Ex. opfatte som et virkeligt Brev noget, der kun er en Stilprøve fra en Formularbog, eller betragte Udkastet til en Traktat som den afsluttede Fred¹.

¹⁾ Prøvelsen heraf var en Hovedside af C. Paludan-Müllers kritiske Virksomhed, hvorved han vilde imødegaa en ensidig Tro paa Aktstykkers afgørende Vægt. Navnkundigt er hans Bevis for, at Unionsbrevet af 1397 er en aldrig ratificeret Aftale, en Paastand, som i sin Grundtanke maa siges at være rigtig.

Slutninger til Sjæleliv.

76. Med god Grund sætter man som det højeste Maal for historisk Forskning at forstaa de sjælelige Rørelser, der ligger bag ved alle Menneskenes Handlinger; paa den anden Side maa man stille sig klart, hvor store Vanskeligheder man derved møder. Umiddelbart kan jeg kun lære et eneste Menneskes Sjæleliv at kende, mit eget: hvad jeg mener at vide om et andet Menneske, det maa jeg bygge enten paa, hvad han meddeler mig, eller paa hvad jeg tror at kunne slutte af, hvad jeg kan se, hans Miner og Bevægelser, hans Handlinger og hele Optræden. Men i første Tilfælde er jeg afhængig af, hvorvidt denne anden rigtig har forstaaet og rigtig gengivet, hvad der rører sig i hans Indre; i det andet Tilfælde bliver min Slutning yderst usikker, fordi ganske forskellige Sjælerørelser kan frembringe samme Udtryk og omvendt samme Handling have helt forskellige Motiver. Mennesket rødmer, naar han gribes i noget urigtigt, men ogsaa naar han roses, naar han bliver forlegen osv.; man giver en Almisse, men hvor forskelligartede, ja modsatte kan Motiverne dertil ikke være! Hvad der her er sagt om Nutiden, gælder nu ogsaa om vor Stilling til Fortidsmenneskene, blot at derved den umiddelbare Iagttagelse bortfalder.

77. Naar vi søger at forestille os Menneskers Sjæleliv, møder vi de samme to forskellige Sluttemaader, som vi overalt anvender; enten slutter vi tilbage fra Frembringelse eller ogsaa bygger vi paa

Beretning. De to Sluttemaader kommer dog her hinanden meget nær, for saa vidt vi da ene holder os til Førstehaandsberetninger. Disse sidste stammer jo nemlig her alle fra eet Vidne, fra den paagældende selv, thi kun denne kan umiddelbart iagttage sit eget Sjæleliv; men Frembringelserne er jo ogsaa hans, og hvis Frembringelsen nu er en Udtalelse, ja saa bliver der næsten ingen Forskel paa, om vi siger: af denne Udtalelse slutter vi, at den talende i dette Øjeblik var glad og tilfreds, eller om vi finder denne Glæde direkte udtalt og saa spørger, om Mandens Følelser nu ogsaa svarede til hans Udtalelser. Noget fjernere kommer de to Sluttemaader hinanden, naar Handlingen er en saadan, at den ikke saa umiddelbart giver Udtryk for en Sjælstilstand.

Ved alle Selvudtalelser skyder da Vidneværdsættelsen sig ind; vi fæster større eller mindre Tillid til dem, eftersom vi sætter den talendes Vidneværdi højere eller lavere. Dertil kommer dog Henblik paa de Forhold, hvorunder Udtalelsen fremkommer; en Statsmands Hensigter vil man kun meget daarlig lære at kende gennem hans Udtalelser til fremmede Magter; hvad han siger til sin egen Stats Sendemænd, afhænger ganske af, hvilken Tiltro han nærer til Vedkommende, og nærmest ved Sandheden kan vi kun vente at finde ham, hvor han taler til sine fortrolige Venner.

78. Hvad andre end den paagældende udtaler om en Mands Sjæleliv, kan enten bygge paa Slutninger, de drager af hans Handlinger, eller det kan være Gengivelse af hvad han selv har udtalt. I første Tilfælde maa vi saa vidt mulig klare os, hvilke Handlinger det er de bygger paa, for derefter at prøve, om vi ogsaa af dem tør drage den samme Slutning;

i andet Tilfælde kommer Vidneværdsættelsen frem, blot dobbelt, baade for den paagældende selv og for Fortælleren.

79. Saaledes er alle Slutninger til Sjæleliv usikrere, end hvor Talen er om en ydre Handling, for ikke at nævne, at det, man søger at naa, er noget finere og mere sammensat. Og naar vi ved ydre Tildragelser kan naa Sikkerhed, hvor vi har flere Iagttagere, saa er dette udelukket her, hvor al Vej til et Menneskes Sjæleliv kun gaar igennem ham selv; vi kan her aldrig faa mer end eet virkeligt Førstehaandsvidne.

Kildekritiken udfyldt ved Realkritik.

80. Vi har fulgt, hvorledes man ud fra Kilderne søger at naa til at forestille sig, hvorledes Fortidens Mennesker har levet og handlet. Men Kildestoffet er saa mangelfuldt bevaret, Kilderne selv tillader ofte kun saa usikre Slutninger, at vi over alt søger Støtte ved andre Sluttemaader end den umiddelbare ud fra Kilderne.

Vi søger at sætte os ind i selve de saglige Forhold og kommer derved ind paa Overvejelser af den mest forskellige Natur; nærmere sel viser det sig, at vi dels bygger paa den Sammenhæng, der fremtræder i Menneskelivet, dels støtter os til den Lighed, der er mellem menneskelige Handlinger. Dette kan dog her kun antydes i sine Hovedtræk.

Slutninger fra Sammenhæng.

81. I enhver Tildragelse er der en vis Sammenhæng, og den benytter vi til at prøve, om de enkelte Træk, som Beretningerne giver, passer eller ikke, eller vi udfylder derved Huller i Overleveringen.

82. Vi bygger paa Personens Sammenhæng. Naar den samme Person i et Aktstykke kaldes *electus Roskildensis*, i et noget senere *episcopus Roskildensis*, slutter vi med fuld Sikkerhed, at han i Mellemtiden er blevet viet til Biskop.

Ene paa den Maade kan vore Slutninger til Sjælevliv opnaa større Sikkerhed; saa usikkert det er at slutte fra en enkelt Handling til et bestemt Motiv, bliver Sandsynligheden meget større, naar vi ser den samme Person gentagende handle paa samme Maade.

83. Videre bygger vi paa den større Aarsags-sammenhæng. At en Lov ses at blive benyttet, sikrer os, at den virkelig er traadt i Kraft; naar Romerne paa et vist Tidspunkt ses at være i Besiddelse af *agri decumates*, som de ikke ejede nogen Tid før, kan vi slutte, at Besættelsen er foregaaet i den mellem-liggende Tid. Paa den Vis følger vi enhver Tildragelse baade frem ved at se dens Følger og tilbage ved at søge dens Forudsætninger, og det ene og andet kaster Lys over selve Tildragelsen.

84. Særlig frugtbar er Tilbageslutningen, da vor Kundskab jo som Regel vokser, jo nærmere vi kommer vor egen Tid. Skarpest viser det sig, hvor vi bygger paa Nutidserfaringer: at den og den Institution er til i vore Dage, siger jo i sig selv, at den er skabt tidligere. Paa lignende Maade kan vi fra vore Landsbyer, saaledes som vi nøje kan oplyse dem for d. 17. og 18. Aarhundrede, drage Slutninger om Landsbyens Karakter selv i fjerne Tider. Man maa dog ved den Art Slutninger vogte sig for at gøre Udviklingsgangen for retliniet; det Resultat, som vi ser, kan jo være naaet ad meget bugtede Veje.

85. Ejendommelig er Tilbageslutningen fra Rudimenter (survivals), døde eller døende Rester af noget,

der i sin Tid har været levende og kraftigt. Vi kan benytte Ord som *allernaadigst* eller *højsalig*, men de maa være fødte i en Tid, hvor Ærbødigheden for Kongemagten havde en helt anden Karakter end vor Tids; af den romerske Formular *populus plebesque* sluttede Niebuhr, at Plebs en Gang i Fortiden ikke havde været regnet med til Romerfolket, saaledes at dette oprindeligt ene bestod af Patricierne.

86. Tilbageslutningen kan ogsaa virke negativt; det siges, at det og det er sket, men da vi ikke mærker nogen Følge deraf, slutter vi, at Paastanden ikke er rigtig¹. Denne Sætning er en Udvidelse af Slutningen fra Tavshed, *argumentum e silentio*, der gaar ud paa, at vi forkaster en Beretning, fordi andre Vidner ikke taler om Tildragelsen. Det ses let, at denne Tilbageslutning kræver stor Forsigtighed; den forudsætter, baade at Tildragelsen netop maa have draget de Følger med sig, som vi mener, og videre, at disse Følger har sat sig Spor, som er os tilgængelige.

¹) Efter den store Folkevisse om Marsk Stig skal dennes Hustru være blevet forført af Erik Klipping, hvorfor Marsken offentlig undsagde Kongen. Man kunde herimod anføre, at de samtidige Aarbøger intet veed derom, men det vilde knap være overbevisende, da Aarbøgerne er saa faamælte og tørre. Afgørende er derimod, at man veed, at Drabsmændene blev beskyldte for at have dræbt Kongen af politiske Motiver og at de selv fralagde sig al Andel i Drabet; allermest talende er dog, at Ærkebisp Jens Grand, Marskens Frænde, adskillige Aar efter udtalte, at han lige nys havde faaet at vide, af hvilken *miseria causa* Kongen var blevet dræbt, noget, der jo ganske udelukker en offentlig Undsigelse.

87. Alle Slutninger fra Sammenhæng hviler paa Aarsagsloven, og Slutningernes Sikkerhed beror paa, hvor fuldstændig vi kan overskue Aarsagssammenhængen. Naar man har Øje for, hvor indviklede alle menneskelige Forhold er, vil man være varsom med

at bygge for dristigt paa den Art Slutninger, men de maa dog anvendes atter og atter, og naar det sker med skarpt Blik for Vanskelighederne, kan der naas meget ad den Vej.

Slutninger fra Lighed.

88. Ligesom for alle andre Videnskaber er ogsaa for Historien Sammenligningen et af de virksomste Midler til Forstaaelse. Lad være, at to menneskelige Handlinger strengt taget aldrig er helt ens — hvad der jo for øvrigt ogsaa gælder Dyr og Planter —, saa kan Ligheden dog være overordentlig stor, naar der er Tale om mere dagligdags Forhold, og nogen Lighed vil der altid være, hvor ejendommelig saa Handlingen kan være. Deri ligger, at vi kan udfylde vor Forstaaelse af den enkelte Tildragelse og det enkelte Menneske ved Sammenligning med andre.

89. Størst Rolle spiller Sammenligningen, hvor vi bygger paa Frembringelser, der ikke indeholder nogen Meddelelse; hvad der har ført Mennesket til at producere dem, vil man ofte kun kunne forstaa, naar man er i Stand til at sammenligne med andre ligeartede. Af et enkeltstaaende Redskab fra Stenalderen tør man ikke slutte meget; men naar vi finder mange Redskaber af samme Form, naar vi paa nogle af disse finder Slidmærker, naar vi finder andre skæftede til et Træstykke, andre maaske eller Stumper af dem siddende fast i Raastoffet, kan vi bestemme deres Brug.

Men ogsaa hvor vi gennem Beretningerne faar et mere levende Indtryk af Handlingen, kan man ofte først ved Sammenligning naa fyldig Forstaaelse. Mest gælder det ceremonielle Handlinger; hvad der i et Tilfælde beskrives ganske kortelig, kan udfyldes fra andre

lignende. Af en eller anden Skik er maaske det ene Sted kun bevaret enkelte Træk, som ser højst underlige og ubegribelige ud; andensteds findes Skikken fuldstændigere og bliver derved forstaaelig.

90. Sammenligningen bliver lærerigere, jo større Antal Tilfælde man kan inddrage. Har man kun et Par Exempler, kan Tilfældigheder spille en altfor stor Rolle. Man turde ikke bygge stort paa, om man i Danmark kun havde fundet et Par romerske Fabriksager; at man har fundet talrige, viser hen til regelmæssig Forbindelse og stærk Paavirkning. Ved et sammenlignende Studium af vore Landsbyer har Joh. Steenstrup kunnet paavise, at f. Ex. Byerne med Navne paa *-lev* er store og gamle, Byerne med *-torp* eller *-rød* mindre og yngre.

Ofte vil man ved Sammenligningen staa usikker overfor, om man har at gøre med en Lighed, der ene stammer fra, at lige Forhold har ført Menneskene til at handle paa lige Maade, eller om Ligheden stammer fra Paavirkning og Efterligning. Meget ofte vil begge Dele gaa Haand i Haand; man har optaget noget fra andre, fordi det passede til de Kaar, man var kommet ind under.

91. Faren ved Sammenligning ligger især i, at man let kan komme til at bygge paa tilfældige Ligheder. Enhver veed, hvorledes Sprogmandene en Tid mente ved Ordsammenligning at kunne godtgøre, at alle Sprog stammede fra Hebraisk, og at den sammenlignende Sprogvidenskab først ret begyndte, da man i Stedet byggede paa Sprogets grammatiske Forhold og andre mere centrale Bestanddele. Historikeren maa lære heraf at søge Sammenligningerne paa Omraader, hvor der er Lighed i selve Grundlaget, i Kulturtrin og Samfundsudvikling. Det er ikke Samtidigheden, der her er det afgørende; med god Grund kan den

forhistoriske Arkæolog for at oplyse de fjerne Tider, han studerer, søge Paralleler i Nutidens primitive Folkeslag; vil man oplyse Danmarks indre Forhold i Valdemarstiden ved Sammenligning med det sydlige Udland, maa man søge hen ikke til Samtiden; men nogle Aarhundreder tidligere, fordi hele Samfundsudviklingen i Danmark var mindre fremadskredet.

Ved Sammenligningen bør man i ikke mindre Grad have sin Opmærksomhed henvendt paa Ulighederne end paa Ligheder. Det er lærerigt at sammenligne Danmarks Krigsadel fra den senere Middelalder med Adelen i Mellemeuropa eller England; men Ulighederne er ikke mindre betegnende end Lighederne.

De historiske Slutninger som hvilende paa Nutidserfaring.

92. Det gælder ikke blot om de saglige Slutninger, men ogsaa om Slutningerne ud fra Kilderne, at de til syvende og sidst beror paa Analogi med Nutidserfaringer, paa at vi gaar ud fra, at der er en Grundlighed mellem Fortidens Mennesker og os selv. Vi bliver os det ikke bevidst, fordi der som oftest er Tale om Handlinger, der ikke frembyder noget usædvanligt, men det viser sig skarpt, naar vi møder en Beretning, som er i Strid med dagligdags Erfaring; den forkaster vi straks, uden at behøve nogen kildekritisk Overvejelse. Naar paa Bayeuxtapetet adskillige Heste har grøn Farve, tror vi ikke paa, at Datiden har haft grønne Heste; naar en Krønike oplyser Blodsudgydelsen i Bornhøvedslaget ved at fortælle, at »en Rytter, siddende oprejst paa Hesten, kunde vadske sit Skjold i Blodet«, er vi ikke i Tvivl om, at det er en Umulighed. Heri ligger da, at en Historiker ikke kan nøjes med ene at studere Fortiden; han maa udvikle sin Dømmekraft ved i sin Samtid at studere de Forhold, som han vil forstaa for Fortiden.

93. Hvor Historikeren kommer ind paa faglige Omraader, maa han selv søge at skaffe sig Forstaaelse eller arbejde sammen med Fagets Teknikere. Paa dette Punkt er Historikerne ofte ikke forsigtige nok, men omvendt kommer Teknikerne let til at undervurdere, hvor nødvendigt det er for dem overfor Fortiden at søge Støtte ved den historiske Kildeprøvelse.

94. Paa Naturens Omraade er det i vore Dage lykkedes Naturvidenskaben rundt om at kunne fastslaa en streng Lovmæssighed. Naar historiske Beretninger fortæller noget, der er i Strid hermed, kan de aldrig kræve Tillid; de Iagttagere, som Historikerne kan faa fat i, er altfor tilfældige og upaalidelige, til at de kan opveje, hvad Naturvidenskaben har bygget op ved en Mangfoldighed af fint gennemførte Iagttagelser og ved Anvendelse af Experimenter. Men Historikeren maa forstaa, at Upaalideligheden i Mirakelberetningen kan søges paa to forskellige Punkter; enten er der virkelig foregaaet det, som Fortælleren mener at have set, men det har blot ikke den mirakuløse Forklaring, som han underskyder, eller ogsaa beror Miraklet paa, at Virkeligheden er fantastisk omdannet af Fortælleren eller hans Hjemmelsmænd.

Theologer holder af at fortælle Historikeren, at naar han holder sig til sin egen Videnskab og sine historiske Kilder, maa han stille sig neutral overfor Spørgsmaalet om Mirakler; hvor han nægter dem, bygger han paa Laanesætninger fra andre Videnskaber. Det er egentlig ganske rigtigt¹, men man skal blot tilføje, at ogsaa overfor alle andre Spørgsmaal kan Historikeren ikke nøjes med selve Kilderne; allevegne maa han medinddrage sin og sin Tids Viden og Videnskab.

¹) »Historisk staar Djævelens Tilværelse fastere end Pisistratus'; vi har ikke et Ord af en Samtidig, der siger, at han har set Pisistratus, men Tusinder af »Øjevidner« erklærer at have set

Djævlen, og der er faa historiske Fakta, der hviler paa saa mange uafhængige Vidner. Alligevel betænker vi os ikke paa at forkaste Djævlen og anerkende Pisistratus; det ligger i, at Djævlens Tilværelse er i Strid med Videnskaben« (Seignobos).

95. I fuldt Maal gælder det, at vi bygger paa Nutidserfaringer, alle vore Forsøg paa at trænge ind i Fortidens Sjæleliv. »Hvis der havde existeret Mennesker, som følte og tænkte anderledes end vi, for hvem Had ikke var Had og Kærlighed ikke Kærlighed, vilde deres Historie være os ganske utilgængelig« (Bernheim). Heri ligger Historiens største Vanskelighed; vi vil forstaa Fortiden og især det, hvori den er forskellig fra vor Tid, og dog kan vi kun forstaa, hvad der ligner os selv.

96. Den ældre Historiegranskning, der havde saa ringe Forstaaelse for Kildeprøvelsen, drev til Gengæld Realkritiken med stor Virtuositet, og man arbejdede dristigt med Paralleler, hentede fra de mest forskelligartede Tider og Steder; den Gang havde man jo ogsaa den Tro, at Historien idelig gentog sig selv. Vi, der modsat i Historien ser en fortsat Udvikling, er allerede af den Grund forsigtigere i vor Realkritik, men især har vi dog forstaaet Nødvendigheden af at underkaste det Stof en nøje Prøvelse, som vi maa bygge paa. Men det kan ikke noksom fremhæves, at Kildeprøvelsen alene fører ikke til Maalet, og at Historikeren før at forstaa Fortiden maa have baade Menneskekundskab og Verdensforstaaelse.

En oppositionel Aand som Ottokar Lorenz spotter morsomt over Faghistorikerens Tillid til Kildekritiken og »Samtidigheden« som dens Arkanum; men han undgaar ikke at komme over i den modsatte Yderlighed og ganske at undervurdere Kildeprøvelsens Betydning. Selv en genial Bygmester kan ikke opføre en solid Bygning af daarligt Materiale.

Til Afslutning.

97. Hvad der er fremstillet i dette Skrift, er den tekniske Fremgangsmaade, som Historikeren maa bruge for at bane sig Vej til Fortiden, men den maa ikke forveksles med den Fremgangsmaade, han maa følge for at bearbejde Fortiden videnskabeligt. Hvorledes Historikeren ud fra alle de enkelte Iagttagelser skal danne sig en samlet Forestilling om et Menneskes Livsskæbne og Personlighed, om et Folks eller en Tidsalders Historie, hvorledes han skal følge Sammenhæng og Udvikling, det er Spørgsmaal, som Historiens Methode skal oplyse. Naar man drøfter, om Historikeren skal søge at finde historiske Love eller ej, naar den ene vil søge det før Historien centrale i Staternes Udvikling, den anden i Nationerne, den tredje i den aandelige Udvikling, naar den Marxistiske Historieopfattelse paastaar, at den økonomiske Udvikling er den absolut afgørende, er det Spørgsmaal, som Historiens Theori skal klare. Men hvad man saa mener om alt dette, maa man for at naa frem til selve de historiske Fænomener benytte særlige tekniske Fremgangsmaader, og det er disse alene, som her er søgt udredede.

Hvad jeg her holder ude fra hinanden, vil man ofte se stærkt blandet sammen, som det forekommer mig, til

liden Baade for Problemerne. I Naturvidenskaben spiller Iagttagelsesmaadens Teknik ikke fuldt saa stor en Rolle som i Historien, fordi Naturen oftest er tilgængelig for umiddelbar Iagttagelse. Men naar f. Ex. Bakteriologen maa anvende mange kunstige og vanskelige tekniske Fremgangsmaader for ret at kunne iagttage de mikroskopiske Væsenner, han studerer, vil dog ingen blande denne Teknik sammen med selve Bakteriologiens videnskabelige Formaal og Metoder.

98. Den Undersøgellesmaade, som Historikeren anvender, er den samme, som vi alle bruger i det daglige Liv, naar vi ønsker Klarhed over noget, som vi ikke selv har iagttaget, og den samme Prøvelse anvendes i alle Videnskaber, naar man er nødt til at bygge paa andres Meddelelser¹. Man kunde sige, at den historiske Undersøgelles Teknik overhovedet er Tekniken ved middelbare Iagttagelser.

Naar vi bygger paa vor Nutidserfaring eller paa hvad vi ser, hvor Kildestoffet er rigt, indser vi, hvor store Vanskeligheder det frembyder at komme til sikre Resultater ad denne Vej. Det træder derimod ikke frem, hvor Kildestoffet er fattigt, og de, der alene studerer ældre Tidsrum, føres derved let til at nære en ganske urimelig Tiltro til Kilderne for disse Tider. »Perserkrigene, hvorom alene Herodot fortæller, Fredegundes Eventyr, der ene berettes af Gregor af Tours, vækker mindre Tvivl end Begivenheder fra Revolutionstiden, hvorom man har Hundreder af samtidige Vidner«, siger Seignobos med Rette, men tilføjer, at der maa ske en Revolution i Historikernes Tænkemaade for at faa dem bort derfra.

¹) Lamprecht: »Ich kann in (der historischen Methode) doch nur eine besonders intensiv und reich entwickelte Technik sehen, die auf an sich sehr einfache und stets gekannte Grundsätze aufgebaut ist«. Den engelske Historiker, Lord Acton skal

have sagt, at den historiske Methode kun er en Fordobling af den sunde Menneskeforstand.

99. Mest Klarhed har Historikeren faaet over Manglerne ved de egentlige historiske Beretninger, og her er Kildeprøvelsen drevet meget vidt. Man maa dog ikke lukke Øjet for, at ogsaa alle andre Beretninger og Udtalelser gemmer stor Usikkerhed, og med god Grund har man sagt, at Historikeren er nødt til at bygge paa Iagttagelser af saa ringe Værdi, at ingen anden Videnskab vilde anerkende dem.

Med største Iver har man til Gengæld fremdraget selve Fortidens Frembringelser, og at man ved Slutningerne fra dem oftest naar større Sikkerhed end hvor man alene kan bygge paa Beretninger, er sikkert nok. Men ogsaa paa dette Omraade stiller Historikerne sig oftest ikke klart, hvor mange Muligheder til Fejlslutning der er.

Man maa overhovedet give den skarptdømmende, lidt skeptisk anlagte Seignobos Ret, naar han betoner, at den historiske Undersøgelses sikreste Resultater er de negative, at det og det, som man har troet rigtigt, ikke forholder sig saa. Og naar man saa ofte møder Klager over, at den moderne Kildekritik ødelægger saa det ene, saa det andet, som alle tidligere har troet paa, kan man kun svare, at for Historien som for al Videnskab gælder det kun at finde og udtale Sandheden.

Naar Historiegranskningen i det sidste Hundredaar er kommet mere og mere til Klarhed over den Usikkerhed, der gemmer sig i de Kilder, den maa bygge paa, overskygges dette noget af, at man samtidig har naaet at udvide Kildestoffet saa overordentlig stærkt. Paa ethvert Omraade søger vi systematisk at indsamle og udnytte alt, hvad der kan oplyse Fortiden; Arkiverne bliver stedse lettere

tilgængelige, Undersøgelserne rundt om i Landene føres videre ud og dybere ned.

Selve Historievidenskaben har skiftet Karakter ved denne omfattende Inddragelse af nyt Stof. Fortidens Historieskrivning byggede først og sidst paa de historiske Beretninger, og Historikerens Opgave blev at genfortælle, hvad man tidligere havde fortalt, sammenarbejde forskellige Beretninger og gengive dem klarere og anskueligere. Naar man i vor Tid med Forkærlighed har kastet sig over Fortidens Frembringelser, bliver Historikerens Opgave en helt anden; ud fra disse spredte faste Punkter skal han selv skabe et Billede af Fortiden og dens Menneskeliv, af ydre Tildragelser og af Livsvilkaar og Kultur. Dette Forhold har gjort vor Tids Historievidenskab saa forskellig fra tidligere Tiders.

100. Den ældre Tids Historikere havde i det hele en naiv Tiltro til Overleveringens Sandhed, som dog, lidet begrundet som den var, let kunde slaa over i Skepsis (*L'histoire n'est qu'une fable convenue*). Nutidens Historievidenskab erkender, at det ikke er ofte, at man kan naa fuld Vished, og den vil derfor — eller burde i alt Fald — overalt nøje angive, med hvilken Grad af Sikkerhed vi kan opklare det ene eller andet i Fortiden.

Register.

Tallene betegner Paragrafer, ikke Sider.

Registret er væsentlig et Sagregister; dog er medtaget de Forfatteres Navne, der nævnes i selve Fremstillingen. Derimod er der ikke taget Hensyn til, hvad der er anført i Litteraturhenvisningerne i § 23—25 eller i Kildeeksemplerne.

- Acton, Lord** 98.
Adam af Bremen 49.
Altaichaarbogen 48.
Anakronismer 28 e.
Andenhaandsvidner 47—59.
Argumentum e silentio 86.
Arkiver 13.
- Bauer, W.** 5 6 30.
Beretninger se Meddelelser.
Bernheim, Ernst 5 6 7 26 30 35
39 51 55 59 62 70 95.
Bibliografier 24.
Biblioteker 12 24.
Billedlige Fremstillinger 33 60.
Boeckh, A. 3.
Böhmer, J. F. 29.
- Dagbogsoptegnelser** 45.
»Denkmäler« 6.
Digterværker som hist. Kilder 36
44 45.
Diplomatiken 25 28 c; diploma-
tisk Tryk 17
»Dobbeltgængere« 48.
Dokumenter 31 66.
Droysen, J. G. 6.
Duruy, V. 22.
- École des Chartes og des hautes
études** 22.
Einhard 35.
Epigrafik 25 32.
Etnografi 25.
- Facsimiletryk** 17.
Ficker, Julius 29.
Films 9.
Filologi 3 14 15 35.
Findekunsten 8 24.
Findested og Fundforhold 28 a.
Folkemindevidenskaben 9.
Fonografen 9.
Forfalskninger 29.
Forhistoriske Tider 3; forhisto-
risk Arkæologi 5 28 a 30 91.
Fortolkning 31—35.
Fotografier 9 28 b.
Frembringelse (Lævning) 7; Slut-
ninger herfra 62 64—66 75 99.
Førstehaandsvidner 43—46.
- Genealogi** 25.
Geografi 25.
Gertz, M. Cl. 15.
»Geschichte« 1.

- Giesbrecht, W. 48.
 Grundtvig, Johan 13; Svend 44.
- H**amsfort, Corn. 49.
 Heraldik 25.
 Hermeneutik 31.
 Heuristik 8 24.
 ›hineinlesen‹ 34.
 Historie 1—3; Forhold til Filologi 3, til systematiske Videnskaber 4; den historiske Undersøgelses Ejendommelighed 5 98—100.
 Hjemhørighed som Princip ved Arkivordning 13.
 Hjælpevidenskaber 25.
 ›Hyperhermeneutik‹ 34.
- I**nterpretation 31.
- J**ordfaste Minder 10.
 Jørgensen, A. D. 13 23 44.
- K**ancellernes Køpibøger 16.
 Kildernes Inddeling 7 (mod den tyske Tvedeling 7 36 62); talende K. 7; Kildeprøvelsen (Kildeskritiken) 8 26—60 (i Modsætning til den ældre Kritik 73—74); Kildernes Slægtskab 28 d 37—39; deres Udgivelse 14—21; tabte K. 48 jfr. 7.
 Koncepter 16.
 Konjekturalkritik 15.
 Kopibøger 16.
 Kronologi 25.
- L**aboratorier 22.
 Lamprecht, K. 95.
 Langlois, Ch. 5 23.
 Lexika 24 25.
 Lorenz, Ottokar 25 96.
 Lævninger 6 7 63; jfr. Frembringelser.
- M**abillon 28 c 30.
 Meddelelser (Beretninger) 7 62 67—74 75 98—99.
 Memoirer 45.
 Mirakler 94.
 Monod, G. 62.
 Mundtlig Overlevering 53—59.
 Museer 11.
 Møntkundskab 25.
- N**aturlove 94.
 Niebuhr, B. G. 5 58 85
 Numismatik 25.
 Nutidslivet som hist. Kilde 7 84, jfr. 92—95.
- O**lrik, Ax. 54.
- P**aludan-Müller, C. 53 55 62 75.
 Palæografi 25 32.
 Papebrock 30.
 Primære Beretninger 39.
 Proveniensprincippet 13.
- R**anke, L. v. 5 22.
 Realkritik som udfyldende Kildeskritiken 80—96.
 Recension 14—16.
 Register 18.
 Registre 21.
 Restaurering 10.
 ›Rudimenter‹ 85.
- S**agaer 44.
 Sagn 55—59.
 Sagregistre 21.
 Sakse 3 6 49.
 Samtidige Kilder 50—52 58.
 Seglkundskab 25.
 Seignobos, Ch. 4 5 6 94 98 99.
 Sekundære Beretninger 39 40—42; har ingen Vidneværdi, men nok Fortolkerværdi 68.
 Seminarier, historiske 22.
 Sfragistik 25.
 Sickel, Th. v. 20 28 c.

- Sjæleliv, Slutninger hertil 48
76—79 95.
- Skikke og Sæder som historisk Kilde 7.
- Slutninger til Virkelighed 61—96;
fra Frembringelser (Lævninger)
til Handlingen 62 64—66 75 99,
fra Meddelelser (Beretninger) 62
67—75 99; fra Lighed 88—91, fra
Sammenhæng 81—87, fra Tavsh-
hed 86; de hist. Slutninger hvil-
ler paa Nutidserfaringer 92—96.
- Skriftsammenligning 28 b.
- Sprog 32; S. og Stil 28 c; S. som
hist. Kilde 7; Ordbøger 25.
- Stednavnestudiet 25.
- Steenstrup, Joh. 44 70 90.
- Stumpf, K. F. 29.
- »Survivals« 85.
- Sybel, H. v. 40 44.
- Tabte Kilder 48.
- Teknik, historisk, i Modsætning
til hist. Methode (Theori) 97.
- Tilbageslutning 84—86.
- »Tradition« 6 35 36.
- »Überreste« 6.
- »Uhistoriske Folk« 3.
- Uægthed 29.
- Vidneværdsættelsen 36—60; ex-
perimental Prøvelse af Vidne-
udsagn 42; eet Vidne 70.
- Wegener, C. F. 13 23.
- Øvelser, historiske 22.

2. udgave, 9. oplag 1975
ISBN 87 00 89151 7